

Masaryk, Tomáš Garrigue

Naše nynější krise

NAŠE NYNĚJŠÍ KRISE.

PÁD STRANY STAROČESKÉ A POČÁTKOVÉ SMĚRŮ NOVÝCH.

Napsal

T. G. MASARYK.

V PRAZE.

Nákladem „Času" 1895.

Tiskem Antonína Renna v Praze.

Předmluva.

Slepá láska mizerná je páska,
uvědomělou je pravá láska.

Neruda.

Pokračuju zde ve svých úvahách, jež jsem započal „Českou otázkou“. Hodlám uveřejniti ještě řadu prací týkajících se našich národních otázek časových; pracemi těmito doplním „Českou otázku“ a některé její partie rozvedu.

Zde analysuju příčiny a podstatu naší nynější krise a tím zároveň vymezuju a formuluju, co po soudu svém pokládám za podstatu a výsledek těch našich domácích sporů, bojů a kvašení, nyní již deset let se vlekoucích. Příčiny a podstata nynější krise tkví však v úpadku strany staročeské; ty živé boje posledního desítiletí jsou té krise zřejmým a obecně čitelným symptomem.

Mluvím-li o úpadku strany staročeské, míním tím hlavně a především celý staročeský směr a systém, netoliko stranu politickou; co to znamená, v úvaze své vykládám, aby bylo jasno, že úpadek ten je skutečně krise a krise vážná.

Úpadek staročeského systému znamená sám sebou úpadek také mladočešství a mladočeské strany, pokud totiž mladočešství není než pokračováním systému staročeského. A právě tento moment nynější úvahou, doufám, vynikne a tím zase nynější krise plněji se objasní.

Řekl jsem, že boje a spory posledního desítiletí jsou symptomem naší krise. Jsou i více, jsou krise té podstatnou částí. Proto se těmi boji a spory musím zabývat. Když spory ty dospěly, kam dospěly, není již jiné pomoci, nežli věcně a veřejně shrnouti a konstatovati ty zásady a principy, o které nám šlo. Tuto sumárku ať provedou všichni účastnění a pak všichni můžeme jíti dále. Prostě zapomenouti — to nejde; a dělat, jako by nic, také nejde — co pak nám po deset let o nic věcného nešlo a byli jsme tak malicherní, že jsme si dny a roky svého života prostě prohašteřili?

Taková věcná diskuse je tuším možná. Nechme stranou osobnosti anebo snad lépe řečeno, nedotýkejme se naší citové stránky. Vlastně: dotýkat se jí musíme a jen jí, ale dělejme to analysí a kritikou zásad — tu jediné máme objektivné a pokud možná neutrální pole. Jiné možnosti, jiného východu z nynější situace nevidím, než říci si, oč věcného nám běží a běželo. V pouhé smíření osobní (také jsem se o to pokusil) již nevěřím, ale nutné je smíření anebo i nesmíření zásad určitě

formulovaných; dnes přece po desíti letech můžeme si již určitěji říci: to chci já, to chceš ty; v tom nedovedu souhlasit, v tom ti nechci překážet: ale jen pojďme již dále a třeba do dalších bojův. Veďme však boje, nutno-li, pro zásady a veďme je ze zásad a důvody — jen kdyby přestalo to duchamorné zrádcování a podezřívání! A třeba i zrádcovat, ale jen tak hloupě ne! —

Poznámka. Tři stati této knížky, jak na svém místě je poznamenáno, byly již uveřejněny dříve: otiskuju je zde s malými doplňky a opravami, kde jsem připojil úvahy delší, je to výslovně řečeno. Stať z „Zeitu" přejal jsem v překladu „Času".

T. G. M.

Úvod.

O naší nynější krisi.

I. Studie, které jsem shrnul v „Českou otázku“, pochopitelným spůsobem jsou ozvěnou nynější národní a politické situace.

Rozvádím tu, co tam dokazuji o nynější situaci, že totiž prožíváme krisi, a to krisi mnohem vážnější, nežli se na prvý pohled podobá. Na venek krise ta, řekl bych, nejokázaleji a nejhlučněji charakterisována je úpadkem staročeské strany a vzrůstem strany mladočeské.

Avšak co znamená tento úpadek strany staročeské? Strana staročeská (to právě v „České otázce“ ukazuji) byla a je v době obrodní naše prvá politická strana a to znamená, že staročeská strana a její politika je po staleté politické nečinnosti prvý pokus o politickou práci a tudíž o politickou samostatnost. Když jsme před dvěma sty lety prohráli, ztratili jsme svou politickou samostatnost, teprve od roku 1848 počali jsme opět, jako národ, svou činnost politickou.

Politická činnost, má-li býti účinná, musí býti vedena určitým a jasným programem. Staročeský

program je prvý pokus o všenárodní program kulturní i politický.

Program ten (to zase ukazuji v „České otázce“) složil se prací a myšlením našich buditelů od Dobrovského počínajíc až do Palackého a Havlíčka. Staročeský program obsahoval, pravím, všenárodní program kulturní i politický: Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček vypracovali ten program, a staročeská strana byla jeho politickým ztělesněním. Ukázal jsem, že zejména politický program Palackého a Havlíčkův v podstatě není než kodifikací těch humanitních ideí, které hlásal po Dobrovském a vedle Šafaříka nejúčinněji Kollár; ukázal jsem, že Palacký a Havlíček ideu tu přejali a že formulovali politicky, co ti starší buditelé vyfilosofovali kulturně a národnostně. Politický program Palackého jeví se jako logické dovršení našich obrodních ideálů. Od Dobrovského po Palackého vidíme skutečně logický vývoj našeho obrození od theorie ku praxi, a doba ta tvoří ucelený, jednotný celek.

A strana, která organisována byla na tomto programě, strana staročeská, se rozpadá, toť význam krise, kterou od let proděláváme. Rozumí se, že úpadek staročeské politické strany je jen část té krise. I když se na krisi díváme čistě politicky, musíme si přece položit otázku, proč upadla politická strana staročeská? Upadly jen osoby, vůdcové, anebo má úpadek příčiny mimoosobní? Že neupadly jen osoby, o tom nemůže být pochybnosti; kdyby šlo jen o osoby, stačilo by zaměniti je osobami jinými. Avšak již to skutečné a hluboké vření našich myslí, ty živé srážky názorů a směrů ukazují zřejmě, že běží o více nežli o úpadek pouhé strany politické. Padl a padá celý systém.

Staročeská strana nebyli a posud nejsou jen pan dr. Rieger a ti a oni poslancové, staročeskou stranou bylo zároveň a především to veliké kulturní úsilí Palackého a jeho předchůdců, staročeskou stranou bylo to Museum, ta Učená Společnost a všecky ostatní kulturní a národní instituce — staročeská strana, staročeská politika, jedním slovem, byly ztělesněním posavadních obrodních ideí a tužeb.

Co tedy je příčina úpadku strany staročeské? Snadná a běžná odpověď zní: Punktace! Avšak punktace nejsou než článek v dlouhém řetězi: Co přivodilo punktace? Chceme-li si dát k tomu plnější odpověď, jistě dojdeme poznání, že úpadek staročeské politiky má historické příčiny, příčiny ležící v delším vývoji našeho politického a kulturního snažení národního.

Vyložil jsem v „České otázce“, v čem vidím příčiny toho úpadku, tedy nynější krise.

Náš politický program a ovšem i náš program kulturní, jak jej zejména Palacký formuloval, má některé nedostatky a proto se neosvědčil a neosvědčuje tak, jak bychom si přáli. Padá systém, nedostatky netkví pouze v nedostatku osob.

Náš národní program, hlavně Palackým formulovaný, není dost jednotný a jednolitý. Ukázal jsem, jak právě Palacký sám program svůj pozměňoval a tím znejistil. Palacký postupně koncipoval program národnostní — pak státoprávní a historický — konečně zase národnostní, avšak jiný než původně. (Roku 1848 Palacký byl více proti Rusku, po roce 1867 a zejména 1872 [„Doslov“] byl pro spojení českoruské.) To je kolísání, to je nehotovost, neurči-

tost a odsud kolísání, nehotovost a neurčitost staročeského programu politického i kulturního.

Taková nehotovost a nejistost jest arci velmi pochopitelná, povážíme-li, že máme právě prvý pokus všenárodního a politického programu; program takový nemohl být hned a pro vždy dokonalý, povážíme-li, že jsme dvě stě let samostatně politicky nejednali a tudíž ani nemyslili. Nikdo si Havlíčka, Palackého a všech našich opravdu velikých buditelů nemůže více vážit nežli já; ale vděčnost k nim musíme projevovat ne planým na darmo branním jejich jména, nýbrž poznáním jejich úmyslů a pokračováním na jejich dráze.

Po Havlíčkovi a po Palackém nepokračovalo se ve straně staročeské v rozvoji a dalším vypracování programu národního podle pokroku a potřeby doby — staročeská strana padala a padla, že nepokračovala v myšlenkové práci buditelské. Nepokračovala v duchu Palackého, zanechala, jak jsem to již častěji vyjádřil, politiky vnitřní a vrhla se jednostranně na politiku vnější.

Odsud požadavek pro nás: pokračovat na dráze Palackého a Havlíčkově, to však znamená zároveň a samo sebou: revisi posavadního oficiálního programu národního. Jestliže nic jiného, tedy úpadek strany staročeské a nehotovost strany mladočeské otázku, byl-li náš posavadní program docela správný, přímo nám vnucuje.

Protože na správném pochopení věci velmi záleží, chci uvedenou příčinu úpadku strany staročeské podrobněji rozčlenit a upozornit na jednotlivé momenty, které v tom, co jsem uvedl, jsou obsaženy.

Naše obrození mělo příčiny fysické a duchovní. O fysických (velikosti obyvatelstva, jeho hospodářské

a biologické síle a t. d.) jsem posud nejednal, drže se pouze programu, který jsme v době jednoho století vypracovali. Podstatná a základní idea toho programu byla a je idea humanitní: tou ideou navázali jsme na naši reformaci a překlenuli mezi dobou novější a starší propast, způsobenou protireformací. Ideou humanitní nalezli jsme svou minulost a v její duchu správném jsme pokračovali.

Humanitní ideou však zároveň formulován byl program osvětový: tím naše obrození je současné s obrozením všech ostatních národů evropských, ideou humanitní položili jsme si cíl: pokračovat. Úsilím humanitním unikali jsme své posavadní malosti — podle Palackého dokonce byl cíl: netoliko dohonit jiné národy, ale předhonit je.

V humanitní idei sloučili jsme tedy v jedno naši minulost a budoucnost, minulost a pokrok. V náboženském, mravním a rozumovém obsahu ideje humanitní nalezli jsme podklad pro své obrodní snahy národní, české a slovanské.

V tom, že jsme hled svůj museli obracet nejen do budoucnosti, ale i do minulosti a to právě zde více než národové jiní, tajilo se nebezpečí upřílišeného historismu. Tím upřílišeným historismem snadno z oprávněného konservatismu upadali jsme v neoprávněné zpátečnictví. A to se často dálo a posud děje (na př. ideou cyrillomethodějskou).

Historism ten spojoval se snadno s úzkým pojímáním idee národnostní. Zapomínalo se na plnost národních tužeb a jejich humanitního podkladu — již u Kollára samého vidět toho zárodky, dokonce pak u Jungmanna osvětnický program humanitní zvrhl se již na liberalism, na indiferentism

v otázkách náboženských, filosofických a mravních. Tím právě idea a tužby národnostní utrpěly, hledělo se jednostranně na jazykové a později na hospodářské pokroky naší společnosti. Palacký a Havlíček opravili tu směr Jungmannův, ale po nich liberalism nabýval vrchu. Zejména působila na nás od zahájení konstituční éry Vídeň a německá materialistická filosofie; v straně staročeské i mladočeské zavládl liberalism politický a národohospodářský. Tento poslední i od Palackého, méně výlučně od Havlíčka byl přijat. Tím zavládl v lidových stranách politický buržoásní demokratism revoluce r. 1848; lidové úsilí a tužby sílily se zatím více v literatuře. Socialism taktéž více v theorii byl hlásán (Sabinou; srv. idee Smetanovy o úkolech české filosofie).

Na tomto obrodním programě zorganisovala se strana staročeská. Vykonala mnoho záslužného, ale upadla netoliko nedostatkem osob, ale i nedostatky vnitřními, programovými.

Program Palackého přes všecky své výbornosti je nedostatečný svým historismem a také jistou jednostranností národnostní. Vyložil jsem v „České otázce" na svém místě obojí.

Národní i politický program svůj Palacký sám, jak právě vzpomenuto, znejednotil a hlavně tím, že se na konci postavil na nacionální program, odporující programu státoprávnímu a humanitnímu. Na tomto základě i dr. Rieger horoval pro národní církev slovanskou, povoluje takto liberalismu.

V otázkách hospodářských strana vedla si čistě liberalisticky.

K těmto značným vadám přistupují vady jiné a neméně osudné. Především dlouhá pasivita, kterou se obrodní práce, kulturní i politická, zdržovala;

sotva že se ustavila prvá naše politická strana, ustoupila do nečinnosti. Tají se v tom ovšem nehotovost programová. Když pak zahájena politika aktivní, strana staročeská zase velmi jednostranně přeceňovala politiku ve Vídni, tak jak jí v pasivitě nedoceňovala; tím se de facto pokračovalo v pasivitě. Tomu napomáhal i fakt, že politické vedení přešlo v ruce šlechty, jejímžto vlivem směry nenárodní a vídeňské potlačovaly původní program národní a humanitní. Šlechtou do strany zanesen nejen konservatism ale zpátečnictví výbojného klerikalismu.

Považíme-li, že ve straně staročeské vedle sebe byly směry Palackého, mladočeský, šlechtický a vládní, konservativní a klerikální — postřehneme snadno, jak tato prvá strana politická sama v sobě byla neujasněná, nevycelená; při radikální náladě lidu dělala se tajná politika konservativní a přímo zpátečnická. Hr! ve slovích a doma — Zpátky! v praxi a ve Vídni. Tak krok za krokem po odchodu Palackého strana staročeská padala, až padla tak, že je teď úplně v područí vlády a klerikalismu. O obrodní práci, o pokračování v úsilí Palackého ani potuchy, naopak zjevná neznalost Palackého ideí — hotový úpadek; neboť strany trvají jen pokračováním a vývojem těch principií, na kterých byly zosnovány. Od roku 1866, ještě zřejměji od r. 1870, svět se téměř celý přeměnil — staročeská strana a její politika vnitřní a vnější vůči světové situaci, vůči pokrokům sociálním a kulturním byla a je bez rady, nedovedouc pracovat a pokračovat v duchu Palackého a Havlíčka.

II. Pokračovat na dráze Palackého a Havlíčkově znamená: poznat se lépe, poznat lépe svou minulost a své světové postavení mezi národy a státy evropskými, poznat potřeby, poža-

davky a vymoženosti doby a podle toho poznání zařídit svou národní taktiku.

Překáží nám upřílišený historism. Historism nalezá se všude, u všech národů, všichni národové v podstatných věcech jsou si podobní, podobnější, než se nekritickému oku zdá. Avšak náš historism je potud zvláštní a silnější než u národů jiných, že více, než národové jiní, ztratili jsme vědomí historické kontinuity. My proto více než jiní ponořujeme se do minulosti, vidouce v té své minulosti ideály budoucnosti.

Nelze mluviti proti studiu minulosti, avšak o to běží, aby studium to bylo správnější než posud.

Předně, podle mého přesvědčení, správné nazírání na život a na svět dá se dosíci jen poznáváním přítomnosti a minulosti potud, pokud přítomnost je pokračováním minulosti cele a plně eo ipso nedostupné. Zovu hledisko své vůči upřílišenému historismu realismem. Tu rozcházejí se dva názory na svět, názor, jak myslím starší a novější.

Pokládám realistický názor na svět a na společnost ještě z druhého důvodu za oprávněnější. Měli jsme v minulosti vývoj docela zvláštní a sice ten, že se národ ve své ohromné většině zřekl svého hlavního díla, reformace, a že tudíž náš vývoj byl zadržen a zvrácen. Kdo hledí jen a především do minulosti, historicky dané, nevyčerpá z ní historicky, empiricky těch osnov, na kterých si další náš vývoj musíme zakládat. Jedni na př. chtí navazovat na reformaci, ale rozcházejí se v tom, mají-li za východiště uznat reformaci Husovu nebo reformaci Táborů nebo reformaci Bratří anebo konečně reformaci protestantskou? Jiní vracejí se až do dob církve Methodějovy a konstruují si opět různým spůsobem totožnost

této církve s reformací; jiní opět čerpají z téže minulosti poučení, že jsme se protireformací vrátili do své vlastní „historie“. Považíme-li, že znalost minulosti, zejména odlehlejší a odlehlé, je nedokonalá, a více fantasii než skutečnému studiu dostupná, pochopíme zmatky, které kolem sebe vidíme v hlavách netoliko spisovatelů a žurnalistův ale i politiků.

A konečně: lze z poznávání minulosti vyčerpat pevné, natož zdůvodněné přesvědčení?

V historismu, v historismu upřílišeném, t. j. v historickém empirismu není pro nás spásy. Musíme pochopovat přítomnost, přítomnost vlastní a cizí, musíme poznat naše postavení ve světě nynějším a budoucnost utvářet na základě tohoto poznání. To neznamená, nepoznávati naší minulosti, to neznamená nevžívati se do naší minulosti, ale znamená to, minulost tu pochopovat podle plnosti přítomné, znamená to ještě více, postihnout v té přítomnosti a minulosti, empiricky dané, smysl našeho života a našeho povolání.

A o to pokoušeli se naši buditelé — Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček. Proto od samého počátku zakládali národní program na filosofii dějin a na filosofii. Ve filosofii nalezli to sklo, jímž se nám musí jevit naše přítomnost i minulost. Filosofie spojuje nás s nejlepším úsilím všech národů, avšak poučuje nás zároveň, že právě zase i cíl našeho nejlepšího úsilí národního byl cílem všech národů. Filosofie podává nám jakožto smysl našeho národního žití: ideu humanitní, podává nám ideál tento jakožto ideál náš vlastní, český. Již naši buditelé pro všecko naše národní myšlení a konání dávají nám regulativ, jenž nám potvrzuje vlastní naše přemyšlování: neztráceti se v historickém, denním

empirismu, ale pohlížeti na svět a život sub specie aeterni.

III. Pokusil jsem se v „České otázce“ postihnout myšlenky našich buditelů a vyložit, jak oni postihovali smysl našeho života, smysl našich dějin. Pravím a opakuji: smysl, nikoli jednotlivosti v časové posloupnosti nám dané. Myslím, že jsem úkol ten v hlavní věci rozřešil správně. Myslím dále, že ve smyslu našich buditelů naše úkoly nynější, úkoly kulturní i politické pojímám také správně. Mými národními učiteli jsou Havlíček, Palacký, Dobrovský. Myslím konečně, že mužové ti postihli správně smysl našich dějin a že tudíž na jejich základě lze pokračovat ne slepě ale rozumně, filosoficky, anebo, jestliže by to slovo komu vadilo, uvědoměle, s jasným a plným vědomím našich národních povinností, vyplývajících nám ze smyslu našich dějin.

Obrození nebylo a nemůže býti nic jiného, nežli sebepoznávání a uvědomování. Od doby Palackého ustály naše vedoucí strany v práci buditelské, ustály v kritickém sebepoznávání a uvědomování. Proto dnes vedoucí strany ty nevědí, jak pokračovati v obrodním úsilí. Nesprávně se dívají na samo to obrození a především nepochopují, že proces obrodní daleko není dovršen.

Já zde nebudu do podrobna ukazovat, v čem běžný názor panujících posud kruhů staročeských (a mladočeských, jak hned dopovím) o našich národních povinnostech je nedostatečný a pochybený; nebudu tu rozbírat projevy vůdčích osobností, politických řečníků, spisovatelů a hlavně žurnalistů — o to přece vede se po leta boj. Pokusím se vady oficielní, národní filosofie a politiky postihnout v posledních základech.

Rozšířené a posud panující národní myšlení je příliš nekritické, je romantické (chcete-li užít toho slova), je daleko pod úrovní toho, co nám pro naše národní uvědomování zanechali naši buditelé. Čtěte a poslouchejte, co se nám podává a poznáte, že se sice Kollár, Palacký a Havlíček pořád citují, ale že se ideje mužů těch a duchovních vůdců národních neznají. Žádat samostatnost, žádat práva jazyka, žádat práva politická atd. — to rozumí se samo sebou, to dovede každý a všude a sám od sebe; avšak české požadavky všech těchto práv, české myšlení o všech těchto právech musí právě být české, a tato českost při nejmenším musí se jevit znalostí našich buditelů. In concreto jeví se tato neznalost, ta nekritickost a myšlenková nepropracovanost v křivém posuzování právě našeho obrození.

Běžná filosofie národní je neobsažná a jednostranně národnostní; její hlasatelé nerozumějí naší skutečné minulosti a nedovedou náležitě ocenit její velikost a pochopit její slabost. Odsud také v praxi to veliké neznání bližších cílů a prostředků.

Naše sláva, naše boje, náš úpadek v minulosti má smysl náboženský, ne národnostní. Idea národnostní je novější, je to idea z konce minulého věku a zejména tohoto století a nesmí se tudíž naše starší historie pojímat s tohoto hlediska novějšího.

Naše úsilí reformační a vývoj z něho plynoucí nebyly národnostní v běžném nyní smyslu. Byly náboženské a tudíž i velikost i slabost naší minulosti má širší a mnohem hlubší význam, než se nám líčí od těch, kdo v Husovi, Žižkovi, Chelčickém a Komenském nedovedou vidět než časového politického řečníka-kazatele. Také doba protireformační nedá se pochopit

s tohoto hlediska nacionálního. A právě proto běžné nazírání na dobu našeho úpadku pobělohorského je nedostatečné.

Nebudu o tom mluvit, že *Bílá Hora* není tím, čím se jeví ve vlasteneckých deklamacích, protože *se jí jen definisuje úpadek už dřívější a mnohem starší*, zde běží hlavně o to, že se *národnostní a jazykový úpadek století XVII. a XVIII. křivě líčí.*

Jednak se úpadek ten přepíná a na druhé straně se zlehčuje.

Zlehčuje se hlavně tím, že se v něm právě nevidí *úpadek především duchovní a mravní.* Z toho úpadku pochodí úpadek ostatní, úpadek vzdělanosti a jazyka.

Když se již mluví o úpadku, mělo by se především více pamatovat na tehdejší *úpadek fysický*, úpadek obyvatelstva co do počtu a jeho fysické síly a na úpadek hospodářský. Ztratili jsme mnoho a svých nejlepších synů, ztratili jsme je v bojích se světem cizím, v bojích mezi sebou a následujícím vyhnanstvím. Tím seslabili jsme se počtem, vysílili jsme se fysicky a upadli jsme hospodářsky. Tento úpadek po stránce fysické, biologické a hospodářské zasluhoval by konečně pilnějšího studia a poznání, avšak v tom právě tkví ten nešťastný historism a romantism, že se na minulost dívá velmi jednostranně a že všude hledá jen zlato v zlatě. V tom je i vina naší vědecké historie, že posud nepodala nám kritického vylíčení XVII. a XVIII. věku — romantický historism nejraději se utíká do dob hodně vzdálených a neznámých. Vadí tomu plnějšímu poznání naší minulosti jednostranný a úzký nacionalism.

Pokud v jazyce a jeho literatuře běží o úpadek, byl také značný. O tom není pochybnosti. Avšak musíme si uvědomit, že jazyk tenkrát neměl toho významu, který má dnes. Nemůže se tudíž síla úpadku měřit literárně a jazykově. Mějme na paměti, že do konce minulého věku literatura a všecka vzdělanost byla u nás jako zejména v Němcích podstatně latinská, školy (vyšší) byly latinské. Německých škol, německé literatury (dokonce pro lid) nebylo. Na universitách, v theologických seminářích, na středních školách učilo se latinsky, národních škol téměř nebylo. Uvedl jsem příklad, jak Puchmajer neuměl německy, jen latinsky, když se hlásil do školy budějovické. Na všech universitách na př. přednášelo se latinsky a teprv koncem minulého věku počíná se i na pražské přednášet německy a to jen v některých oborech.

Upozornil jsem právě na tento důležitý moment v „České otázce," snaže se vyjasnit ten fakt, že naše literární a jazykové obrození národní dálo se se současným obrozením a novým vývojem všech národů evropských. Nebyl proto náš proces obrodní docela stejný s tím, co se dálo jinde, ale měl s vývojem jinde mnoho společného. Z toho již vyplývá, že to naše obrození nebylo tak osamocené a zázračné, jak se obyčejně mluvívá, nýbrž že se v celku nevymyká všeevropskému vývoji.

Také státní správa nebyla tenkrát tak pronikavá, jak nyní. Marie Terezie centralisovala především finančně, centralisovalo se již dříve vojensky, ale administrace neměla toho vlivu, který má dnes. Nezapomeňme přece, že dvůr ve Vídni četl tehdy německé básně — ve francouzském překladě, a v Ber-

líně Bedřich II. držel francouzskou akademii s Voltairem a jinými Francouzi. Naše šlechta také franštila.

K tomu si představme nedokonalé komunikační prostředky a nedokonalé spojení mezinárodní a pochopíme, že v době našeho úpadku německá literatura a německý jazyk tak netížil, jak se dnes tak často říkává.

Teprve po francouzské revoluci a revolucemi a přeměnami ji následujícími počíná v Evropě a také u nás a v Rakousku uvědomělá politika národnostní a jazyková. Teprve na konci minulého věku počíná uvědomělá germanisace, ale ani ta nebyla ve svém prvém rozmachu a svými nepromyšlenými prostředky tak nebezpečná, jak v době pozdější, tedy jak v tomto století. Proto jsem řekl v „České otázce" a opakuji to zde, že od r. 1848 a zejména pak ústavními řády let 60tých počíná na nás tlačiti kultura, literatura a jazyk německý. A právě tím, že škola stala se tím, čím našim otcům byl chrám, vrhli jsme se v světový zápas myšlenek; a jak naši otcové sobě hledali své duchovní bratry až v Asii, tak dnes každý, kdo chce myslit — a nemůžeme nemyslit — hledá si své bratry po duchu všude, po celém světě. To nemůže být jinak a nebude. Myšlenka nezastavila se a nezastavuje se před politickými a jazykovými šraňky.

To je smysl té „světové centralisace", jejíž jazykový a národnostní dosah Palacký tak záhy postřehl, ukazuje nám, že vedle programu státoprávního musíme se postavit na široký a světový program kulturní. Jsme uprostřed Evropy: ta Evropa se počíná organisovat kontinentálně, ba již světově a tu si chceme namluvit, že by nám bylo úplně spomoženo, kdyby, abych to řekl docela

konkretně, místodržitel Thun se stal českým purkrabím nebo třeba místokrálem?

Prosím každého, kdo o věci uvažuje, ať si jen trochu uvědomí, co znamenají v nové době dráhy, kapitál, světová tržba, politické a kulturní pokroky velikých států, národů a literatur a zejména německého, co znamená emancipace t. zv. čtvrtého stavu, prosím, aby si jedním slovem uvědomil to, co Palacký nazval právě tou „světovou centralisací", a řekne si, že politická samostatnost může každému národu velmi mnoho prospěti, ale že prospěje nejvíce národu uvědomělému, vzdělanému a mravnímu. Stát nás nespasí, my musíme udržet jej. Ztratili jsme jej už jednou — proč?

To postihli naši buditelé. Přečtěte si jen Kollára Humanita, osvěta, vzájemnost literární — to byl jeho program národní. Po Kollárovi totéž volali Šafařík, Palacký, Havlíček — kde kdo usiloval o vzdělání. Školy a vzdělání! bylo národní heslo. Naši buditelé pochopili, že udrží se malý národ jen využitím všech vymožeností osvětových a že se udrží jen humanitou. A to je smysl našeho obrození a zároveň smysl naší minulosti.

Pokračovati v práci obrodní znamená tedy, všemožně se zasazovat o prvenství v tom, co národům všem je nejdražší, zasazovat se o prvenství osvětové a mravní — to je náš ideal humanitní. Že tím zároveň pěstovati a zdokonalovati budeme i svůj jazyk — rozumí se pak samo sebou.

I vidím tedy nynější panující jednostranné nazírání na naše obrození a naši minulost právě v tom nepostihování vší té kulturní plnosti, kterou dnes i národ náš musí si osvojit jakožto národní. Vidím tu jednostrannost

v úzkém, abstraktním nacionalismu. To neznamená (a je to vlastně hanba, že to proti jisté části naší žurnalistiky musím tak pointovat) nedbati anebo přehlížeti národnostní princip — znamená to, dáti tomu principu plnější a hlubší obsah a smysl.

Kdo tak na věc pohlíží, nebude v našem obrození vidět zázrak a tudíž, a to je při tom hlavní věcí, nebude čekat zázraků nových, ale všemi silami se přičiní, aby pokračoval v práci našich buditelů. Neboť pochopil, že obrodili jsme se s národy ostatními a že tudíž to naše obrození eo ipso také znamená závodění v kulturní práci se všemi národy a zejména s národem nám zeměpisně a politicky nejbližším, s německým. Je tedy práce třeba, má-li náš oficielní národní program dostat plnější obsah, než jej má teď, práce je třeba, máme-li čestně obstát v světové konkurenci. Musíme si uvědomit, že naše obrození nemělo pouze obsah jazykový a národnostní, nýbrž že to bylo obrození všeho života a že tudíž právě na všecku tu plnost nového života musíme pamatovat.

A právě na to naše oficielní vedení národní nepamatuje a pamatovati dosti nedovede. V tom tkví nedostatek strany staročeské po Palackém, v tom tkví nedostatek oficielního vedení strany mladočeské.

Ten úzký, abstraktní nacionalism podle politických názorů francouzské revoluce a revoluce roku 1848, vadí také pochopit obrodní ideál humanitní po stránce mravní a proto ono úzkoprsé, nepěkné a skutečně nečeské pojímání otázky sociální. „Národ“ je našim liberálům privilegovaná třída buržoasní — že národ je také ten lid, ten dělník, ten

„proletář“, toho naše liberalistická nehumanita nechápe; nechápe, že proces obrodní na našem národním základě humanitním znamená mravní, kulturní a politické obrození, osvobození té části národa, která posud od národní a kulturní práce duchovní byla vyloučena. Námi vyloučena! Jak se na počátku našeho obrození naše šlechta dívala na sedláka a měšťáka, tak tento nedorozený sedlák a měšťák se svým šlechtickým pánem posud se dívá na dělníka a čeledína. Obrození bez cílů humanitních je právě neúplné, necelé.

IV. Tyto nedostatky našich dvou oficielních stran a zejména strany staročeské pociťuje a správně rozpoznává mladší pokolení všecko — odsud rozpory a boje posledních let.

Spor mezi mladšími a staršími točí se hlavně kolem toho: Nepokládat naši nynější národní situaci za snadnější nežli v dobách dřívějších, v starší době našeho obrození a také v době úpadku a předchozího rozkvětu, naopak pochopit, že doba nová po nás žádá neméně, ba více než žádaly doby starší a že se těm požadavkům v nesnadné světové konkurenci nijak nelze vyhnout.

Protože starší generace nemůže a nechce rozumět mladší a protože tuto všemožně pronásledovala a posud pronásleduje, vede se především boj literární.

Mladší generace pochopuje a poznává, že náš formulovaný a dokonce oficielně hlásaný národní program není dostatečně jednotný a že jeho různé požadavky a části nejsou dosti propracované a podle oprávněných požadavků pokroku ustálené. A proto požadavek: revise a pokračování v jeho vybudování v duchu a úmyslu našich buditelů podle požadavků naší doby nové.

Tato kritika literární, ta literární revoluce je pokračováním práce buditelské. Naši vlastenčící vůdcové dne nemají o tom zdání, že Dobrovský zrevolucionoval názory své doby, oni prostě nevědí, jak Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček dobře poznávali a velmi kriticky postihovali slabé stránky svých tehdejších oficielních vůdců a představitelů a jak neohroženě na ně ukazovali — že se po Palackého odchodu rozmohl tak neznalecký a nekritický chauvinism, to chauvinism nepráce a nevědomosti — v tom právě tkví úpadek strany staročeské a zřídlo nynější krise.

Proti této stagnaci nezbývá mladším než literární boj. A jak řečeno, i v tom pokračujeme v šlépějích našich buditelů, jejichž životní práce byl jeden boj proti oficielní malosti. Ve své studii o Kollárovi ukázal jsem právě na tento ráz našich buditelů; jak by naši akreditovaní strážcové do národní klatby dali spisek, ve kterém by si někdo dovolil žert a podal pod svým jménem, co Kollár psal proti naší literární a kulturní malosti, co Palacký vytýkal starším dějepiscům, Šafařík a Palacký současným a starším „Bürgerům, Horácům, Virgilům, Tyrtaeům atd.", co Havlíček napsal proti „vlastencům" a „Slovanům" a „vůdcům národa", Neruda proti „národnímu umění" atd. . . . Úpadek nynějších vedoucích kruhů je právě tím žalostnější, že svá vlastenecká anathemata vydávají ve jmenu těch obrodních bojovníků pro pokrok a humanitu! Vláda a národní odpůrcové jim jistě velmi překáželi, jako překážejí i nám, ale mnohem více překážel i jim chauvinism nepráce a nevědomosti vlastního tábora. V tom vrcholilo jejich úsilí obrodní a právě v tom musíme zase pokračovat. „Budit, křísit" toť starší hesla pro to, čemu dnes říkáme: zrevolucionovat ducha.

V. Je-li toto rozpoznání nynější krise správné (a myslím ovšem, že správné je), jestliže jsme našli hlavní příčiny krise, víme, co máme dělat — příčiny odstranit a varovat se příčin, chyb stejných nebo nových.

Pro úspěšnou práci v úkolech obrodních, kulturních i politických, především je třeba, rozhlédnouti se po národním pracovišti a odhadnout všecky ty sociální prvky a síly, strany a frakce, kterým připadlo kulturní a politické dědictví staročeské. Pokusil jsem se o to v „České otázce", zde jen stručně resumuju, co tam soustavněji je provedeno.

Je tu především strana mladočeská. Strana mladočeská je pokračováním strany staročeské. Ukázal jsem, že se mladočešství od staročešství liší mnohem více negativně než positivně; mladočešství posud nebylo s to, aby pokračovalo tam, kde Palacký a kde Havlíček přestali — a o to běží. Mladočeská strana po otci a starším bratrovi zdědila hospodářství, ale neví si rady, jak hospodařit a dědictví své rozhojňovat. Tyto nedostatky strana mladočeská má od strany staročeské, s níž a v níž se vyvíjela. (Zapamatoval jsem si dost dobrý výrok, že Mladočeši jsou o deset let mladší Staročeši, Staročeši o deset let starší Mladočeši.) Ukázal jsem zejména, jak Sladkovského porušení Havlíčkova programu předcházelo porušení Palackého programu — Palackým.

Úpadek strany staročeské je zároveň úpadkem strany mladočeské a z příčin stejných.

Proti straně staročeské mladočešství ve svých počátcích a částečně posud představuje směr lidovější a pokročivější — Palacký již správně řekl, že spor o šlechtu bude rozdělující příčinou obou směrů, staročeského totiž a mladočeského. Avšak

mladočešství bylo v tomto a každém ohledu více negativní, bylo levým křídlem strany staročeské; politicky se stranou staročeskou bylo již stranou vládní, až konečně přešlo v oposici. Avšak jako strana samostatná se neosvědčilo a neosvědčuje. Ze zvyku je negativní. Nemajíc odpůrce staročeského, hledá a dělá si odpůrce v mladší generaci. Havlíček dovedl vedle Palackého radikálněji pracovat positivně — jeho stoupenci dle jmena nedovedli toho a nedovedou. Vyrostší ve straně staročeské, v hlavních punktech kulturního a životního nazírání neliší se od Staročechů, jak to spory posledních desíti let jasně dokazují. Týž liberalism filosofický a hospodářský, týž úzký a jednostranný nacionalism dusí zárodky Havlíčkova programu, jenž dokonce ustoupiti musil nečeské idei cyrillomethodějské. Sladkovský alespoň byl mužně odkrytý, jeho stoupenci nemají ani mužnosti.

Velikého, pokrokového kulturního programu oficicielní mladočešství nemá a nezná. Mladočeská strana dnes je pouze strana politická. To by mohl býti pokrok, jestliže bychom totiž již byli dospěli tam, že by politická strana a její vedení, jako u Angličanů nebo Němců, nemusila se přímo tolik starat o práci kulturní. Ale my nejsme ještě tak daleko, u nás (bohužel?) práci nelze ještě tak rozdělit, u nás vedoucí politická strana musí být zároveň orgánem a strážcem práce kulturní, a to znamená, že právě tak, jako za doby Palackého, kulturní a politické úsilí musí být spojeno a musí paralelně postupovat. Jsme sice dále, nežli jsme byli za Palackého, to sjednocení kulturní a politické může tudíž být jiné, ale musí být, má-li strana mladočeská míti vedení veřejných věcí českých, podobné, jaké měla strana staročeská v nejlepší své době.

Strana staročeská padla svou neschopností pro politiku vnitřní, že totiž po Palackém nedovedla vésti, ba ani stopovat hnutí pokračující generace mladší. Avšak právě tak strana mladočeská již dnes stojí téměř docela mimo skutečnou práci pokrokovou. Staročeská strana je ve fysickém držení kulturních institucí, má v nich vliv penězi, ale její předáci, jejich orgány nemají na duchovní hnutí a duchovní práci vlivu žádného, leda negativní a hlavně represivní. Ale totéž platí již již o straně mladočeské. Předáci mladočeští, zejména mladočeské orgány nemají dnes právě tak žádného kulturního a vůbec žádného vedoucího vlivu. Mají ještě moc, ale nemají vlivu. Docela zřejmě viděti tento úpadek na „Nár. Listech", na orgánu, jenž kráčeti by měl v šlépějích Havlíčkových a jenž by pokračovati měl za svým Hálkem a Nerudou. A právě na „Nár. Listech" máme klasický příklad, jak u nás politika musí se opírat o literaturu a všecku práci kulturní — ten Hálek, ten Neruda a celá řada jiných literátů zjednala „Nár. Listům" tu váhu, kterou dříve měly zaslouženě a teď jen dědictvím. Politika lidu, politika lidová bez literatury, vědy a vůbec vzdělání je naprosto nemožná, je nemožná bez stálého pokroku — ani byrokracie úřadnická dnes již nesmí zkostnatět, kde stát a jeho představitelé myslejí, a u nás, kde ještě své docela vlastní byrokracie nemáme, máme se spokojit surogátem, byrokracií žurnalistickou a poslanecko-vůdcovskou?

Kdo není slepý a dovede vidět do dílny nynější české duše, dávno poznal, že všecko živější, pokročilejší a lepší snažení duchovní je mimo stranu staročeskou a již i mimo stranu mladočeskou. Vezměte si kterýkoli směr mladší, vezměte si umělce a vědce, vezměte si zkrátka dnešní pokrokovou práci a doznáte,

že je mimo stranu mladočeskou, že její představitelé nanejvýše jdou se stranou touto v přirozeném odporu proti straně staročeské. A věc dospěla tam, že strana mladočeská je v tom ohledu vlastně slabší, nežli staročeská. Tato strana má netoliko svůj historický prestige, ale má ještě v nejstarší generaci některé zasloužilé pracovníky třeba směru staršího, kdežto strana mladočeská nemůže se vykázat ani jediným jménem. Já alespoň neznám jediného člověka, pracujícího v tom nebo onom oboru s úspěchem, že by o sobě mohl a chtěl říci, že je Mladočechem ve smyslu oficielního mladočešství, hlásaného „Nár. Listy". Snad nalezla by se jedno, dvě zvučnější jména poslanecká (neříkám politická) — to je všecko.

Taková je dnes skutečná situace a na věci nedá se kličkovat a háčkovat. Nemusím vykládat, že této situace velice želím. O tom, kdo umí číst, v „České otázce" může se přesvědčit. Mně myšlenka, že program Havlíčkův nenalezl ve straně mladočeské toho, co Palacký nalezl ve straně staročeské, dávno skličuje.

Kdybychom věděli, že po neúspěchu a pádu strany mladočeské převezme vedení politiky české strana staročeská, obdobně jako v Anglii po liberálním regimu přicházívá regime konservativní, mohli bychom býti klidni. Avšak tak my organisováni nejsme, pád strany mladočeské znamenal by politické interregnum velmi povážlivé, neboť návratu strany staročeské, myslím, nemůžeme si nikdo přáti — my musíme přes stranu staročeskou a, je-li třeba, i přes stranu mladočeskou dále a v před.

Z téhož důvodu nelze lidem pokrokovým pomýšlet na s p o j e n í s t r a n y s t a r o č e s k é a m l a d o č e s k é, jak se již delší dobu v orgánech obou stran občas přetřásává. To by bylo s p o j e n í o s o b —

ale běží o program, běží o system. A jak mohl by z toho spojení vzejít pokrok v programě a v systémě? A spojení se směry a stranami mladšími? Alespoň spojení s realisty neneslo toho ovoce, který podle úmyslu se spojujících mělo přinésti.

VI. Znám námitku, kterou se některé orgány mladočeské již po léta ohánějí: Vy realisté, pokrokáři, moderní atd. jste zkažení západní kulturou, proti Vám stojí kultura východní, kultura slovanská a — lid. Vy nejste Čechové, Vy nejste Slované, Vy jste atd. (názvy, kterých se slušnější listy již štítí, nechci opakovat).

Proti těmto argumentům a vlastenčícím obžalobám vede se zejména od nás realistů téměř deset let boj; boj ten, smím říci bez přepínání, jsme vyhráli a proto tu jen sumárně konstatuji jeho výsledek.

1. Naši odpůrcové posud neučinili opravdovějšího pokusu, aby nám vyložili, co je podle jejich mínění kultura česká a slovanská, co je kultura západní a v čem hledati přednost a výbornost oné a podřízenost a zhoubnost této.

2. Kde se o to pokoušeli, jako ve sporech rukopisných anebo v otázce t. zv. cyrillomethodějské, ukázalo se, že nemají o věcech správného ponětí.

Zejména to cyrillomethodějství je idea přímo nečeská, není ani slovanská, nýbrž je to liberalistická vybájenina a směsice nejrůznějších názorů sobě odporujících. Ukázal jsem v „České otázce" a doložil, že naši buditelé — Dobrovský, Kollár, Palacký, Havlíček — učení toho neznali a co o věci učili, je docela něco jiného, než co hlásají naši odpůrcové.

A této nejasnosti, této nečeské a neslovanské idei Sladkovský v dobrém úmysle obětoval program Havlíčkův.

3. Inteligence ve smyslu našich odpůrců české a slovanské vůbec ani není.

4. Ani lid není v táboře našich odpůrců. Dělnictvo v táboře tom jistě není, ani část jeho t. zv. národní a mluví-li se o lidu, jakožto lidu organisovaném, dnes dělnictvo nepochybně je aneb alespoň představuje lid.

Rolnictvo a maloživnostnictvo (pokud není sociálně-demokratické) také již není v táboře našich odpůrců, jak dokazují různé směry a frakce vystupující i svým programem zvláštním a neliberalistickým, a naši odpůrcové jsou právě v jádře liberály staré školy.

Zbývá tedy, konkretně mluveno, čtenářstvo a odběratelstvo různých těch orgánů, které dnes představují oficielní mladočešství. Odečteme-li značnou část těch, kdo listy předplácejí, že jsou v některém ohledu přece lepší než listy staročeské, zbývá nepochybně značná část národu podléhající vlivu těchto listů. Nepopírám ovšem, že by listy, o nichž je řeč (zejména ovšem „N. L.“) nepůsobily. O působení a vlivu žurnalistiky jsme přece za jedno. Avšak neběží o to, nýbrž běží o otázku, jaké to působení je, a je-li pravda, že mu podléhá naproti inteligenci lid. A to pravda není.

I tážu se tedy vedoucích orgánů a osobností mladočeských: Kterými orgány v duchu a úmyslu našich národních a politických buditelů je ve straně mladočeské postaráno o to, aby se vědomě pokračovalo v národní práci buditelské?

Nemusím ovšem vykládat, že instinkt, cit, srdce a podobné síly a mocnosti nemohl bych pokládat za naše vůdce právě tak a ještě méně, než

některé anonymní redakce a jejich venkovské dependence.

K této otázce dnes čeká mnoho myslících lidí určitou a upřímnou odpověď.*)

VII. Situace není utěšená, ale nedá se změnit hořekováním, nýbrž prací. Pokládám za kus té práce analysi té situace a této analysi věnoval jsem „Českou otázku“ a věnuji jí tuto sbírku statí.

Vidím vedle duchovních směrů staročeského a mladočeského tyto prononçované směry: realistický, pokrokový a pokrokově moderní (moderna), vidím socialism (některých odstínů) a konečně klerikalism a aristokratism. Neříkám, že těmito kategoriemi charakterisován je náš duchovní život všecek. Předně uvedené směry všelijak se spojují, křižují a v jednotlivých oborech samy v sobě rozstupují; jistě na př. v krásné literatuře, umění a vědě nevystačíme zmíněnými kategoriemi. Také směry náboženské, mravní a církevní jimi nejsou s dostatek označeny.

Ale druhé: mluvím jen o směrech, které dnes mají význam pro naše poměry veřejné. Chci právě, hledě k nynější krisi, přispět k poznání a ocenění všech těch prvků a sil, ze kterých se má vyvinout žádoucí organisace národní.

V „České otázce“ snažil jsem se dát celkový obraz naší národní situace. Tím objasnil jsem zároveň své stanovisko realistické. Zde chci se zabývat hnutím a směrem pokrokovým a zpracoval jsem předmět

*) Neočekávám, že by mně slušnější mladočeské listy vytýkaly, že mluvím proti celé mladočeské straně, t. j. proti všem Čechům, dnes ke straně té se hlásícím; nečekám toho, pravím, ale z opatrnosti se již předem ohražuju proti podkladům, že všem Mladočechům upírám vzdělání, uvědomělost a t. d.

s ohledem na otázku studentskou. Spojení to dáno samo sebou, protože hnutí pokrokové právě ve studentstvu vzalo svůj vznik a počáteční průběh. Nemusím však široce vykládat, že v době obecné krise diskuse o směrech a tužbách mládeže je především potřebná. Od samého počátku vsahoval jsem do vývoje mladší generace podle sil svých i veřejnou diskusí. Tomu je důkazem starší stať zde umístěná. Hnutí pokrokového jsem si bedlivě všímal a, jak jsem mohl, jako poslanec a literárně jím se zabýval. Dnes o něm jednám v souvislosti s hlavním problémem časovým. Než však přistoupím ke svému specialnímu úkolu, musím ještě upozornit na některé věci.

A především na fakt, že očividně hlásí se o právo národní směrů mnohem více nežli v době předchozí. Vidím v tom důkaz naší živoucnosti, vidím v tom důkaz, že rosteme fysicky a duchovně.

Směry ty jsou do značné míry skutečně novými, viděti v nich pokračování vůči směrům starším, rozhojňují náš národní život, třeba by z nich pod náležitou kritikou neobstálo všecko.

Konečně lze uvésti, že směry ty samy vzrůstají vzájemnou kritikou (chcete-li spory) a že právě v té kritickosti jeví se proti éře staročeské větši živost a ovšem i rozháranost.

Avšak nesmí se tato kritickost a rozháranost tak posuzovat a zveličovat, jak dělají zastanci směrů starších; spory a boje literární a politické bývaly i v dobách starších a právě naši hlavní buditelé byli vesměs také literárními revolucionáři.

Přes všecky spory a boje posledních dob viděti pokračující vývoj obou hlavních směru sociálně-politických, to směru konserva-

tivního a pokrokového. V obou těchto hlavních směrech jsou různé odstíny.

Na jedné straně stojí vládní šlechta, od ní opodál strana staročeská; klerikálové tvoří dnes generální štáb konservatismu; klerikálové jsou konservativní myšlenka, šlechta je konservativní z tradice, Staročeši z úpadku.

Ze strany klerikální vyděluje se pořád určitěji směr, jenž nazván byl „katolickou modernou“; pokud viděti, mohl by se z něho vyvinouti směr pokračující v tradicích katolického duchovenstva obrodního, které ve svých nejlepších představitelích bylo pokrokové. Jen takový směr je v Čechách možný — klerikální zelotism, pokračující v nelásce protireformační, musí u myslících Čechů všech směrů budit odpor.

Duchovenstvo evanjelické vždy velikou většinou bylo smýšlení obrodně pokrokového; Kollár, Šafařík, Palacký jako evanjelíci hlásali a plněji a positivněji pochopili humanitní ideály naší české reformace.

Mladočešství kolísá t. j. kolísají mnozí jednotlivci, ale mladočeský směr, princip je v podstatě své pokrokový, strana mladočeská je snad ještě schopna reformy. Pravda, že strana mladočeská i co do principu svého velmi upadla a upadá — v tom nechceme se klamat. A právě proto a na mnoze bojem proti straně mladočeské a jejím orgánům vznikly pokrokové směry, frakce a strany jiné a tak vidíme vedle sebe realism, pokrokářství, modernu, socialism. V daném případě (viděli jsme to ve sporu o Hálka) pokrokovci všichni bojují proti konservativcům a vlastně zpátečníkům; ve sporu tom s ostatními směry katolická moderna byla za jedno.

V těchto sporech a bojích principielními antipody jsou zmíněný absolutistický klerikalism, potírající v podstatě ideu obrodní (duchovenstvo buditelské bylo právě pokrokové!) a realism, pokračujíci vědomě v obrodní revoluci.

Boj mladších proti mladočešství je vytrvalý a urputný proto, že mladočešství je podle programu pokrokové. Je to boj dvou osvětných orgánů, vědy a literatury z jedné a žurnalistiky ze strany druhé. Význam toho v „České otázce“ sdostatek jsem vyložil. S orgány staročeskými v otázkách principielních téměř boje už není. Pokud boj je otcem věcí, právě nynější spory mezi směry pokrokovými a všech proti klerikálnímu zpátečnictví mohou vésti k žádoucí organisaci.

VIII. Žádoucí organisace! Slova toho v posledních letech mnoho a všestranně se užívá — namnoze již beze smyslu, ale o národní organisaci skutečně běží.

Nechci ještě mluvit o organisaci strany a stran; ta se časem také provede — ale aby se provésti mohla správně, třeba je dorozumění o principiálních požadavcích jednotlivých směrů.

Jen takovým vyjasněním z posavadních bojů o zásady vyvine se organická národní práce ve jménu těch zásad, diferenciace a specialisace myšlenkových směrů stane se promyšlenou dělbou národní práce. Nějaké organisace mechanické, po případě autoritativní po zkušenostech se stranou staročeskou nemůžeme si přáti — zásady, ne autorita, nás museji organisovat.

K této svornosti věcné musime pracovat všichni, jimž běží o věc společnou — to je ten tichý souhlas, ta neviditelná strana, na níž jediné nejen strana

vedoucí, ale i ostatní strany sociální a politické se dají organisovat pevně.

IX. Jestliže však my mladší tak trpce neseme duchovní nehybnost starších, nechtějme si zatajovat, že pohyblivost není vždy projev skutečného zdraví — jsme někdy trochu více nervosní než je zdrávo. Pravda, máme všichni duševní hlad, tísní nás naši páni otcové a starší bratři svou sytostí (neptám se, čím jsou syti) a nezbývá nám, než čerpat z pramenů cizích. A čerpá se již dávno a pořád více. V tom pokračujeme na dráze našich buditelů. Kollár přejal od Herdera svou filosofii dějin a podobně učili se v cizině a cizím všichni ostatní, Šafařík, Čelakovský, Mácha, Palacký, Havlíček, Neruda, zkrátka všichni. Tak jak Kollár ustavičně hořekoval a žaloval na naši kulturní a literární malost, tak cítíme dnes tu malost i my.

Proto hledáme jinde, čeho se nám nedostává doma. Avšak při tom se může státi, že zapomínáme na to, co již máme svého. Každý náš vzdělanec musí znát životní práci našich hlavních buditelů. A není pochybnosti, že mladší generace těch buditelů nezná, jak by měla.

Avšak tu zase jsme při úpadku strany staročeské a mladočeské: mladší generace nezná našich buditelů, proto že jich nezná generace starší — Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček je té starší generaci neznám — Palacký je neznám Staročechům, Havlíček je neznám Mladočechům. Co čteme o ideích těchto velikých lidí v hlavních orgánech a publikacích staročeských a mladočeských, je čirá neznalost a v řečích našich politických řečníků slýcháme jen holá jejich jména. Prosím, ať myslící čtenář uváží, co to znamená, když Staročeši nezmohli se ani na jednu

studii o Palackém, Mladočeši ani na jednu studii o Havlíčkovi, naši praslované ani na jednu studii o Kollárovi nebo nějakém ruském slavjanofilovi nebo polském mesianistovi .... („My je nosíme — v srdci!")

Nuže, každý ať se stará o sebe — my mladší musíme napravit tuto chybu starších a proto pilně studujme Dobrovského, Kollára, Šafaříka, Palackého, Havlíčka, nezapomínejme na Nerudu, čtěme zase Máchu, Koubka a j. — — revise našeho obrodního programu znamená, vytěžit si z něho národní základy pro vzdělání další.

Mládež vrhající se na bohaté myšlenky cizí, snadno se v nich ztrácí a hladu svého a žízně přece neukojí. Jako někdy za velkého parna nedovedeme utišit žízně, čím více do sebe vody lejeme, tak i u nás mnozí mladší nedovedou se cizí bohatostí skutečně nasytit. Působí na ducha příliš mnohé a různé vlivy najednou; a protože na snadě je tak veliký výběr, záhy vzniká nestálost, duch poletuje od myšlenky k myšlence, ze systému do systému — vzniká shon po novém a novém, vzniká nervosní novotářství, myšlenku včerejší ubijí myšlenka dnešní, ne proto, že by byla správnější, ale že je nová. „Modnost" stává se jediným kouzlem (nelze ani říci: regulativem), rodí se duchovní gourmanderie, hledající, co dává den, ba minuta.

Tato filosofie à la minute eo ipso je extrakt povrchnosti, diletantism ve zlém a nejhorším slova smysle.

Tím zhoubným eklekticismem ztrácíme svou osobnost, nenabýváme celkovosti a jednotnosti svých různých názorů, v osnovných otázkách životních upadáme v moc myšlenek cizích, i národně cizích.

III*

Vím, že takové doznání dá se zneužit od zpátečníků, ale proto nesmíme si tajit nebezpečí, jež se v silném působení cizích vlivů skrývá. Ovšem neběží mně tu v první řadě a pouze o vliv na jazyk, ale o vliv na celý charakter člověka — to je důležité. Nemíním však charakter ve smyslu národního a politického vlastenectví (mnozí eklektikové, ba přímo cizinci byli dobrými českými vlastenci), ale ve smyslu mravním a rozumovém.

Kdo pozorněji a se znalostí literatury cizí, zejména německé, prostuduje naši literaturu obrodní, postřehne snadno, jak nám eklekticism vždy škodil ve všem. Jestliže se eklekticism jeví v literatuře, bude se jevit i v životě — literatura je jen jedna část národního života. A eklekticism ten skutečně jeví se i v oboru politickém. Je i politický eklekticism. Ten eklekticism politický poznati netoliko v nesouladu politických programů, z cizích programů skládaných, viděti jej dále netoliko v jednotlivých řečích atp., ale poznati jej v jednání. Eklekticism jednání jeví se v napodobování dnes toho, zítra onoho politického vzoru: dnes horujeme pro příklady Maďarů (utlačujících národy slovanské atd.), zítra rozohňujeme se příkladem Poláků, dnes naladěni jsme na hrrr! zítra na pozor! — zkrátka chaos v hlavě způsobuje křeče v svalech.

Díváme-li se tudíž na naši historii a obrodní vývoj jako celek, žádajíce si především sami celosti, jednotnosti, určitosti a pevnosti, promyslíme-li si, jak zejména naše kulturní snažení souvisí s úsilím politickým a jak jedno působí na druhé, jedno druhé podmiňujíc, tu podporujíc, tu zase zdržujíc — vynasnažíme se, abychom se neztratili v jednotlivostech našeho národního života, budeme usilovat o to, abychom

cizí poučení organicky připojovali k tomu, co máme svého domácího a abychom vlivy cizí a domácí v sobě organicky spracovali. Musíme, přejímajíce z ciziny, zároveň a ustavičně pokračovat ve svém.

X. Na konec musíme se aspoň několika slovy dotknout politického vzdělání, pokud právě nynější krise je také politickou.

Politické názory přirozeně vrcholí v pojímání státu. Theorie sociologická, státovědecká a politická pořád se zabývá otázkou, co je vlastní podstata státu, jak vznikl a jaký je jeho účel. U nás o věci se ještě přesněji pracovalo velmi málo — i v tomto oboru názory Palackého a Havlíčkovy posud byly by nejdůležitější; v naší novější literatuře právnické a národohospodářské nalezáme rozbory pojmu státu více příležitostní.

U Palackého nalezáme (v historii) obzvláště také srovnání státu českého a slovanského se státem německým; avšak toto srovnání dnes vyžadovalo by nejen revise ale kritického rozboru obzvláště proto, že o věci v naší žurnalistice objevují se theorie namnoze velmi fantastické a mýlící.*) V pojímání státu Palacký jako Havlíček v celku stojí na stanovisku konstitucionalismu porevolučního, jenže Havlíček je radikálnější; historism vedl zde k ideálům staroslovanského zřízení státního namnoze nesprávně konstruovaným, ve kterýchžto ideálech se však přece jen skrýval liberální demokratism. A tento demokratism roku 1848 a doby pozdější u nás v pojímání státu zavládl.

*) Podal jsem ve výkladě o Kirějevském pravé a původní slavjanofilské názory o slovanském a zejména staroruském státě; viz tam § 47 násl.

Ukázal jsem v „České otázce“, jak se u nás idea národnosti postupem vývoje obrodního pozměňovala a sice tak, že se národ pořád více a více pojímal demokraticky a určitěji jako lid, že se pojímal lidově; vyložil jsem, že to není pouze změna terminologie. Z týchž důvodův a příčin i pojem státu obdobně se pozměňoval, tak že dnes i u nás, jako jinde, pojímáme i stát nejen demokraticky, ale lidově. Naproti staršímu liberalismu státovědeckému formulujeme dnes své správnější moderní nazírání ve výrok: že musíme politiku a stát socialisovat. Čelíme tím vědomě dvojímu liberalistickému názoru: názoru o všemohoucnosti státu, přejatému liberalismem od absolutismu a reakce a druhé, rozumíme socialisací netoliko rozšíření politických práv na nejširší vrstvy (to se již stává), nýbrž hlavně, že stát a politická práce přihlížeti má k potřebám tříd všech a ovšem třídy největší, lidu.

Toto moderní pojímání státu, má-li býti politicky plodným, vylučuje především starší nazírání na stát jakožto na nějakou samostatní bytost mimo- a nadspolečenskou. Smím-li užít výrazů učenějších, tedy nesmíme na stát hledět mythicky, t. j. nesmíme v něm vidět a zbožňovat nějakého poloboha nebo přímo boha. Avšak tak se na stát lidé dnes pořád ještě dívají — stát je veliké většině i lidí vzdělaných, ovšem i politikům (poslancům), bytost ohromně veliká, bytost stojící nad společností a jednotlivci, bytost moudrá a všemoudrá, jedněm dobrá, druhým zlá.

Tají se v tomto nazírání na stát kus staršího aristokratismu (i buržoasního), jenž tak, jako pokládal za národ („politický národ“) jen sebe bez „lidu“, i stát viděl jen v politické organisaci tříd svých.

Ludvíkovi XIV. byl stát on sám a vyslovil to své vědomí i proti šlechtě a buržoasii; po francouzské revoluci v moderním konstitucionalismu řekl by Ludvík: stát jsem já — ovšem i parlament; avšak my dnes, theoretikové i pokročilí politikové, říkáme: stát jsme my všichni, my jsme stát. Kdo jen trochu rozbírá nynější řeči politické (i radikálů!), nalezne v nich tohoto staršího nazírání dost a dost.

Vedle tohoto politického fetišismu vyskytá se však také nazírání, jež bych nazval scholastickým — stát je veliká abstrakce po spůsobu „juristických osob". Toto nazírání, skutečně abstraktní, charakterisuje nejvíce politisující právníky, pokračovatele středověké scholastiky.

Hlavně proti těmto názorům (a jejich četným odstínům) musíme si zvykat, pojímat stát (a podobně společnost, národ, lid atd.) konkretně a reálně: Tolik a tolik obyvatelů s určitými vlastnostmi duchovními a fysickými, shromážděni ve státě mají mezi sebou tolik a tolik různých úřadníků politických, tolik ministrů a mají svého určitého vladaře; ti úřadníci a všichni, kdo vládnou, řídí se tou a tou ústavou, ale také těmi a těmi zvyky atd. — zkrátka musíme učinit pokus, každé kolektivum, tedy stát, církev, národ, lid atd. pojímat ve své časově dané plnosti. Tedy ne: stát in abstracto, nýbrž tolik set úřadníků soudcovských, tolik administrativních, tolik ministerských, tolik členů dvora, tolik vojáků atd., jedním slovem: mít názor o státu učleněný, plný, ne mlhavý a prázdný anebo abstraktní („všeobecný"). Lidé jsou státem, není lidmi stát.

Kdo tak věc pojímá (kdo tedy zná politickou, hospodářskou atd. statistiku své země, funkce jednotlivých úřadů atd.), prohlédne, že politická funkce

je jednou z různých sociálních a kulturních funkcí určité společnosti; pochopí, že státní, politická činnost souvisí s ostatní činností kulturní a že určitý stát odpovídá určité církvi a názorům náboženským, zároveň názorům literárním a vědeckým, hospodářským a obchodním atd. Státní moc a vliv stojí vedle sociálních mocí a vlivů jiných, všecky ty moci a vlivy navzájem se křižují, působí na sebe. Politická činnost je slovem jednou činností kulturní vedle kulturních činností ostatních a nemůže být účinná, jestliže se nespravuje tou ostatní činností.

Za různých okolností mívá hned ta, hned ona činnost jistou převahu a větší důležitost; vždycky však státní činnost se spravovala kulturní silou společnosti, sloužila ideám a tužbám osvětným, náboženským a mravním, a to i v dobách absolustických. I dnes stát slouží osvětným ideálům národů.

Stát sice zabírá do své kontroly i ty ostatní činnosti a snaží se po moci co největší; ale o totéž se snaží každá jiná společenská síla a organisace, snaží se o to jednotlivci všech oborů. Avšak dá se bez hlubokého filosofování z poměrně malého počtu úřadnictva a správců státních pochopit, že moc státní, i positivně pracující i negativně zabraňující, je mnohem slabší nežli sociální moci ostatní. Dnes přímá moc států všude po výtce kontroluje poměry hospodářské; v době protireformace stát staral se více o náboženství a t. p. Ačkoli tato spravující, centralisující, kontrolující moc státu je veliká, přece není tak silná, jak úsilí a tužby náboženské, osvětné, vědecké, mravní, vůbec kulturní. Pro společnost, pro národy důležitější je tento život kulturní a jeho základové, nežli jediná jeho část, činnost politická.

A konečně proto, že stát více závisí na kulturním úsilí nežli toto úsilí na státě, každý stát závisí na „světové centralisaci“, totiž na těch živých a pořád živějších mezinárodních stycích netoliko tržebních, ale kulturních vůbec.

K tomuto konkretnímu a reálnímu nazírání na stát máme v době konstitucionalismu tím větší příčinu — parlament je část vlády, každý poslanec, volený voliči, je člen vlády. Voličové tedy kontrolují vládu. Ať je nynější parlamentarism sebe nedokonalejší, ať je třeba institucí jen přechodnou, je dobrý těm, kdo z něho dovedou něco udělat. Poslanci a jejich voličové jsou parlament. V daném okamžiku parlament může být špatnější než voličstvo, avšak nelze si dobře představit, že by poslancové, volení třeba jen od 6—6 roků, v prodlení mnohých desítiletí skutečně nerepresentovali svého voličstva.

Běží tedy v státě parlamentárním o to, jak voličstvo je politicky a všeobecně vzdělané a uvědomělé. „Svoboda není požíváním, nýbrž práce, nepřetržitá práce ve prospěch velikých úkolů kulturních moderního státu.“ (Anast. Grün.) Chceme-li míti zdatné sněmy a poslance, musíme se starat o důkladné vzdělání politické. Konstitucionalism, parlamentarism bez politického vzdělání poslanců a tudíž voličů je maskovaný absolutism. Obzvláště připadá tu žurnalistice veliký a vděčný úkol výchovní, neméně však všem těm, kdo národ (anebo lépe:), voličstvo vzdělávají a vychovávají.

Neboť dnes, při živé a všeobsáhlé práci kulturní, politika, jako praxe, vyžaduje důkladného vzdělání politického a všeobecného. Dnes poli-

tika není, čím bývala dříve. Panovat se dá mocí, ale nedá se jí spravovat. Politickou moc, působící živě a organicky, dává jen vědění. „Vědění je moc.“ Dnes jako každá jiná praxe a umění také politika je praxe a umění uvědomělé a tudíž na vědění a politické vědě založené. Všude proto ve státech a společnostech pokročilých reformují se studia právnická a zavádějí se vyšší a nižší školy sociologické a politické.

Poslanec musí být politicky vzdělaný, v každé četnější politické straně musí být nejméně tolik různých odborníků, kolik je resortů ministerských, aby dovedli činnost administrativní kontrolovat. Zejména oposice parlamentární musí dnes být vzdělaná; když oposičník s velkým pathosem a právem vytýká tomu onomu úředníku nebo ministrovi, že nerozumí svému odboru, že se snad přes noc z generála stal kancléřem, musíme se ptáti každého poslance a zejména toho oposičního, rozumí-li politice alespoň tolik, kolik ten generál. Nešťastný cirkulus: Pokud generálové se stávají přes noc kancléři, potud z kaprálů se stávají vůdcové politických stran a pokud kaprálové se stávají vůdci, budou se stávat z generálů kancléři.

Oposičník musí znát své odpůrce ve stranách a musí znát vládu, a tuto musí znát konkretně t. j. musí znát vládnoucí osoby a jejich činy a podle toho musí postupovat věcně co možná proti určitým faktům. Sebe fulminantnější řeč nespůsobuje nápravy, jestliže řečník nedovede uvést fakty. „Fakty dovedou nás více pobouřit, nežli nejnebezpečnější zásady“, řekl Junius; fakty jsou vládě nebezpečné. (Srv. příklad ministra Pina a t. p.) Proto máme i v politice, jako ve vědě, požadavek, jejž nelze dost důrazně opakovat:

politik musí *pozorovat*, musí pozorovat všecky projevy stran a vlády a pak nepotřebuje žádných „důvěrných“ a „tajných“ sdělení a zpráv. Pro toho, kdo myslí a kdo mysle pozoruje, není žádného „tajného plánu“, tomu sebe důvěrnější zprávy nemohou dát nic podstatně nového. „Tajní“ zpravodajové, tajné a tajené zprávy a vědomosti jsou všude pro ty, kdo nedovedou pozorovat a vidět; zprávy ty jsou také podle toho, týkají se vněšností nápadnějších, jednotlivostí, jež mohou míti symptomatický význam pro myslícího a pozorujícího politika, avšak nemají ceny takové, aby se na nich dalo zařídit politické jednání. *Augurství*, jedním slovem, i v politice dohrává, intrikánství a „diplomacie“ (i diplomacie) jsou politické přežitky. Tajnosti jsou dnes pro veliké pány, ale velicí politikové jimi se již nespravují.

Není snadno, několika črtami třeba jen skizzovat nazírání na politickou organisaci společnosti, kterou jsem nazval konkretní a reální. Obzvláště není v té stručnosti snadné, dohodnout se o tom, jak cenit vliv a moc státní. I se stanoviska, které tu zaujímám, se stanoviska sociálního, lze v jednotlivostech i v celku míti formule rozmanité. Myslím, že tak, jak to formuluju, má se věc formulovat se stanoviska skutečně pokrokového, lidového.

Co se obzvláště *hodnoty státní moci* týká, stojím *proti liberalistickým* theoriím státovědným z uvedených důvodů; s *konservativními* názory, jak je formulují *politikové církevní*, katoličtí, pravoslavní i evangeličtí, shoduju se v mínění, že politická moc (co do své podstaty) je podřízena moci duchovní; rozcházím se však od nich tím, že nepokládám světskou moc státní za tak materielní, jak obyčejně hlásají.

Rozcházím se také od běžného učení sociálně-demokratického, podle kterého stát nynější založen je pouze na moci, resp. na násilí; nesouhlasím s učením, že tento stát násilím se zvrhl z domněle svobodného zřízení společnosti organisované bezstátně a nepřijímám názoru, že nynější stát a s ním všecka moderní civilisace má především smysl hospodářský, ekonomický.

O tomto pojímání státu podle t. zv. hospodářského materialismu chci ještě slovo povědět také k vůli antisemitismu a vůbec všem více hospodářským směrům časovým.

Kdo pojímá stát materialisticky, snadno upadne v chybu, že bude pojímati materialisticky společnost všecku a celý její život. Avšak ani stát a dokonce celá společnost není jen organisací hospodářskou a není jen na hospodářství založena. Hospodářská činnost společnosti vyvíjela a vyvíjí se vedle činností jiných a vyvíjela a vyvíjí se také na základě výsledků různých činností jiných. I kdyby pravda bylo, že člověk je egoista a že má jen interes hospodářský, tedy nedovede hospodařit bez vědomostí a bez vědomostí mnohých. Avšak člověk není od přírody jen egoista a nemá jen zájmy hospodářské, nýbrž má zároveň i zájmy jiné. Chce žít fysicky, ale i duchovně. V kulturní plnosti života společenského vyvinula se v každé době jistá forma hospodaření a ta forma odpovídá vždy všem ostatním současným a s hospodařením blíže daleji souvisícími činnostmi. V každé době máme vedle sebe nejen jisté kvantum a kvale hospodářských statků, ale máme také jisté kvantum a kvale statků duchovních; člověk netoliko pracuje tělem, ale i duchem, pracuje a modlí se, pracuje a myslí, poznává, učí se a učí jiné, tvoří umělecky, žije v rodině a spo-

lečnosti — zkrátka, v consensu společenském hospodaření je činnost vedle jiných činnosti jedna a činnost ta souvisí se všemi ostatními činnostmi. A nejen to, ona nesouvisí pouze, nýbrž je na nich i závislá jako zase i tyto závislé jsou na ní — do které míry, to ovšem je otázka, o které tu jen tak stručně nelze rozhodovat. Železnice nerozváží jen zboží, ale i myšlenky a z myšlenky se zrodila. Adam Smith nepodal jen svou soustavu ekonomickou, ale i ethickou, z obou vykládal organisaci společnosti. Jistě při pozornějším přemýšlení lze pochopit alespoň tolik, že člověk, že společnost není, jak Ruskin jednou řekl, pouze lakotný stroj, ale i bytost cítící a myslící.

Nesdílím-li tedy názor, že společnost, nynější společnost je zorganisována pouze hospodařením, po případě kapitalismem, a nesdílím-li mínění, že se lidstvo, třeba se vyvíjelo jen 6000 let, počne vyvíjet docela jinak, protože různí theoretikové mají své různé plány pro budoucnost; a nesdílím-li konečně theorie Marxovy právě tak, jak nesdílím učení jeho odpůrců — sdílím přece úplně přesvědčení těch, kteří vůkol sebe v naší společnosti vidí mnoho a mnoho nespravedlnosti a kteří proto hlásají, že musíme spravedlnosti zjednat průchod. Přesvědčení toto pokládám za docela oprávněné.

Vyložil jsem v „České otázce“ a nebudu to zde opakovat, že humanitní ideál, ideál český, je dnes ideálem sociální reformace — to znamená, že se musí dostat spravedlnosti těm, jimž se jí podle našich nynějších řádů nedostává, tedy dělníkům a všem, kteří vyloučeni jsou od svobodné práce kulturní. Protože nesouhlasím s Marxem, nejsem k tomu slep, že naši dělníci jsou utlačováni.

Jednostranného hospodářského materialismu drží se všichni, kdo chtěj nechtěj z hmoty dělají ducha, ba boha. Materialism nedá se odstranit materialismem. Mně se zdá, že mnozí antisemité a socialisté dopouštějí se chyby, kterou vytýkají kapitalistům a semitismu, — tancují také kolem zlatého telete.

Nenamítej nikdo, že antisemité přece tak nenávidí kapitalisty židy — nenávidí, ale ještě více jim závidí a všeliká nenávist a závist sesiluje jen zlo, které nás tíží. Je staré pravidlo, že se často nejvíce potírají strany, které si jsou nejbližší. Strany a boje o sobě nejsou důkaz, že strany a boje jsou oprávněny.

Ti antisemité a socialisté, kteří společnost pojímají materialisticky, propadli de facto liberalismu. Nedám se másti socialismem křesťanským a pod. hesly a směry. Klerikál, jenž snáší přepych své hierarchie, vytýkaje jej židovi, křesťanem není.

Proti theoriím anarchistickým stojím proto, že neuznávám správnosti anarchismu (rozumí se že theoretického, neboť býti proti anarchismu činu není žádná obtíž); odmítám anarchism ve všech filosofických formách, ať se tedy podává jako nadčlověcství, nebo umělecký a filosofický aristokratism, bohemství, titanism atd. Pokládaje státní organisaci společnosti za tak přirozenou, jako všecky organisace jiné, nedovedu v ní, in concreto ve vládcích a správcích politických, viděti přirozené a zapřisáhlé nepřátele společnosti. Vidím chyby a vady politického zřízení, jako je vidím v zřízeních ostatních a proto chci ve službě pokroku stát proti těm chybám a vadám všem a na celé čáře; jednostranná oposice velmi snadno se zvrhá v revoluci a já chci sloužit sociální reformaci. Reformace vyžaduje a předpokládá však netoliko

oposici politickou nebo náboženskou atd., nýbrž oposici filosofickou t. j. kritiku na celé čáře a koncentrickou a ovšem kritiku plynoucí z celkového přesvědčení filosofického a úsilí, zaměnit staré novým.

S tohoto stanoviska nepokládám za hlavní věc polemisovat pouze proti jednotlivým projevům té neb oné politické myšlenky; je-li vůbec myšlenkou, a nikoli více méně mechanickým napodobením, je myšlenkou z celé soustavy politických názorů a ty politické názory zase jsou částí celkového nazírání na život. Přihlížím proto k tomuto poslednímu zřídlu nynějších politických, vědeckých a všech mínění vůbec. Dnes, kdo myslí, donikati musí k principiím — úryvkovitého konání a myšlení máme dost, více než snášíme, vždyť právě v něm je zřídlo nynější krise světové, jejíž specielním projevem je také naše nynější krise národní a politická.

Stanovisko, jak je zovu, lidové, sociální, neoprávňuje k mínění, že stačí poslancům jen politické uvědomění. Ovšem u nás, kde zápolíme o svou vlastní vládu a kde jsme se teprve probudili k národnímu vědomí, musí se tohoto momentu dbáti také a velmi pečlivě. Avšak ani u nás neměl by se národní indiferentism pokládat za naše hlavní zlo národní. Na každý spůsob čiňme již rozdíl mezi uvědoměním národním a politickým (sociálně-politickým).

Pokud parlament a poslancové representují volící národ, stačilo by ovšem, aby poslancové, jak se říkává, tlumočili mínění lidu (voličstva). To znamená konec konců říci, jsou-li občané spokojeni nebo nespokojeni. Občan každý stačí, má-li dostatek soudnosti, aby posoudil prospěšný nebo neprospěšný účinek vládní činnosti. My každý cítíme, že nás

bota tlačí a kde nás tlačí. My dovedeme obuvníkovi i říci, co (vlastně: co asi) si od něho přejeme, ale boty si udělat neumíme. Právě tak běží o to, stačí-li občanům, aby jejich poslancové jen ukazovali na neblahé účinky vládních opatření anebo chtí-li, aby dovedli říci, co se má dělat, co nedělat. To předpokládá nejen, aby se neblahé účinky politiky pociťovaly, ale hlavně aby poslanci dovedli poznat pravé příčiny těch neblahých účinků a aby uměli poradit, co se má opravit a jak.

Čím spletitější je netoliko státní, ale i společenská organisace vůbec, tím toto rozpoznání pravých příčin stává se nesnadnější, politické umění stává se těžším a těžším. Proto již dnes parlament plenární nemá té důležitosti, jako činnost ve výborech. Již dnes vlády samy starají se o dobré odborníky ve svých jednotlivých resortech — a ti s velikým klidem poslouchají nájezdy neodborných poslanců, neboť vědí, že voličstvo konec konců posuzuje nejen špatné, ale i dobré účinky vládní praxe.

Proto dnes musí se na poslanci žádat a musí se především žádat politické vzdělání. Neúhonný, nezištný charakter rozumí se sám sebou; nerozumí se však sám sebou charakter politický a ten bez politického vzdělání není možný. Citoval jsem o tom v „České otázce" výpověď Havlíčkovu, nechci ji tu opisovat znova a znova.

Těchto myšlenek o politické taktice nepronáším jen tak na plano a bez úmyslu.

Pravím-li tedy, že politická taktika dnes spočívati musí v politické práci všech, v práci založené

na náležitém vzdělání všech, čelím tím docela vědomě a úmyslně politické nepráci, politické taktice dob starších a prošlých. Práce politická, jako skutečná práce všecka, vyžaduje soustavnosti, pilnosti, stálosti, vytrvalosti — občasné vzprużení citů a vůle a úryvkovité jednání není prací. Takové taktiky si dovolovali v starší době velicí páni, dovoluje si jí aristokracie a plutokracie ještě i dnes, ale to není politika lidu a nemá ani pro lid a vůbec pro nikoho významu. Tato politika je sport, ne práce.

Člověk moderně vzdělaný poznává, že společnost se vyvíjí krokem, ne skokem a proto stojí ve všech oborech, tedy i v politice, o stálou práci reformační. Je tedy proti všeliké revoluci, proti revoluci z dola i s hora. Revoluční taktika je taktika zastaralá, je šosáctvím. Realistické a konkretní pojímání společnosti a státu vylučuje politický romantism; realism a revoluce (násilná) jsou naprosté protivy. Kdo věří v revoluci, nebéře života do opravdy. Vím, že revoluce je dnes přežitkem starého régimu — politika demokratická a lidová revoluce nepřipouští. Svět stál a stojí na práci, ne na náladě, svět udržuje se jen prací a to prací drobnou, prací stálou. Ani v geologii katastrof není a nebylo, co se dříve mělo za ojedinělé, úryvkovité katastrofy, poznáváme teď za výsledek nesčetných vlivů malých a menších. Tak i ve společnosti a historii převraty veliké, bijící do očí lidí nepozorujících a nepochopujících, jsou jen sumací a výsledkem stálých vlivů a příčin malých. Dnes poznáváme, že zejména revoluce posledního století byly výsledkem a pokračováním předchoziho pochybeného vývoje, poznáváme, že revoluce je symptomem a další příčinou nezdravoty a proto voláme po práci a opět po práci soustavné, promyšlené, stálé, vytrvalé. Poli-

tika lidová je stálou a nepřetržitou reformací — politika lidová je nadšením pro práci a prací.

XI. S tohoto hlediska posuzuju naše politické vzdělání a zejména naše politické strany a směry.

Obě naše strany, staročeská i mladočeská, jsou svým původem liberalistické ve vyloženém právě slovu smysle. Liberalism je dnes zastaralý, není dosti lidový, je plutokratický a aristokratický. Není již pokrokový. Staročeši vzdali se sice mnohých liberálních názorů, vzdali se dokonce i správných názorů Palackého, ale posud zejména v otázkách hospodářských jsou liberály. A totéž platí o Mladočeších. Jen že mladočešství zachovalo si ještě několik trosek liberální pokrokovosti. Orgány mladočeské pořád hlásají starší „demokratism" — „Nár. Listy" proti lidovosti realistů jako trumf uváděly tento „demokratism". O jména arci neběží, ale o věc a věc je dnes ta, že demokratism porevoluční, buržoásní, zaměněn demokratismem socialním a socialismem (v různých odstínech) vůbec. Nejsme již demokraty, ale lidovci.

Strana staročeská i mladočeská zastaraly a upadly i politickým vzděláním. Podle dřívějšího výkladu i zde strana staročeská má prvenství. Úpadek ten proti době Havlíčkově, Palackého a ještě Clam-Martinice je veliký a jeví se v úžasné mrtvotě politického myšlení. Rozmysleme si jen některé symptomy: uvedl jsem už, že o politických názorech Palackého nemáme ani jedné (přesnější) úvahy a přece je Palacký uznán i od strany mladočeské za tvůrce národního programu! Právě tak není mladočeské studie o Havlíčkovi, ba Mladočeši vůbec posud národního programu se svého stanoviska ani neformulovali! A v přítomnosti: strana mladočeská o všeobecném

právu hlasovacím nevydala a nevydává věcného poučení, spokojujíc se pouhým návrhem a to přes to, že strana staročeská i mladočeské voliče v otázce té mate. Mladočeská vedoucí teď strana nemá jasného a určitého programu v otázce sociální, dělnické! Atd., atd.

O politické diskusi žurnalistické a literární není v starých stranách potuchy. Jak jinak lze prováděti politiku lidovou — třeba i „demokratickou", nežli když voličstvo a politikové z povolání politicky myslí t. j. politicky přesně myslí? A politické přesné myšlení všude se jeví v politické literatuře a žurnalistické a literární diskusi. Deset let my mladší voláme po diskusi o životních otázkách národních — ne a ne! Páni odpůrcové ve straně staročeské a mladočeské jsou uschováni za svou všeredakční anonymitu a proti důvodům stavějí den ze dne svá anathemata anebo bájky, ale klidné, přesné, mužné diskuse jsou naprosto neschopni.

Podívejte se jinam. Ve Francii na př. o francouzské revoluci vydávají se téměř každý týden jeden spis ne-li dva a často spisy veliké; vydávají se spisy z různých hledisek — spisy ty se čtou, jeden názor opravuje se druhým klidnou diskusí a argumentací. Kolik naproti tomu je spisů na př. o našem obrození, kde by se z různého hlediska klidně a důvody opravoval názor názorem? Anebo podívejte se do Německa, jaké tam a jak četně vycházejí dějiny německého národa, v nichž autorové hájí jeden vedle a proti druhému svá nazírání o nejdůležitějších epochách a činech německého národa. Tu máte na př. katolického Janssena, tam protestantského Bezolda, tu máte Lamprechta, jenž celé starší nazírání převrací svou znalostí hospodářského vývoje atd. — — tím vším tříbí se

názory o fundamentálních pojmech národních a politických. Podívejte se na literaturu národohospodářskou, sociální atd. atd. — a u nás? Nevěříš-li na př. v běžné deklamace o Bílé Hoře, nevěříš-li v běžnou staroslovanskou demokracii, nevěříš-li, že naše reformace nebyla obnovením nebývalého u nás pravoslaví atd., měj si pro všecky tyto „nevěry" důvody, čerpané pilným studiem z různých pramenů atd. — — to ti nic není na plat, anonymové v „Hlase Národa" a v „Národních Listech" tě národu denuncují za zrádce. Za to najdou se ovšem politikové, kteří deklamují o tom, jací jsme prý byli chlapíci v — VIII. a IX. století! Slyšíš, jak ten a onen schopný a slavený řečník vším myšlením svým prozrazuje, že od svých rigoros nečetl nežli své obžalobní a obhajní koncepty, vidíš přímo v každém slově, jak o ústrojí svého národa, o jeho potřebách, o jeho nynějším postavení vůči národům jiným, zkrátka jak o nejdůležitějších problemech národních, politických a socialních nemá jasné představy, ale pan řečník mluví ve jmenu národa a dejme tomu mluví dobře, a šťastné voličstvo může pak druhý den ve svých novinách čísti, jak náš znamenitý x, y včera zase vyhrál. Je-li řečník Mladočech, tedy ovšem v listech staročeských prohrál, neboť tam vyhrál ještě znamenitější řečník, politik (u nás je netoliko řečník, nýbrž každý mluvník politikem). Já nevím, mám-li poměry ty pokládat za směšné nebo za smutné! Ptám se jen, hledě na nynější poměry: Může se politické vzdělání prohlubovat a upevňovat v osobních hádkách a bojích? A klidného, věcného, politického uvažování nemáme!

Vezměte si ještě toto: Za Palackého psalo se z naší strany mnoho a dobrých německých politických spisů — již desítiletí a desítiletí cizina od nás ne-

četla přesného vyložení našich politických a národních nároku! Ve všem mrtvota, nedostatek politického myšlení a uvažování. Odsud ona přímo makavá mlhavost o aktuelních politických prostředcích a ovšem i o dalších politických cílech. „Nepotřebujeme vědět, jak státoprávní program v podrobnostech se bude provádět, stačí zatím požadavek, až . . .“ — to je běžné politické myšlení. Nanejvýše se připojí několik líbezností proti „theoretikům“, „profesorům“ a odkazuje se s pýchou na „praxi“.

A ta praxe! Stopujte jen tu činnost (praktickou činnost) našich spolků, jednot atd. — stačí vám to? Mlhavost a neurčitosť politického myšlení prakticky končí rozčilenosti a křečovitým politickým eklekticismem.

Naše žurnalistika a zejména „Nár. Listy“ za posledních deset let dovedla své čtenářstvo rozčilovat nevěrci v rukopisy, cyrillomethodějstvím, potřebou azbuky, „pohaněním“ Hálka atd., ale politického poučování v listech těch nalézti velmi málo. Či má to rozčilování být prostředkem proti té myšlenkové mrtvotě a ztrnulosti? A jaké „otázky“ nebyly v poslední době přetřásány! Na př.: potřebujeme-li charakterů nebo odborníků? To přece dávno rozhodl § 20. volebního řádu r. 1873, v němž se dost jasně stanoví, kdo do parlamentu nesmí! A teď se snad „politicky“ rozhodneme, odhlasujeme, co a kdo je charakter a kdo je nezávislý?

Tento úpadek politického vzdělání jeví se v abstraktním radikalismu a lichocení masám lidu. Abstraktní je radikalism, který nemá jasných cílů; lidu lichotí, kdo nezná ceny pravdy. A přece je staré politické pravidlo, že nesouhlas lidu snáze se

snáší, nežli souhlas a chvála. Lid náš si toho lichocení nezasluhuje!

Ano, náš lid má silný politický temperament, ale schází mu a nám všem důkladnější politické vzdělání. To je vina nás inteligentů. Ostatně neklamejme se! Lid, — lid organisovaný v sociální demokracii, dělníci, počínají přesněji myslit, než se nám zdá a jen řečníkům buržoásním je ještě dovoleno, odříkávat a přemýlat úvodníky vyšlých právě denních listů pražských.

V tom všem vidím zřejmý úpadek politického vzdělání. Tudíž i politické vzdělávání pokračovat musí, kde přestali Havlíček a Palacký a obzvláště naše žurnalistika musí se vrátit k Havlíčkovi. Platí to zejména o žurnalistice mladočeské, která cizími, vídeňskými vzory (i tu neblahý eklekticism) poškodila svůj ráz český.

Tento úpadek vzdělání politického souvisí s povšechným úpadkem stran a směrů starších. Vyložil jsem ten proces v dřívějších odstavcích a v „České otázce". Srovnáváme-li naše starší politiky buditelské s nynějšími vedoucími politiky, vidíme docela jasně a přímo exemplárně, v čem úpadek spočívá. Vezměte si jen Palackého anebo Havlíčka: jak ti mužové znali a stopovali každý projev národního života, jak věděli, co a kde nám schází a jak tudíž svou národní a politickou taktiku zakládali na té široké universálnosti národního vzdělání, smím-li tak nazvat fakt, že pamatovali na všecko, na veliké i malé, a že všecky jejich kroky řízeny byly tou plnou znalostí všech našich potřeb. Politika a všenárodní práce nebyly u nich oddáleny — politika byla jim částí buditelské práce a byla praxí docela přirozeně založenou

na té řečené universálnosti národního a obrodného vzdělání.

A co vidíme na politicích pozdějších a dokonce dnešních? Se skrovnými výjimkami nedostatek politického a všeobecně národního vzdělání. Odsud to plané řečňování, to zbytečné rozčilování, ta politická hysterie. Tento nedostatek politického vzdělání spůsobuje, že i naši radikálové přenechávají skutečné vedení národa pořád více a více vládě — vláda de facto stará se o naše školy, vláda vede náš hospodářský vývoj atd. — „v theorii" však stojíme proti vládě. To jest: stojíme proti ní slovy, de facto docela liberalisticky uznáváme její všemoudrost a všemohoucnost Proto naše politisování je tak neobsažné — křičíme po politickém nebi, ale to nebe zatím se již ztratilo, a má-li býti, musíme si je zřídit sami a v sobě.

A proto i v politice: návrat a netoliko návrat nýbrž pokračování v práci obrodní a buditelské a zejména také zdokonalení a ujednocení národního programu politického, jejž nám naši buditelé zanechali. Že program ten vyžaduje revise — dovodil jsem s dostatek jinde.

XII. Mluvím-li o naší národní a politické taktice, chci se zmíniti o vládě a jejich vůči nám povinnostech.

Protireformací vláda vídeňská se pouze nebránila, ale dopustila se na našem národě hrubého a nespravedlivého násilí a následky a plody násilí žádného nejsou zdravé, nejsou a nebyly prospěšné ani nám ani vládě. My můžeme si z těch hrozných dob vybrat naučení dobré, ale může si je a má si vybrat i vláda. Jestliže docela odkrytě si přejeme, abychom se jako národ zřekli všelikého násilí a nastoupli cestu reforem, platí týž požadavek také vládě a z důvodů stej-

ných. Co jsem řekl o politickém nazírání na úkoly státní, platí všeobecně, všem členům národa a vlády. Jestliže národ má vládu svou (řeklo se, jaké zasluhuje), má na vzájem vláda ne-li národ, tedy alespoň takové politické strany, jakých zasluhuje.

Hledíme-li na vlády posledních let, tedy nemyslím, že by jim šlo o vědomé germanisování našeho národa. Protireformace ustoupla centralisačnímu úsilí osvíceného absolutismu (Josef II.) a teprve tomu jazyk byl prostředkem politickým. Ale vliv tehdejší vlády byl poměrně slabý z příčin uvedených. Teprve v tomto století a zejména v době liberalismu germanisovalo se z Vídně vědomě. Ale i liberalism poznal, že domáhá se cílů nemožných; vláda Taaffova vzdala se vědomého germanisování: nechtěl bych proto tvrdit, že tu i tam některý byrokrat ve svém oboru negermanisuje a také netvrdím, že se negermanisuje ze zvyku a z mechanismu byrokratické pohodlnosti. Tvrdím jen, abych to formuloval co nejpřesněji podle svých zkušeností a pozorování: Nemohu si za nynější „světové centralisace“ a zejména po proměnách r. 1866 a 1870—71 myslit, že by Vídeň nebyla poznala důležitost, kterou pro trvání říše máme my Čechové. Já dokonce neváhám tvrdit, že Vídeň to ví velmi dobře, lépe než mnozí naši politikářové. Ale světová politika se nedělá a nemůže se dělat s lidmi polou nebo docela slepými.

Žádná vláda nedovede nás potlačit a germanisovat — to může dnes být docela jasné nám i vládě a proto nemluvme při každé maličkosti o „hrobech“ atd. Nesugerujme jiným, ale ani sobě, co přece nijak nechceme. Ta fňukací taktika je jeden z mnohých příznaků politické krise, o níž mluvím. Vlády se nemusíme bát, leda sebe. A co se germanisace týká,

pamatujme více na „samovolnou germanisaci", abych užil toho historického jména.

Přes to, opakuji, má vláda vůči nám ještě mnohé povinnosti a ve svém vlastním zájmu. Vedle nepřízně k nám, tíží na nás nejvíce neopravdovost vlády, jevící se v neznalosti našeho kulturního, našeho národního snažení; proto nám překáží a často více, nežli kdyby měla úmysl zjevně nepřátelský.

A konečně musí vláda dojít poznání, že je v prospěchu celé říše, abychom my Čechové se spravovali sami a samostatně. Národ potlačený, je-li uvědomělý, zjevně nebo skrytě překáží vládě cizí — a tím se zdržuje vývoj části i celku. Myšlenku tuto provedl jsem v jedné ze svých řečí na říšské radě, zde ji stručně opakuji. Čím dříve nebude vláda překážet nám a my jí, tím spíše bude nám oběma spomoženo. Jen si představme, jaký by to byl positivní zisk pro nás, ale i pro říši, kdyby naši nejinteligentnější lidé nemusili často všecku svou energii vynakládat na maření, na oposiční práci negativní. (Míním oposiční práci v nejširším smysle — netoliko oposici parlamentární.) Mezi vládou cizí a národem uvědomělým vždy byl a bude boj, zjevný nebo skrytý a skrytý je horší nežli zjevný — nepřekáží pouze vývoji, ale kazí charaktery na obou stranách.

Proto naše parlamentární oposice je oprávněna. Chceme ji vésti a povedeme zákonně ve vlastním prospěchu, nejen z principu humanitního. Ta oposice je zásadní v tom smyslu, že národ náš žádá tu míru samostatnosti, kterou má již zaručenu netoliko královským slibem, ale která mu podle práva přináleží.

O té oposici chci říci několik slov. Rozumí se mi samo sebou, že má být parlamentární, kon-

stituční. Pro násilí nemáme příčiny a jen blouznivec mohl by pomýšlet na oposici brannou. Parlamentární oposice, dovedně vedená, oposice věcná, důsledná, neústupná je zbraň velmi účinná, účinnější nežli násilí, ostatně dnes nemožné, jak snadno chci ještě později ukázat.

To ví vláda jistě, a tudíž musí to vědět zejména oposice radikální.

Oposice radikální dnes vyžaduje však vzdělání politického a odborného a vyžaduje oné znalosti osob a poměrů, o kterých jsem už mluvil. Dám konkretní příklad: dr. Lueger není radikál (politický) a dovede dělat oposici velmi účinnou, účinnou svou znalostí, abych tak řekl, vídeňské bursy parlamentární.

Oposice musí být pilná — pohodlnou, bezstarostnou může být strana vládní, ne oposice. Oposice musí jedním slovem kontrolovat každý krok vlády a stran nepřátelských.

Oposici takovou podporovat musí dovedná žurnalistika a literární činnost vůbec. Oposici musí být slovo a péro mečem: „dobré slovo je také čin" (Turgeněv). Pro nás bylo by zejména potřebné, aby naše oposiční strana měla dovedný žurnál německý, kterým by na odpůrce doma a v cizině působila. Vůbec nemáme teď žádného orgánu, který by cizině cizím (německým) jazykem dovedl naše národní tužby vykládat moderně, se stanoviska vyššího. V tom všem čeká práce dost a dost.

Největší chyba každé oposice je plané hrození. Té taktiky je u nás více než třeba. Také se zle osvědčila. Vidím největší chybu taktiky „omladinistické", že radikalism tak demaskovala.

Planost našeho radikalismu vidím v těchto třech hlavních věcech.

Předně a hlavně nedostává se mu politického a odborného vzdělání. Pevnost přesvědčení, kde je, imponuje vždy a všude; ale neběží pouze o přesvědčení, ale o přesvědčení zdůvodněné. Radikalism je svou podstatou zosobněná a rozvášněná logika, nešetřící historie naprosto a důsledně — parlamentární radikalism nemůže tedy býti než neúprosnou a břitkou kontrolou vlády, a vládních a konservativních stran a zásad.

Druhá specielnější vada našeho radikalismu je obzvláště jeho zastaralý ráz politický, jeho liberalistický demokratism porevoluční. Dnes zejména otázka po formě vlády nemá aktuelní důležitosti žádné. Monarchie evropské dnes mohou docela klidně spáti vedle francouzské republiky; ba republika ta dnes dělá jim výborné služby. Tradice roku 1848 jsou dnes zastaralé, zastaralé jsou tradice revoluce francouzské — dnes je pro lid i pro vladaře a jejich vlády těžiště politiky docela jinde. Kdo ještě dnes nerozumí lidové politice, ten do politiky, alespoň do oposice, prostě nepatří. Pro monarchii jsou ještě daleké a daleké etapy vývoje od formy absolutistické a konstituční (s oligarchií aristokratickou a buržoásní v různých stupních a smíšeninách) až k formě více lidové, snad až sociální — jak pravím, kdo to všecko nevidí a neví, ať zůstane doma a dělá politiku u džbánku. Obzvláště různé demonstrace nemají smyslu pražádného; vláda se jich nebojí, ale dráždí ji to. Vždyť přece ví, že jsou to demonstrace bez plánu a cíle. Pokládám za velikou nesvědomitost řečníků a veřejně činných mužů, že u nás svými řečmi jen takové „politické vzdělání“ rozšiřují. To

jsou u nás staré nepořádky a vinu jich nesou dorostlí, ne mládež. Řekl-li jeden mladočeský řečník, že Mladočeši jsou takoví, jak je vychovali Staročeši, právě tak mohou říci mladší Mladočeši, že jsou takoví, jak je vychovali starší Mladočeši a Staročeši.

A konečně s liberalistickým demokratismem souvisí naše běžná politika světová resp. zahraniční. To je u nás podivná kapitola. Co je tu planého horování a nečinného blouznění!

Abych to odbyl stručně: Máme všecky strany, frakce a směry, program státoprávní, tedy program, že chceme být ve svazku zemí rakouských. Tvrdil jsem v „České otázce“ a opakuji to, že Palackého program je posud správný, míním jeho program státoprávní, jak jej formuloval 1865. Zatím arci máme dualism, ale to v hlavní věci nevadí.

Tento program přijímám beze všech dalekosáhlých zámyslů a reservací mentálních. Netoliko proto, že neumím kreslit mapy, ale proto, že jsem se dost pilně učil historii a z té naučil jsem toto.

Kdyby Rakousko v evropské konflagraci podlehlo a se rozbilo, tedy dostali bychom se k Německu, s nímž už tisíce let jsme ve styku. Co by to znamenalo, ať si každý domyslí. Jsme pro takovou eventualitu připraveni?

Rusko by nás nevzalo. Nestojí a nemůže stát o 6—10 milionů katolíků, neboť to vědí v Rusku, že by se pak náš lid spojil s Poláky, tak jak to dělali a dělají naši emigranti na Volyni. Rusko zabralo by nás, jak řekl nedávno prof. Lamanský, se zbraní v ruce a ruský vojenský guvernér postaral by se o pořádky ruské; politických fantastů jistě by neustanovil za

údělné místodržící. Rusko má ostatně svůj politický hled obrácený do Asie a na Balkán.

Německo však také nestojí o 10 a vlastně o 24 milionů katolíků, protože by pak katolíci měli většinu a tím by Vídeň a Jihoněmecko stali se zase hlavou říše; Hohenzollerové by se přes své vítězství mohli pěkně vystěhovat.*) Protože však z historie vím, co znamená idea protestantská a co znamená idea katolická a pravoslavná (s ohledem na Rusko) a protože vím, jaké poslání měly země Habsburgů a Hohenzollerů ve vývoji náboženském a protože vím, že idee ty a jejich důsledky mají posud veliký vliv státotvorný, větší než národnostní, docela klidně nečekám žádné ohromné světové katastrofy a velmi reálně počítám s existencí Rakouska.

Nevěřím vůbec v katastrofy, ale věřím v Palackého „světovou organisaci" (již zase!). Věřím totiž a vidím, že i zahraniční politika se socialisuje. Neboť jestliže se socialisuje politika vnitřní, jde z toho, že národové a státy lidové mírně se chtí vyvíjet vedle sebe — moc a násilí ztrácí i v zahraniční politice své žezlo a vliv mají literatura a vzdělanost, obchod atd. a vliv větší a pronikavější, než jej mívalo cizí vojsko a než jej míti může vláda ta neb ona.

Ta světová organisace znamená součinnost národů, znamená politiku skutečně světovou — a s tou musíme počítat a hlavně s ní, ať bychom byli pod vládou tou nebo onou a kdybychom dokonce již byli pod vládou docela svou. Dnes i stát výbojný nezachvacuje území cizí, jak činívalo se v minulosti.. Tenkrát nebylo území,

*) V Německu je z 50 mil. obyv. protestantů něco přes 31, katoliků přibližně 18 mil.; bylo by tedy po přičlenění Rakouska (bez Uher) katoliků 42, protestantů jen 31 mil.

jak teď přelidněno, lid byl nevzdělaný — mohlo se cizí území zabrat snáze. Dnes v Evropě vzdělané (Rusko v Asii má jiné poměry!) zabírání cizího území a obyvatelstva je nepotřebné, protože se všude a právě tou „světovou centralisací" utvářejí mezi národy a státy styky tak intimní, že stát počíná mít vůči svým sousedům účel jiný, než měl v minulosti. Jak dnes mezi všemi státy v Evropě je styk volný, poznat z toho, srovnáme-li, jak před r. 1848 byl nemožný styk mezi městy téhož státu a téže země — dnes můžeš z Prahy i do Petrohradu snáze, nežli tenkrát z Prahy do Brna — a tu chceme dělat plány o rytířských výpravách středověkých?

To tedy je v stručnosti moje politika zahraniční. Je to politika velmi jednoduchá, ovšem právě proto těžká, alespoň těžší, nežli rozkrajování Evropy, hrození tyranům a podobné přežitky z dob minulých a minulých dávno a na vždy.

XIII. Tudíž, konečně, jsem opět při politice vnitřní a hlavně pro tuto politiku: lid sobě a sebou! Ne mnoho státu, tudíž ne mnoho politiky, je heslo politiky moderní, politiky pokrokové, politiky světové.

I já jsem stát, národ a lid, musí si dnes říci každý, kdo politicky myslí a co tedy žádá po státu, národu a lidu, plniž především sám.

Nespokojenost naše neobrácej se jen na venek jako u dětí a mládeže, hledejme příčiny nezdaru především v sobě.

Jen prací a opět prací lze dělat politiku moderní, jen prací a opět prací lze dělat politiku světovou a tím zároveň uniknout té tísnivé malosti, kterou pociťujeme v úpadku strany staro-

české a již i mladočeské. Ostatně malost ta mizí — je lepšího života a ruchu dost. Musíme příčinu té malosti vykořenit z gruntu, musíme zničit tu malost samu, ten politický a kulturní Kocourkov, o němž Šafařík Kollárovi již 1832 napsal, jako by žil dnes: „Já se vám upřímně vyznám a povím, co myslím, že já nad Prahu většího a horšího a slovenského Kocúrkova neznám. Jest tam, příteli, sídlo číhařství a špehounství celého slovanského světa, a největší zrádcové jsou našincové, ne Němci. Mně se až hnusí, když sobě připomínám měsíc tam ztrávený. I ti naši přátelé jsou rapotavé straky, které s každým tajemstvím sem tam za horúca běhají . . .“ Mutatis mutandis Šafařík tu charakterisuje všecek ten Kocourkov našich upadajících zastaralých stran. Leda bychom ještě upozornili na to udavačství vlastenčící, které ta padající generace vypěstila a proti mladším tak hromadně organisovala. Pryč s Kocourkovem!

Avšak — mládeži, pozor! Jsme-li každý státem, národem a lidem — nejsme také my všichni, nejen starší, ale i mladší — krisí? O, jsme!

Nehněvej se, že se Tobě směju,
že i o chybách Tvých písně pěju,
kdybych snad tě méně miloval,
vše bych chválil, v všem si liboval.

Slepá láska mizerná je páska,
uvědomělou je pravá láska,
směju chybám svým se nastokrát,
a mám sebe předce tuze rád.

Nynější krise není úpadkem celého národa, jen úpadkem směru staročeského a tudíž strany staročeské a tím i strany mladočeské. Krise ta nejen že

není úpadkem, ale je, po soudu mém, přímo podmínkou a již částí dalšího pokroku a obrození. Práce a snažení našich buditelů přinesla nám ovoce, jsme v každém ohledu větší a silnější, než jsme byli. A právě proto již ve straně staročeské započala přirozená a nutná diferenciace. Směr mladočeský byl proti staročeskému pokrok, pokrok rozhodný, třeba neveliký, protože mladočešství, jsouc založeno na stejných zásadách, bylo příliš negativní. Proto poměr strany staročeské a mladočeské byl tak silně osobní.

Ze směru mladočeského a jeho vlivem vydělily se a vydělují se proto směry, strany a frakce nové a nové. Směry ty jsou podstatně nové a proto proti nim za jedno je oficielní staročešství i mladočešství. Směry nové jsou pokračováním snah buditelských a obrodních — literární revoluce je pokračováním literárního a osvětného „buzení" a „obrozování".

Ty živé boje a spory posledního desítiletí mají smysl jen jako symptom té krise, kterou prožíváme. Ty boje a spory mají jen smysl jako pokus o přirozenou organisaci a dělbu národní práce; nové má se starému přičlenit, má staré oživit a obrodit. Starý system je povalen — toho by neviděl jen slepý; běží teď o to, provádět nutnou národní organisaci a reorganisaci s poznáním zásad a s plným vědomím — k tomu však, nemáme-li budoucnost ponechat náhodě a jejím osobám, je teď především potřeba veřejné diskuse. Blaze nám, že o našich životních potřebách můžeme a chceme jednat odkrytě, odkrytě nejen před světem ale i před sebou samými. Jen tak náš národní život a jeho zájmy mohou se státi životem a zájmy světovými: naše otázka, otázka česká je buď otázkou světovou anebo otázkou není.

I.

Vývoj pokrokového hnutí.

1. Jsem u velikých rozpacích, jak mám čtenářům „Zeit"*) charakterisovati literárně-politické hnutí pro nás Čechy velice důležité. Ačkoli thema i se všeobecného hlediska je zajímavé, přece mé výklady suše asi dopadnou, poněvadž musím nejdříve nastíniti jisté události, čili jak se říká, zevnější dějiny hnutí. Hnutí to jest samo o sobě velice spletité a musí tedy býti sociologicky analysováno, s druhé strany následkem politického procesu Omladiny obrácena byla pozornost jednostranně jenom na jednu speciální fási a na jeden směr celého hnutí, při čemž směrodatným bylo líčení jak cizích tak domácích denních listů, a toto vyličování jest nedokonalé a nejednou přímo falešné. Musím tedy nejdříve události samy zjistiti a teprve v druhé řadě lze se pokusiti o výklad.

Především musí býti činěn rozdíl mezi celým pokrokovým hnutím a mezi politickou stranou, která jako pokroková strana se ustavuje; není sice ani pokrokové hnutí starého data, ale jako politická strana pokrokáři ustavují se teprve nyní.

*) Úvaha vyšla ve vídeňském týdenníku „Zeit" 17. listopadu až 1. prosince 1894.

První viditelné začátky hnutí datují se od r. 1889 a sice od založení Časopisu českého studentstva. Tedy ve studentstvu leží zárodek. Avšak nesmíme si představovati, že v táboře nově založeného listu bylo studentstvo všecko; aspoň se tak věc často líčívá, jakoby všichni čeští studenti náleželi pokrokové straně. To není správné. Je staročeský studentský spolek, který má značný počet členů (kolem 300), je katolický spolek studentský se stejným asi počtem členů, zbytek zastoupen byl ve „Slavii" právě teď rozpuštěné, která mívala tak průměrně na 1200 členů. „Slavia" však byla v poslední době rozštěpena na dva tábory, na pokrokáře a neodvislé, a tito se ustavili již koncem roku 1892, tedy dosti dlouho před událostmi omladinovými. Vidíme tedy, že všechno studentstvo není pokrokové a nejmíň už ve smyslu politické strany; zdá se mi, že dokonce jsem oprávněn k výroku, že vlastní pokrokáři jsou v rozhodné menšině. Je tudíž nesprávné, vydávati naše studentstvo za „omladinové", nehledě ani k tomu, že nedávno jeden z pokrokových redaktorů podal žalobu na staročeského novináře za název „Omladinista".

Jmenovaný Časopis českého studentstva byl původně vseobecně reformní; avšak brzy zjevují se v něm zárodky pozdějšího programu, záhy „pokrokovým" nazývaného; v únoru 1893 vývoj ten i veřejně postaven byl na oči proměnou časopisu v Časopis pokrokového studentstva. Současně začal vycházeti literární orgán Nové Proudy a krátce před tím — v prosinci 1892 — vyšlo prvé číslo politického orgánu Neodvislosti.

Tyto tři časopisy, studentský, literární a politický potlačeny byly po krátkém poměrně vycházení stavem výjimečným; nyní počítá se k pokrokářským listům

asi 14 menších krajinských časopisů, z nichž hlavní orgán Radikální Listy vycházejí třikrát měsíčně, literárně slouží straně Rozhledy od ledna 1892 v Chrudimi vycházející.

2. Přejděme nyní k omladině dělnické a především k časopisu Omladině i u nás téměř neznámému. Podle všeho celý směr pod tímto jménem známý má od tohoto listu své jméno. Užívají sice tohoto (jihoslovanského) jména všichni mladí (máme na př. (kupeckou omladinu atd.), ale časopis Omladina tuším aspoň pro úřady byl „politickou omladinou" par excellence. Uvedu fáse, jak se list tento vyvíjel; z nich mluví kus celého hnutí. Omladina začala vycházeti v říjnu 1891 jakožto orgán mladého dělnictva; ale již po třech číslech časopis dostal vedlejší specialisující titul: „Časopis pro dělnickou mládež dospělejší." Opět po několika týdnech změnil se vedlejší titul v „Orgán pokrokové mládeže", a opět po několika týdnech Omladina vycházela jako „Orgán sociálně-demokratické mládeže"; v březnu 1893 čteme opět nový nápis: „Orgán mládeže československé", až se konečně list krátce před stavem výjimečným (v červenci 1893) proměnil v Pokrokové Listy, orgán socialistické omladiny. List tento potlačen byl výjimečným stavem zároveň se třemi již uvedenými. Již stálé měnění titulu ukazuje dostatečně nehotovost programu a boje, jež vedeny byly mezi zásadami pokrokovými a socialistickými uvnitř té skupiny dělnické, která se sdružila kolem orgánu Omladiny.

3. Odtud můžeme přejít už k úvaze o zásadách a proudech celého pokrokového hnutí.

Student a mladší dělník se našli a podávají si ruku, aby společně pracovali. Tedy spůsob společného postupování studentů a dělníků, jako asi v Toynbee Hall

nebo v People's Palace anebo konečně v University Extension Movement? Ano — zárodky. Naši studenti studují právě sociální otázku také, oni vědí, jak jejich soudruzi v Anglii pracují s dělnictvem a pro dělnictvo; oni slyší hlasy, jak na př. Brentano v lipské zahajovací přednášce doporučuje německému studentstvu dělnictvo; oni čtou a slyší, jak ve Francii ministr vyučování převádí studentstvo od otázek politických k sociálním — konečně jsou také u nás někteří, pohříchu ještě nečetní zástupcové vědy, kteří navádějí mládež ke studiu otázek sociálních. Spojení studentů s dělníky není tedy nic podivuhodného a nic zvláštního; avšak zvláštní byl účel a cíl tohoto spojování.

Spojování podává se v hlavním městě skoro samo sebou hospodářským postavením studentstva, jehož většina je chudá a pochází právě z rodin dělníků, drobných rolníků a pod.; jestliže pak už hospodářský stav takto sjednocuje naše studenty a dělníky, naše společné hostince a kavárny zde v Praze ještě víc sdružují drobné lidi v radosti i žalu ke společné zábavě i ku vzájemné výměně idejí, k práci i tanci. V této docela konkretní hospodářské a takořka lokální rovnosti a v tom sdružení našeho studentstva s dělnictvem smí se snad hledati silnější, jistě docela určitý a praktický důvod pro politické spolupracovnictví obou tříd, nežli v studiích sociálně theoretických a v cizích příkladech. My právě nemáme studentů, kteří by mohli chodit do Heidelberku,*) veliká masa našeho studentstva je chudá, velmi mnozí jsou přímo proletáři, a proto jest pro nás otázka sociální zároveň otázkou studentskou. A tato otázka má pro nás velikou důležitost,

*) V Heidelberku je universita pro bohatší studenty, téměř letní universita pro bohaté.

má pro nás význam přímo národní a nesmí se pokládati za rozřešenu mechanickým potlačováním vlády.

Sdružování studentů a dělníků je tudíž také hodně starého datum. Již Barák, jeden z nejoblíbenějších mužů lidu, známý redaktor Národních Listů, býval po léta živým spojovacím článkem mezi dělníky a studenty, na jeho náhrobku dělník a student podávají si symbolicky pravice; a již na počátku let 60. typický zástupce našeho studentstva, básník Rudolf Mayer, posvětil nejkrásnější a nejžhavější verše své dělníku a sociální otázce. Sabina taktéž, a již dříve, působil v studentstvu přímo socialisticky. My nepotřebujeme jako Francouzi a Němci (v říši) studentstvu na dělnictvo teprve ukazovati, spojení jich jest sociálně samo sebou dáno — pro nás problém může jen zníti: jak se má dané spojení uvésti ve správné koleje.

Pokud pozoruji, studentstvo všude, nejen u nás, prožívá krisi. Nemýlím-li se, krise spočívá v tom, že student v konstitučním státě už nemůže hráti někdejší politickou roli. Starší politické ideály svobody mají dnes málo smyslu. Karlovarská konference dnes už není možná a není jí třeba, a konstituční problém záleží již více v tom, jak veliké masy parlamentárně a politicky mají býti přičleněny k oprávněné menšině. Student jakožto bojovník a apoštol svobody politické zmizel. Přidáme-li k tomu ještě, jak od r. 1848 vyučováním všech lidových mas ve škole, v novinách a časopisech, jak laciným cestováním a pod. někdejší výlučné vzdělání stává se pořád všeobecnějším a vyšším, pochopíme, že student také jako misionář osvěty úlohu svou dohrál. Následkem toho tlačena jest akademická mládež na nové a jiné dráhy. Na které? Jako student před konstituční érou byl politicky-pokrokový, tak stává se a bude nyní sociálně-

pokrokovým, zvláště když celá moderní politika sama především musí řešiti záhady sociální. Proto moderní student bude politikem sociálním. Nuže, myslete si veliký počet studentů jako u nás v Praze, myslete si, že většina jich je chudá a přemnozí z nich velmi chudí, a nezapomínejte last not least, že student a hlavně právník (tedy ten, jenž státním a politickým vědám má se věnovati) skoro vůbec přednášek neposlouchá, t. j. má dosti pokdy a prázdně, a pochopíte, jak tento student následkem politického rozvoje a následkem svého vlastního hospodářského a společenského postavení zrovna je tlačen, aby se zabýval otázkou sociální. A snad jsou to ještě ty nejlepší, kteří se otázky té chápou a drahý čas neprobíjí v pustém pivařství a pod. Krátkozrakým politikům jsou možná podobné odváděcí kanály u studentstva vítanější nežli jeho sociální studium a snažení; ale ani tyto odváděcí kanály nevydrží dlouho a problém stále a stále bude čekati svého rozřešení. Tento problém zaklepal již na brány našeho parlamentu jakožto reforma právnických studií, byl dokonce vpuštěn, ale byl zase dávno známou rakouskou zadní brankou puštěn na vzduch.

Jako všude, také naše české studentstvo až do nejnovější doby bylo především smýšlení národního; v zemi, kde dva národové národním hašteřením slouží vládě, jinak býti nemůže. Tak měla otázka jazyková a národnostní pro naše studenty největší důležitost. Ale jako všude vystupuje vedle těchto otázek a před ně teď problém sociální. Kromě toho připravovala tento proces, jak nedávno v „Zeitu" p. Krejčí docela správně vytkl, ta okolnost, že český student nemusí mít o zachování své řeči již ty starosti, jaké měl jeho otec. Má již všechny české školy, a proto přirozeně

s velikou energií zasahuje do časových otázek, které zaměstnávají celý svět. Je to až příliš pochopitelné, že se kloní v ohledu vědecko-literárním k nejnovějším, nejmodernějším směrům, kdežto současně veden je politicky k sociálním otázkám doby. A tak mocný a přirozený je tento sociální rys právě v nejprůmyslovějších zemích českých, že vzniká nejen u českého, nýbrž také u německého studentstva. Co Herkner na př. vystavuje Němcům v Čechách za národní program, to přijímá již hmatavé formy u německého studentstva; tak pražská Bohemia (11. března 1894) oznamovala vzrůstání „Mladoliberálů", klonících se k socialismu. A dovolte mi poznamenati: zdejší německý student je poměrně bohatší než český, a smýšlí tedy, jak správně jmenovaný list uvedl, dokonce aristokraticky (à la Nietzsche), ale přes to chýlí se k socialismu.

Docela speciálně k posouzení našeho českého akademika je třeba vzíti v úvahu ještě jednu okolnost: působení české university. Pokud český student musil navštěvovati universitu německou, národně-jazykový program stavěl se mu docela in concreto před oči, řekl bych takořka před uši; připusťme, že sem tam německý profesor neukazoval vždycky dost národního taktu (neváhám pověděti, že český student v mnohých německých učitelích míval pravé přátele a rádce), a pochopíme, jak německá universita, prostě svou existencí, musila působiti na studenta cítícího národně, předvzdělaného na gymnasiu českém. Následek toho byl, že naše studentstvo více než kde jinde stálo pod vlivem žurnalistiky, jmenovitě vedeno bylo politicky radikálními Národními Listy. Založením české university nastala změna: akademik zbaven byl jazykového tlaku a změna působila tak pronikavě, že touž

měrou také národní žurnalistika, zvláště Národní Listy, ztratily svůj vůdčí vliv. Podivný poměr, jejž tento list zaujímá k studentstvu v posledních letech, vyznačuje dostatečně tento proces. To všechno přirozeně působí k tomu, že český student zatlačen byl od národních otázek jazykových k jiným a speciálně k sociálním.

Rozumí se, že studentstvo nevzdalo se tím politiky národnostní. Vždyť i jeho politika sociální nezačíná teprve teď z čista jasna, ukázal jsem na vliv Baráka, Mayera, Sabiny. Již první náš český román, který se zabývá dělnickou otázkou, román Pflegra-Moravského Z malého světa, vydaný r. 1863,*) sleduje tendenci získati pro národní myšlenku dělnictvo, jež se vyličuje jako odvislé v každém směru od německých a poněmčujících zaměstnavatelů. Pokrokáři k problému sociálnímu tíhnoucí postavili si týž problém a pracují k jeho uskutečnění a takto docela přirozeně vzniká v rozvoji posledních desítiletí sociální směr českého studentstva, jenž vede ke sdružení s dělníky. Jak lze očekávati, uskutečňuje se toto sdružení s mladší dělnickou vrstvou, která ještě nebyla úplně získána pro mezinárodní sociální demokracii — uvedené změny titulů na časopisu Omladině ukazují právě na postavení sociální demokracie k tomuto hnutí. Toto postavení je krátce takové: r. 1891 založený orgán Omladina uznán byl sice na sjezdu československé sociální demokracie (ne bez odporu!) za orgán strany, ale brzo vznikly veřejné třenice mezi národním a mezinárodním směrem, které skončily tím, že dnes oficiální orgány sociální demokracie přímo se

*) Ke srovnání stůj datum, že Viktora Huga Les Miserables vyšly 1862.

staví proti straně pokrokové a především proti mladočeskému živlu v ní. Tak na př. Sociální Demokrat nedávno (19 října 1894) nazval pokrokáře emisary Mladočechů,*) k čemuž jakousi oprávněnost dávají výroky poslance E. Grégra, jenž nedávno (7. října) ve veřejné řeči definoval sociální program pokrokářů tak, že prý pokrokářům šlo o to, aby „přilákali" dělnictvo do tábora národního a vyrvali je „ze sítí internacionály". Než toto líčení poslance Grégra dojista není správné, avšak nutí mne, abych se vyslovil o poměru pokrokářů ke straně mladočeské, o němž v posledních týdnech mluvilo se tak často a tak rozdílně.

4. Z předeslaného vylíčení rozumí se samo sebou, že jádro pokrokářů původně a od počátku bylo mladočeské; mládež byla v posledních letech mladočeská (před tím tak vždycky nebývalo) a mladočeské hnutí mocně působilo zvláště v nejposlednějších letech na mladé mysli. Která mládež by také na dlouho vzdorovala radikálnímu proudění? „Mohli bychom věřiti, volala Neodvislost v smutné předtuše asi týden před vyhlášením výjimečného stavu (4. září), že mladočeští poslanci ty, kteří ve smyslu jejich řečí o nejradikálnější oposici jednali a demonstrativně své smýšlení proti vládnoucímu systému projevili, nechávají v době pronásledování bez právní ochrany?" V této výčitce je v největší stručnosti ale přece úplně vyložen politický poměr pokrokářů k nejradikálnějším Mladočechům — ne k celé straně, aspoň ne přímo. Je tedy významu podřízenějšího, že stoupenci a také poslanci radikálního a mladočeského směru podporovali politický orgán pokrokářů. Proto také nebudu se dotýkati dalších po-

*) V poslední době listy dělnické ještě rozhodněji žádají, aby pokroková strana přiznala barvu.

drobností a otázek osobních, které plynou z těsnějšího spojení pokrokové strany a některých mladočeských osobností. O tomto poměru nejsou u nás žádné pochybnosti; teprve v nejnovější době Nár. Listy učinily pokus uvolniti a popříti tuto souvislost strany pokrokové s mladočeskou stranou. Pokrokový orgán hned ve svém programu (Neodvislost č. 2.) prohlásil, že jest orgánem nejradikálnějšího křídla mladočeské strany a že má za úlohu posilňovati radikální živel ve straně a zvláště v klubu poslaneckém; jmenovitě prohlásila Neodvislost, že je mluvčím radikálního směru vedle a proti realistickému, mírnějšímu Času. V čísle 4. stavěn byl radikalism jakožto pojmová protiva proti realismu. Docela v témž smyslu dr. Rašín, uvězněný teď vůdce pokrokové strany, prohlásil v omladinovém procesu, že pokrokáři vždycky tvořili levé radikální křídlo mladočeské strany. Ovšem bývaly uvnitř mladočeské strany právě v otázce radikalismu třenice; nesmí se tudíž tvrditi, že celá mladočeská strana smýšlela pokrokářsky. A tak nyní vidíme, že orgán mladočeské strany tu a tam dělá frontu proti pokrokářům; to jest nejenom následek výjimečného stavu, nýbrž i programového kvašení, jež postupuje uvnitř mladočeské strany i jejího radikálně-pokrokového křídla. Pokrokáři hlásají totiž, že mladočeský program musí být rozšířen, specialisován a prohlouben a sice ve smyslu socialistických požadavků doby — pokroková strana představuje tudíž jeden sociální živel strany a potud má symptomatický význam pro celý náš rozvoj politického i národního života. Ale nejen symptomem a částí, i fermentem jest pokroková strana uvnitř strany mladočeské, fermentem v nejpřísnějším slova smyslu. Jak pozorné zkoumání pokrokového, sociálně-politického a literárního programu ukáže, pokroková strana

naprosto není v sobě upevněna a ve svých názorech a cílech vyjasněna a organicky sjednocena, spíše křižují se v ní mnohé směry a snahy sobě odporující a zároveň program její od programu mladočeského v mnohých punktech se liší.

5. V témž smysle musí se pojímati také poměr pokrokové strany k realismu. Pan Krejčí pravil (v Zeitu), že realistické hnutí nejsilnější mělo vliv na mládež, z níž se později vytvořila pokroková strana. Orgán pokrokové strany, Radikální Listy, v nejnovějším čísle opravují toto prohlášení a odvolávají se na své dřívější vývody, dle nichž prý pokrokáři souhlasí s realismem sice ve směrech vědeckých a sociálních, ale ne politických a že se jedná právě jen o souhlas, nikoli o závislost. Jistě, jak řečeno, orgán strany pokrokové vědomě stavěl se proti politickému vlivu realistů a pojem: (pokrokově-mladočeský) radikalism byl protichůdný realismu. Realisté jsou, praví se v příslušných oněch programových výkladech Neodvislosti (číslo 4.), příliš kritičtí, váhaví, bez nadšení, jsou příliš mnohovědní i dalekovidní, aby mohli vystupovati v lidu a prakticky.

6. Budiž tomu zatím jak buď, každým spůsobem pokroková strana ukazuje těmito svými vztahy k hojným a nejdůležitějším proudům a otázkám časovým, že má pro nás Čechy velikou důležitost a že se vyvinuje za užší rámec pouhé politické frakce. Tudíž správné posouzení pokrokového hnutí poskytuje klíč k porozumění krise, v níž se nyní nalézáme a která zevně charakterisována jest vzrůstem mladočeské strany jejím drolením a kolísáním.

Při každém novém literárním a sociálním hnutí nezáleží s počátku jenom na obsahu, na ideách, nýbrž důležitější jest směr. Idejí základních a vůdčích není

nikde mnoho; idea (míním vůdčí) pokrokového hnutí není tudíž ani nová, avšak novým bylo pro naše poměry, že se této ideje (socialisovat národní program) chopila energická mládež, věřící v budoucnost a že také se o ni prakticky pokusila. Jistá nejasnost, neurčitost ideje není hnutí na úkor, spíše v podstatě k němu patří; nazývá se to v obyčejné psychologii: cit a vůle, nikoliv ideje určují jednání, čili dle Rankova případného výroku: „Strany nerozvažují, pouze cítí."

Jde tudíž předem o mravní význam hnutí, a ten vidím především v tom, že se mládež, stručně řečeno, utíká k svépomoci. V jakém směru? Zcela evidentně k svépomoci literární. Jen si totiž představme naše literární a vědecké poměry: mládež hlad literární přímo pálí, chce poznati otázky a proudy, časem hýbající, chce čísti a se učiti. Avšak tu jest právě v naší literatuře nejméně toho, co hýbá duchy všude, ve všem světě. Mladý muž čte ve svých novinách a časopisech zprávy o literárním bohatství ciziny; chce z toho také něco míti, jemu nestačí krátká noticka nebo pojednání, chce si své autory sám čísti. Než znalost cizích jazyků není právě u nás zvláště skvělá, a proto mu nezbývá než autory si sám přeložit a vydat. Zde musím říci slovo o sobě: brzo jsem poznal tuto situaci, jež se organisováním české university jen sesílila, a od té doby nepřetržitě jsem naléhal, aby naše dědičné vědecké korporace opatřily mládeži potřebnou a pravou lekturu, než nadarmo. Tyto úctyhodné korporace mají jako všude po jednom a některé dokonce po dvou copech a copy neutiší duševního hladu ani dle písma, jež mluví v podobných případech pouze o kamení a hadech jako surogátu.

A tak sahá mládež k literární svépomoci.

Nejdříve rozšiřuje ve svém prvním časopise všeobecné ideje reformní a zakládá si dvě bibliotéky: Vzdělavací bibliotéku a Bibliotéku sociálních nauk. Policie jest však o novém hnutí tak dobře zpravena, že potlačuje první číslo bibliotéky: Tolstého „Kreutzerovu sonatu" a tím vhání mládež na scestí politiky. Velmi pochybuji, zda působily tyto první represivní prostředky ve smyslu policie; v každém knihkupectví mohl si přece mladý muž koupiti bez překážky německý, francouzský, ruský překlad, a později byl mu spis vydán v Uhrách — slovensky.

7. A protože se potkáváme hned při prvním kroku pokrokářů s opatřeními represivními, jest třeba o této důležité kapitole něco říci, poněvadž to k věci až příliš náleží. Užilo se totiž proti pokrokovému hnutí dvojího represivního systému, policejního a — vlasteneckého. Jsem přesvědčen, že současná policie a strany, s nimiž jedná jako s nezákonnými, jsou asi v takovém souhlase, jako dle známého výroku Karrova kat a zločinec. Nevčasné, mechanické zasahování policie má ominosní sílu vychovávací; policejní suggesce může dokonce působiti osudně. Právem pokládají moderní pedagogové suggesci za nejdůležitější prostředek vychovávací. Sociolog může toto mínění přijati a zvláště upozorniti na suggesci, již spůsobila a působí státní represe.

Jako poslanec jsem měl příležitost pozorovati politické dělnické schůze, i poznal jsem tu zcela jasně, jak policie u nás na dělnictvo v špatném i dobrém smyslu působí ne-li vychovatelsky, tož aspoň vzdělavatelně. Rozumí se samo sebou, že asi dobře působí na shromáždění rozumné a taktní chování dohlížejícího úřadníka; než o to neběží, nýbrž o věc jinou, důležitější. Policie učí dělníky volky nevolky administrativní

sběhlosti. Jen si představme věc zcela konkretně: skupina nezkušených lidí chce založiti spolek, proto že dnes bez spolku nic nejde; přečtou si spolčovací zákon, vypracované stanovy sotva odpovídají zákonu, — jsou odmrštěny. Hněvají se na policii a studují zákon znova; opravené stanovy jsou však odmrštěny opětně; zvýšený hněv, než také poznání, že policie lpí na písmeně zákona, a že právě tak nutno na ní lpěti. Na můj dotaz potvrdili mně dělníci, že se od policie mnohému učí a že jsou vedeni obzvláště k opatrnosti, avšak též k rozumnému využitkování zákona. A nyní ještě uvažme: policejní úřadník jest pro valný počet dělníků jediný zástupce inteligence a vyšších vrstev společenských; jak to může a musí působiti? Chci tím říci: u nás byla mládež jak akademická tak i dělnická přenechána sama sobě, t. j. dozoru policie, nikdo se o ni nestaral, aspoň nikdo z kruhů, jež s úspěchem byly by mohly zasáhnouti a také zasáhnouti měly.

Jako policie také vlastenecká represe působila na pokrokové hnutí silně. Zástupci oficiálního a nejoficiálnějšího vlastenectví s počátku si hnutí nevšímali; to se dá očekávati od každého oficiálního vlastenectví. Mlčení z bezstarostnosti a lenosti myšlenkové zvrhá se později v zamlčování a vědomé umlčování, v třetím stadiu spustí vlastenecká péče (ovšem o „vlast", „národ" atd. atd.) hlasité žaloby a v poslední instanci neštítí se vlastenecká policie ani udavačství.

To je u nás zvykem, a my mladší chceme, aby to konečně jednou přestalo. Čtenáři „Zeitu" viděli malé specimen tohoto policejního vlastenectví v č. 3.; dověděli se, že N á r o d n í L i s t y, naše vlastenecká vrchní inspekce, denuncovaly národu pana K r e j č í h o a veškerý mladší směr za jeho článek v „Zeitu", a tento starý kumšt provedly velmi jednoduše tím, že

zmíněný článek falšovaly. Kdo nezná těchto smutných a přímo ubohých žurnalistických poměrů, nepochopí vzrůst a vývoj pokrokového hnutí. Dalo by se na př. pokládati za možné, že tytéž Nár. Listy měly smutnou odvahu denuncovat národu mou knihu o samovraždě, jakobych hlásal individuální a hromadnou, t. j. národní samovraždu? A přece se tak stalo, právě jako nyní spojenec Národních Listů, klerikální Čech, povolává národ, pana dra Riegra a — pana Kvíčalu, aby zasedli na soudnou stolici, protože jeden učenec vědecky a pragmaticky vylíčil ve vědeckém časopise nesprávné a nepěkné chování Jungmannovo k Dobrovskému. „A proto lupiči a vrazi?" tážete se, a odpověď: ano „zrádci vlasti", „ničemové", „hlupci", — to jsou okrašlující přívlastky, jichž se dostává u nás těm, kdo cítí nešťastnou touhu — mysliti.

Tyto neutěšené poměry našeho t. zv. veřejného mínění nutno míti před očima, chceme-li pochopiti, jak obvyklá represe, jak úzkoprsost a obmezenost policejního a vlasteneckého mechanismu sváděla mládež přímo i nepřímo na scestí. Žurnalistika vzdělaná a cílů svých si vědomá byla by mohla poctivou a věcnou diskusí v zárodku udusiti ne-li všecky, tož přece mnoho nezdravých zjevů v pokrokovém hnutí. Než o to právě běží a to jest podstatou krise, kterou prožíváme: dědičné, autoritářské „staročešství" v nejširším slova smyslu potlačuje každý volnější pohyb, a není tudíž divu, působí-li u nás pod tímto tlakem nové myšlenky zcela jinak, než na př. ve Vídni nebo dokonce v Německu a jinde. A toto ztrnulé, úzkoprsé, obmezené „staročešství" i s copem a čínskou zdí musí být nahraženo novým, pokrokovým, vzdělaným a poctivým „mladočešstvím". Pak sotva bude v Čechách nějaká „Omladina". A o to běží a v tom tkví již

význam literární revoluce, jež začala asi před desíti roky realismem. Pokud pokrokáři v této literární vzpouře pokračují a ji do mas vnášejí, jsou nástupci realismu.

8. Již pan Krejčí vytknul ve svém článků a to nutno stále opakovati, že pokrokové hnutí bylo s počátku a původně reformně literární. K tomuto směru přidružil se později politický radikalism, jenž jako nejostřejší oposice byl právě hlásán i poslanci; tento politický radikalism zatlačil dokonce literární činnost, k čemuž přispívala okolnost, že se k hnutí přidala dělnická mládež více nebo méně socialisticky smýšlející, u níž zájem politický převažuje zájem literárně theoretický. Tak mladočeský a socialistický radikalism zbarvil pokrokové hnutí na prononcovaně politické a vedl k demonstrativní politice, jež původně k vlastnímu pokrokovému hnutí docela se nehodí.

Jaký byl myšlenkový obsah literární reformy a revoluce, vidno z děl pokrokáři vydávaných: Mill, Laveleye, Schäffle, Carlyle, vedle nich Bebel, Zola (Germinal) a pak: Tolstoj, Bourget, Strindberg, Draper, Musset, Goncourt, Garborg — positivistický fenomenalism, katedrový i ryzí socialism, ruské starokřesťanství, renanský diletantism, Nietzschův aristokratism, anarchism, zolovský naturalism — zkrátka všechno nové v pestré a nejpestřejší mnohostrannosti. Právě takového rázu a právě takového obsahu byly pokrokové noviny a revue. V umění a literatuře: realism, naturalism, dekadence, symbolism, všecko vedle a proti sobě; teprve nedávno vyšla Moderní Revue, jež se od pokrokových a polopokrokových revuí oddělila jako orgán dekadence a symbolistů. Tak se vyjasňuje hnutí samo sebou z vnitřní nutnosti.

Tak třeba psychologicky a sociologicky analysovati pokrokové hnutí, chceme-li jeho zásady vystihnouti a posouditi. Ostře tlačí se tu vedle sebe myšlenky! Dnes oslavuje se s Tolstým mír světový, zítra nebo současně hlásá se nejprudší oposice politická. Tak na př. vyslovil jsem se jednou jako poslanec ve své řeči proti pasivní oposici a motivoval jsem to tím, že by pasivní oposice vésti musila konec konců k užití násilí, ale já že bych násilnou oposici za všech okolností musil odmítnouti. Této mé řeči pokrokáři dobře porozuměli a prohlásili ve svém orgánu, že se tím právě liší ode mne a realismu, a pokud ohledy na censuru připustily, projevili názor: násilí proti násilí. (Časopis česk. stud. 8. října 1891.)

Rovněž tak projednávalo se po dlouhou dobu v jednom orgánu s přísným puritanismem o ženské a pohlavní otázce, avšak vedle toho objevuje se v jiném pokrokářském orgánu apologie volné lásky, na které ovšem jest vidno, že autor hlásá volnou lásku jen proto, že právě o ní někde četl. Stačil jediný polemický článek se strany realistické, aby se věci dal jiný směr.

Velmi nesnadno lze pochopiti, proč Nové Proudy, literární orgán pokrokářů, potlačeny byly výjimečným stavem. Byly ovšem konfiskovány jedno, dvě čísla; pokud však patrno bylo z ostatního obsahu, bylo v něm něco zastaralého atheismu a novějšího sociálního materialismu. Bylo to snad důvodem? Pak by se musila mládeži zakázati četba Nietzscheho, Hartmanna, zkrátka všech spisovatelů, jež právě mládež čte a bude čísti. Všecky tyto otázky byla by ujasnila čistě literární diskuse; jsem přesvědčen, že svobodnější hlavy mezi pokrokáři velmi brzy byly by upustily od překonaného materialismu Bebelova; já sám byl jsem

právě proti této stránce filosofického programu pokrokářů a důrazně ji odmítal — výjimečný stav učinil další literární diskusi zbytečnou.

Přijetí socialistického materialismu ostatně ukazuje, že pokrokáři nebyli vždy silnější částí ve svém spojení s dělníky. Dle mého názoru spočívá právě zde slabota pokrokového hnutí: že totiž nevypracovalo dost samostatně neb aspoň nezpracovalo svého filosofického základu. Zračí se v tom z části naše slovanská povaha: nemáme žádné záliby v abstraktních systémech, základní myšlenky utvářejí se implicite v konkretní práci literární; než že právě i slovanské konkretní myšlení potřebuje abstraktních základů, nehotový Slovan sahá po cizích vůdčích myšlenkách a to právě stalo se též u pokrokářů. Poznati to z jejich prací, často viděti, jak myšlenkově nejsou založeny dosti pevně. Tak se dá vysvětlit prosté přejímání cizích filosofických systému, systémů sobě odporujících. Ovšem sahá naše mládež spíše po Nietzschovi neb Renanovi, než po Kantovi neb Lockeovi. Nietzsche vůbec straší mladým v hlavách; proto také vítají mnohé spisovatele, kteří nějak s Nietzschem souvisí, na př. Strindberga, Brandesa. Že se zde jedná o Nietzscheho a jeho myšlenkový obzor, nechť ukáže tato zajímavá myšlenková shoda.

Po zavraždění známého Mrvy objevují se v orgánu pokrokovém myšlenky o vraždě; autor uvádí, že vražda jednotlivce neznačí nic proti hromadným vraždám, jež zaviňují továrny zdraví hubící, aniž tím uražena jest obvyklá morálka. Týž chybný závěr lze téměř doslovně nalézti v Brandesově díle „Menschen und Werke“ (str. 320).

Avšak jak se v Německu Nietzsche stal neškodným mládeži, tak se stane i u nás; ostatně „Omladina“,

jak ještě ukázati chci, v příčinné spojitosti s Nietzschem a vůbec se žádným myšlenkovým směrem ani nestojí.

Politickou akcí a na konec organisací pokrokářů ve vlastní politickou stranu zdržela se, jak řečeno, jejich literární činnost, ale již nyní statně se pracuje dále. Tak vyšla quasi jako program knížečka od pana Krejčího o nynějším problému mravním, kteréž stejnojmenné knize Desjardinově nic nezadá; klade se v ní se vší rozhodností důraz na potřebu reformy, a této reformě má především sloužiti literární kritika. V tomto úmyslu pak vychází již kritická knihovna, v níž se podávají spisy Hennequinovy, Rodovy a j. Sám jsem ještě za procesu s „Omladinou" pozoroval literární píli literárních vězňů; z vězení dožadovali si duševni stravy a látky k práci: ten chtěl se připravovati k doktorátu a vedle soudních spisů studoval historii, jinému musil jsem zaopatřiti věci, které chtěl překládati, bude-li odsouzen; jiný chtěl se při této osudné příležitosti naučiti jednomu neb dvěma jazykům; vyšetřující soudce měl příležitost slyšeti při těchto mých návštěvách celá literární pojednání. Pro tuto duševní čilost mám ostatně klasického pro „Zeit" svědka; vašemu vlastnímu redaktoru panu dru Kannerovi, jenž přítomen býval procesu, nápadnou byla, jak mně příležitostně sdělil, živá mimika řečníků a především velmi inteligentní výraz velké většiny odsouzených. Totéž potvrdil mně také jeden anglický dopisovatel.

9. Politický program pokrokové strany jest pokusem, formulovati národní princip sociálně. I zde znamenati kolísavost a nedůslednost, v celku však jest to pokrok proti starším programům politickým. Zaráží ovšem, že se požaduje kollektivism a zaráží to tím více, že se vedle toho požadují různé punkty

jiné, jež se s tímto kardinálním požadavkem nesnášejí. V podrobnostech žádá se všeobecné rovné právo volební, a navrhují se i speciálnější sociálně-politické reformy, jako na př. bezplatné vyučování, postátnění lékáren, bezplatná lékařská pomoc a p.; ovšem žádá se pronikavé dělnické zákonodárství (normální doba pracovní, minimální mzda atd.).

Strana pokroková jest radikální a jako každý radikalism jest tím samým ve mnohých bodech abstraktní a doktrinářský. Jest velikou zásluhou pokrokářů, že učinili ženskou otázku v nejširším smyslu předmětem veřejné diskuse; lze se nad tím usmáti a vtipkovati, že mladí, nezkušení lidé diskutují o této otázce, a jistě jest mnoho nezralého v takových diskusích. Nedostatky tyto lze a dlužno vytknouti, než přes to zůstane zásluha o věc neseslabena. Avšak radikálně-abstraktní jest požadavek, aby se právo voličské udělilo i ženám; nehledě k tomu, že tento požadavek převzat jest od socialistů, jest otázkou, zda stejně oprávněná žena tohoto práva užiti má a užije. V Americe na př. ho neužívá. Z dalších radikálních požadavků jest požadavek milice a podobné.

Pokrokáři zasazují se jako ostatní strany za naše státní právo, jehož si žádají ve formě personální unie. Slovanský program formulovali tak, že slovanská vzájemnost může míti význam nikoliv pro celé národy, nýbrž jen pro stejnorodé jejich strany. V tomto smysle byly pořádány dva sjezdy slovanské mládeže z Rakouska, jichž se účastnili Poláci, Rusíni a j.

Pokrokáři sami věří, že tento program jest prohloubením a doplněním mladočeského programu. Ano a ne! Nezáleží právě jenom na formulaci posledních neb aspoň vzdálenějších cílů, nýbrž především na duchu, v jakém se pochopují jednotlivé programové

body a vůbec celá česká otázka. Samo sebou se rozumí, že pokroková strana může býti parlamentárně zastoupena ve straně mladočeské; než ve vniterných otázkách program pokrokový, má-li být důsledně promyšlený a rozšířený, s vládnoucími mladočeskými názory se vlastně nesnáší. Literární boj za svobodu, který mladší všichni bojují, čelí právě proti zastaralým názorům, a ty se nalezají v obou politických táborech. My mladší všickni jsme blízcí mladočeskému programu, my ho dokonce i akceptujeme, t. j. jeho slovné znění; v praxi však, jakmile někdo chce dále pokračovati od posavadní tradice, jsme dle všech pravidel žurnalistického stanného práva kaceřováni „liberálními“ orgány a stavěni na hranici zcela neuvěřitelných slovních injurií. A v čele této národní vrchnosti, jež v jedné osobě slučuje soudce i kata, jdou opět Nár. Listy, oficiální orgán mladočeské strany. A v tom pokroková strana s nimi nemůže býti zajedno, a proto za vědeckou a literární svobodu svědomí v jedné bitevní čáře bojují realistické a pokrokové orgány, ač právě se i literárně potýkají v mnohých a velmi důležitých otázkách, spůsobem ovšem, jenž, doufejme, brzo u nás zdomácní a přijat bude „za vlastenecký“.

Posud arci neposílili pokrokáři idee tohoto literárního boje za svobodu svou politickou činností a částečnou svou odvislostí od některých mladočeských osobností. Má-li i politika naše býti lepší a zdatnější, nutno i pro ni položiti literární a theoretické základy. Nemohu si mysliti žádné pokročilé politiky bez opravdu pokrokového přesvědčení, což však v daném případě znamená, že si mladší generace osvojiti musí bohatší vědění, dříve než ho může politicky uplatniti. Politická praxe snadno ubíjí theorii, a theorie jest pro nás důležitější.

10. Jak se to konečně vlastně má s tak zvanou „Omladinou", byl-li totiž nějaký politický tajný spolek a jak byl sosnovaný, o tom nemám žádného konečného soudu. Mnoho aktů, jež prý nelze publikovati, jest nepřístupno člověku mimostojícímu. Policie a soud konstatovaly tajné spolčování. Je-li to pravda, tož jest to se stanoviska vlády méně nebezpečné, než neexistoval-li žádný tajný spolek. Snaží-li se různí jednotlivci bez smlouvání v tichém souhlase uskutečniti jisté ideje každý sám pro sebe a od sebe, jest to vždy účinnější, než musejí-li se tajně smlouvati. Zdá se mi, že se se strany vlády v takových případech příliš velká váha klade zrovna na spolky a necení se jednotící a ženoucí síly jistých idejí a tendencí. Pokud jedná se o pokrokovou stranu a celé pokrokové hnutí, pokládám každé tajné spolčování za zastaralé a rozhodně nepokrokové; musíme konečně i v politice jako ve vědě a technice postupovati s hledím otevřeným. Žádné tajnůstkářství! musí býti heslem všech politiků smýšlejících opravdu pokrokově. V tom právě jest bída nynějšího politického ducha, že posud vězí v botách žřeckých. Nynější politikové jsou jako bonzové a dalailamové, vzbuzují v světu a tudíž i v sobě víru, že něco vědí, co nikdo mimo ně neví. Jako dříve medicina a jiná umění byla učením tajemným, taková je politika až podnes, a proto pravím, že každý politický okultism zastaralý, zpátečnický a od zlého jest.

Co se dokonce týče demonstrací, jež prý prováděl omladinistický tajný spolek, každý upřímný přítel pokroku bude jich jen litovati. Mne při tom těší myšlenka, že tento způsob politické činnosti není v nutné souvislosti s vědeckými a literárními snahami pokrokářů. Takové hlouposti a chlapectví prováděly se u nás a provádějí se i jinde a nemůže se za to činiti

zodpovědným moderní duch přítomnosti. Německá mládež vykazuje dokonce Sanda, a po pádu Hohenwartově moudří teď otcové svých synů prováděli demonstrace, a nečetli Nietzscheho ani Bourgeta.

Na více než na demonstrace mohly by mysliti jen hlavy pomatené. Revoluce jest v Čechách prostě nemožná. Pro pokrokáře však pojem: revoluce vůbec ani existovati nesmí. Kdo zásadně ve svém programu potírá militarism, kdo chce stát zdemokratisovati a pod., ten především musí se zříci násilí. Násilí plodí násilí. Má-li se u nás šťastně skoncovati literární revoluce, musí se každý revolucionář především zříci násilných prostředků. Užití násilí porušuje a kazí principy revoluce. Ano dokonce se odvažuju tvrditi, že revoluce (násilná) jest vlastně politickým šosáctvím.

Vláda potlačila demonstrace a tím přinutila pokrokáře, aby se opět ujali dvojnásobnými silami váznoucí činnosti literární. Viděli jsme, jak se tato činnost prohlubuje. Výjimečným stavem ovšem stoupl i politický prestige pokrokové strany: docela zvláště přispěl výjimečný stav k tomu, že pokroková akce přeložena byla z Prahy na venkov. Jest to zcela novým u nás zjevem, že takovým spůsobem ustoupil literární a žurnalistický centralism autonomismu. V malých městech vycházejí revue, vědecká a filosofická díla a brzy asi vyjdou i laciné denníky. Již nyní založili pokrokáři proti klerikálnímu dobře organisovanému tisku krejcarový list, jenž prozatím nevychází denně, jest však asi jen pokusem větších podniků toho rázu. Krejcarový list — co stojí, tolik činí poštovní kolek. Jest to jeden z mnohých příkladů energie, činnosti a obětavosti, jíž pokrokáři dokázali na poli literárním a žurnalistickém.

II.

První literární orgán pokrokového hnutí.

Nové Proudy (vycházejí 2krát do měsíce v Praze, redaktor Josef Škába. Předplatné za rok 4 zl.).*) — Jak už jméno označuje, Nové Proudy jakožto orgán naší omladiny, raziti chtí v literatuře nové řečiště. Hloubku a šířku Nových Proudů samých z úvodních slov programových není snadno poznati. Program slibuje mnoho, nemnohými ale velikými slovy. Nejsem přítelem velikých slov, — ale od mládeže lze je snésti.

Mladá generace — tak asi v proslovu čteme — není spokojená s nynějšími poměry literárními a proto sama ujímá se práce, práce myšlénkové, práce literární. Kdo netěšil by se z tohoto předsevzetí, ba více z toho již činu? Kdo nepoznal by značný rozdíl mezi mládeží nynější a let nedávno prošlých? Kdo by se netěšil z toho ruchu, z toho úsilí, z té práce?

„Má-li lidstvo mozek, ať jím myslí; má-li údy, ať jimi pracuje — a má-li potřebu štěstí ať může býti šťastno. Vůle musí býti volná a nesmí býti poutána ohledy na účelnost a prozřetelnost, které byly

*) Stať vyšla v Čase 1893, č. 15 (15. dubna).

lidstvu suggerovány, jenom v tom je pravda." Jen v tom je pravda? Ohledy na účelnost a prozřetelnost — jen ohledy ty vadily lidstvu? „Ohledy na účelnost a prozřetelnost byly lidstvu suggerovány" — kým? Ne — lidstvem samým? „Pravda životní je jenom jedna — a ta zní: Každému musí býti dovoleno úplně svůj život těla i duše." Každému? (Podivný sloh u pisatele, jenž uměleckost vedle pokrokovosti staví za hlavní bod programový!)

Pokrokovost a uměleckost — toť heslo Nových Proudů. Heslo formální. Obsah: v umění realism, v sociální otázce rovnost s úplnou emancipací žen, v politice lidový stát a pro poměry české — stát český. Formulaci této vytknouti musíme aspoň jednu věc. Čteme totiž, že Nové Proudy nechtí rozhodovati, má-li sociální rovnost postrojena býti na základě kolektivismu nebo anarchismu — nerozhodnost v té věci málo je slibná: nemá snad býti rozhodnuto k vůli — českému státu?

Avšak zanechme program, podívejme se na obsah vyšlých už 4 sešitů. Když jsem obsah Nových Proudů pečlivě pročetl a sobě ujasňoval dojem, jejž čtení na mne učinilo, nebyl jsem s to zbaviti se jedné maličkosti. Všecko to, co v Nových Proudech mne neuspokojovalo, vtělesnilo se mi v pana „Vobořila". Aby čtenář se netrápil, kdo je p. Vobořil: v kritické stati o Vrchlického „Studiích a Podobiznách" mezi českými literárními kritiky uveden je právě pan Vobořil a tento pan Vobořil stal se mi abych tak řekl symbolem toho, co v Nových Proudech nemile se mne dotýká. Mně totiž se zdá, že autor zmíněné statě neznal určitě jména kritika, jehož chtěl napsati a že napsal pana Vobořila místo Vobornika. Povídám, že se mi to zdá, — možná, že autorovi křivdím, že běží

o chybu tiskovou anebo o obyčejné přepsání, avšak ať tomu třeba je tak, ten prožluklý pan Vobořil nejde mi z mozku, jako by mně tam na jednom závitku seděl a seděl a ne dolů! Proč to? Tážu se sebe — proč ten pan Vobořil ti nedá pokoje? Jakmile jen vzpomenu na příjemně modrou obálku Nových Proudů — již pan Vobořil se mi hlásí: ten pan Vobořil mohl by býti skutečným Vobořilem t. j. kritik knihy Vrchlického mohl jméno skutečného českého kritika, totiž pana prof. Voborníka neznati, mohl práce Voborníkovy jen „tak asi" znáti a proto ani jméno jeho nemíti docela určitě v hlavě. Pravím, že to tak může býti anebo určitěji řečeno, stať ta učinila na mne dojem jakési nehotovosti a povím hned všecko: dojem ten na mne mnohé práce Nových Proudů učinily. Nové Proudy dělají dojem jakési nehotovosti, neustálenosti, neurčitosti, necelosti.

Nechci tím říci, že Nové Proudy jsou nezralé, nezralé v tom smyslu, že nejmladší pokolení v nich pracuje. Ty vlastnosti, které vytýkám, jsou u nás obecnější; vytýkati je musíme proto, aby právě Nové Proudy zbavily se tohoto velikého neduhu naší literární společnosti.

Ale je pravda: Nové Proudy jsou projevem literární touhy, jsou živým protestem proti našemu literárnímu a žurnalistickému šosáctví, jsou obžalobou těch našich akademií, společností, Matic a jakkoli se zove všecka ta přestárlá organisace našeho soi disant myšlenkového světa.

Charakteristická pro Nové Proudy je krátkost jednotlivých částí článků, básní, zpráv. Podobná krátkost charakterisuje ostatně všecko naše písemnictví. A co znamená krátkost ta? Nehotovost! Nemáme dostatečný fond, podati obecenstvu zralý plod své práce, v touze

po novém a novém, co právě jsme se dověděli, podáváme v stručném náčrtu, jak v kavárně si svůj pêle-mêle zaznamenáváme v zápisníčku.

Čísti, vlastně čekati na „Magdalenu“ Macharovu, je přímo nelidské. A nemyslíte, že tím básník sám utrpí? Kolik čtenářů pokračuje s básníkem a spřádá si z těch malých dávek celek? Někteří pročtou kousek, dva a ostatního nechají; jiní zase čekají, až báseň bude ukončena, potom však přece se k ní nedostanou. K tomu všemu přistupuje i to, že básníci a spisovatelé přivyknou si psáti úryvkovitě, snad do více časopisů najednou — co z toho literatura bude míti?

K této nehotovosti počítáme i uveřejňování „myšlenek“, jakého se Novým Proudům dostalo již dvakráte. „Myšlenky“ jsou dojista vítaným literárním genrem, ale musejí skutečně býti myšlenkami. Myšlenkami jsou, nejsou-li ad hoc vymyšlované. Myšlenky takové rodí se při delší práci, rodí se z bohatých života zkušeností, myšlenkami takovými dobří spisovatelé končívají, ale nepočínají. „Myšlenky literáta“ nevytryskly z plného. „Myšlenky literáta“ prozrazují — „účelnost“, programem zavrhovanou, a proto jsou slabé. Jak podivné je na př. uvažování o velikánech! „Vím, čeho je schopen lidský mozek vůbec (aha!) a zaznamenávám to jako poznané faktum; vím, že tytéž molekuly mozkové za týchž okolností byly by zplodily stejné genialní myšlenky i v — jiné lebce.“ (Pomlčku, prosím, udělal jsem já.)

*

12. Nehotovost jeví se hlavně a v míře povážlivé v posuzování života. Vezmeme na př. článeček o manželství. Tak o vážných věcech nesmí se psáti. Dnes nikomu není novinkou, že z různých a vážných stran

píše se pro rozvod. Avšak autor článku velmi se mýlí, když všecky tyto snahy ztotožňuje prostě s voláním po volné lásce. Hlásati, že manželé mají se rozejíti, když se počínají nuditi, je buď dětinské buď nemravné. Leokad uvažuje jen o následcích konvenienčního manželství; ať přece se také jednou ptá po příčinách konvenienčního manželství a hned bude souditi jinak! Myslí Leokad, že pan X Y Z, kdybyste mu dovolili rozvod, neupadne zase do druhého, třetího „konvenienčního" manželství? Každý zkušený člověk a života znalý, dovolí-li rozvod, bude zároveň pečovati o to, aby rozvodů nebylo mnoho, aby lidé, proto že rozvod je možný, nespojovali se lehkovážně. Rozvod v očích zkušených a mravních lidí býti má prostředkem zmravnění. Leokad mluví o rozvodě a manželství — „jako Francouz".

Leokad je materialista, jemu tělo je prvním činitelem, „teprve na tělesném životě jeví se život vnitřní". Jen z takového — prosím za odpuštění — šosáckého materialismu může se o manželství mluviti tak, jak Leokad mluví. Jen povrchnosti Leokadově připisujeme větu: „věčná manželská věrnost je protismysl." Až Leokad dokáže, že čistota a cudnost, věrnost a skutečná láska je protismysl, věřiti budeme jeho „volné lásce". Zatím ať dobře si uváží výstražný hlas Björnsonův, jenž tento neunavný bojovník pro svobodu myšlení a cítění se vší mužností pozvedl proti „volné lásce", kterou kroužek dánských studentů počal hlásati. Zejména malý národ má svatou povinnost vychovávati si pokolení silné a mužné, — sílu a mužnost ducha i těla jen čistota zabezpečuje.

Ne rozvod, ale čistota — to musí býti heslo naší české mládeže. Vystříhejte se těch hnusných ideálů polygamie, jež v různých formách v naší spo-

lečnosti se udržuje a jejíž glorifikaci vyžilá literatura se věnuje, a budete o manželství a rozvodu souditi správně! Zachovejte si čistotu pro manželství, a budete šťastni! Mnohá manželství dnes proto jsou nešťastná, proto že málokterý muž žil čistě před sňatkem, — rozvod nesmí se státi prostředkem všeobecné, legalisované prostituce. Rozháranost, rozervanost, neklid, nespokojenost značné části mládeže pochodí prostě od nečistého života, od zkaženosti pohlavní — nečistá fantasie kazí život. Nečistota — toť smrt pravých ideálů, nečistota — toť zdroj nečinnosti a pesimismu, nečistota — toť pramen oné lži, na níž spočívá moderní společnost.

Leokad měl alespoň býti tak prozřetelný, a nechtíti svá zjevení dokazovati. Protismysl věčné věrnosti manželské na př. dovozuje se takto: „Může člověk něco slibovati na zítřek, natož do smrti? Láska není v rukou člověka, nemůže ji ovládati svou vůlí, láska je docela samostatným zjevem na člověku, od vůle neodvislá. Je to cit a citem člověk nevládne, nýbrž sám je jím ovládán." Skutečně pyramidální logika a psychologie ještě pyramidálnější. Cit je mimo člověka, nad člověkem nebo „na" člověku a proto člověk jim nevládne? Tu cit, v tomto případě láska, je samostatný zjev „na" člověku?

Děti jsou Leokadovi „důsledkem" manželství, — horuje pro rozvod, na konec přece si na tyto „důsledky" vzpomíná — co prý s nimi, když rodičové se rozejdou? Jednati o tom nebylo prý účelem jeho kratičké causerie. Pánbůh zaplať, — že nám Leokad svých názorů o dětech neuštědřil, to nás s ním smiřuje, — snad není ani tak zlý, když těchto ubožáků nezapomíná.

K nám do české literatury teď o manželství

přicházejí názory z tábora německých theoretiků socialistických, hlavně Bebela.

Bebel stal se fanatickým přívržencem „vědy", — socialism není mu než moderní věda, užitá ve všech oborech lidské činnosti s plným a jasným vědomím. Comte není horším zřecem vědy než Bebel — Comte od vědy naučil se postupovati rozvážně, Bebel vědou chce najednou převrátiti svět. Ve skutečnosti věda Bebelova není než šikovné sestavování těch skutečných a domnělých pouček vědeckých, které se mu pro jeho názory hodí. Tak na př. je nepodmíněným přívržencem darwinismu proto, že se mu darwinism zdá býti demokratickou vědou; Bebelovi nevadí ovšem, že stejným právem darwinism mohl by se prohlásiti za vědu aristokratickou, — přirozený výběr skutečně ve smyslu aristokracie nejednou se již pojímal. Opakujeme, práce Bebelovy zejména také jeho spis o ženě není než dovedným využitkováním různých vědeckých daných — využitkováním ovšem jednostranným, nekritickým. To u lidí samorostlých, jaký je Bebel, právě v oboru vědy zjevem je obyčejným.

Bebel chce také rozvod a volnou lásku, teprve potom společnost bude jak býti má. Z „vědy" vyhledal si fakty, které mu dokazují, že lidé posud byli naprosto špatní a hloupí, — ale teď, co nevidět, budou hodní a moudří. Ačkoli pokrok a vývoj má pořád v ústech, Bebel nemá ponětí, co je pokrok a vývoj. Darwinista poněkud soudný hleděl by posavadní vývoj manželství pochopiti, — Bebel ne; co posud bylo, je špatné a hloupé, ale teď, od nynějška vývoj bude dobrý. Proč? Stane se zázrak — neboť Bebel, ač nevěří v zázraky biblické a v zázraky vůbec, věří v zázraky své. Jen zázrak to dovede, aby to hloupé

a špatné lidstvo skokem dovinulo se do stavu dokonalého, — tisíce a tisíce let lidstvo se sice vyvíjelo, ale — špatně a hloupě, teď vyvíjeti se bude dobře, protože — Bebel tomu chce.

Nemohu teď ani bych nechtěl celou knihu Bebelovu o ženě kritisovati a ukazovati, jak je pochybená. Neběží také o detail, na váhu padá směr, duch knihy té, i neváhám v té příčině vyznati, že se směrem tím nesouhlasím. Neříkám, že nynější poměry pohlavní jsou dobré, neříkám, že Bebel v kritice poměrů těch nemá pravdy — (i ta kritika jest jednostranná), — ale nemá pravdy ve svém pojímání celé otázky a v tom, jak záhadu chce rozřešiti.

Pokud běží o pohlavní poměry, tkví jeho hlavní omyl v tom, že ukojení pohlavního pudu pokládá za naprosto nutné; je nutné proto, že prý je pud ten přirozený a velmi silný. Popírám tuto hlavní větu našich rozvodníků a přívrženců volné lásky. I jiné pudy jsou přirozené, ale proto nikdo dnes nebude tvrditi, že proto se jim má hověti. Pomstychtivost na př. je také přirozená, — máme proto zrušiti trestní právo? Moderní kapitalism je také velmi přirozený, — máme jej proto hájiti proti — Bebelovi?

Pohlavní pud je prý velmi silný — proto mu má býti hověno. Neukájení pudu toho je prý velmi nezdravé a proto i z hygienických důvodů má se ukájeti.

Dejme tomu, že by to bylo správné, — svědčí to již rozvodu a volné lásce?

Avšak věc má se poněkud jinak.

Fakt je totiž, že dnes pohlavním pudům u veliké většiny mužského pohlaví přes příliš se hoví, fakt je, že veliké procento mužů žije nečistě. Mluviti pak o tom, že pudu pohlavnímu musí se hověti, značí,

podněcovati marnotratníky. Bebel odsuzuje nynější společenské zřízení, ale nevidí, že by především odsuzovati musil to předčasné a rozhodně nepřirozené probouzení a ukájení pudu pohlavního, jehož dopouští se celé nynější vychování a žití. Bebel potírá kapitalistické zřízení společnosti, ale přejímá z něho pohlavní přepych; Bebel odsuzuje prostituci, pocházející, jak se domnívá, jediné z bídy, ale nemá dosti citu pro prostituci z nemravnosti.

Manželství s rozvodem a volná láska, — toť pak hlavní otázka, — dovedou ty tento společenský neduh odstraniti? Prýští se požadavky tyto z touhy po nápravě? Nejsou spolu symptomem neduhu?

Bebel, aby dokázal škodlivost zdrželivosti, dokazuje statistickými daty, jak prý neženatých je více choromyslných, nežli ženatých. Důkaz ten a podobný vyskytá se k neuvěření často a dokazuje jen, jak mělce se o věci myslí.

Předně musí býti konstatováno, že psychiatrové nikterak nemluví o věci tak rozhodně, jako Bebel, vybravší si z literatury, co se mu hodilo. Po dnes nikde nebyl proveden fysiologický důkaz, že zdrželivost pohlavní má ty neblahé následky, které jí Bebel připisuje. A lze bezženství stotožňovati se zdrželivostí? Jestli že mezi neženatými je více choromyslných, žili a žijí ti neženatí skutečně zdrželivě? A je zdrželivost skutečnou příčinou té choromyslnosti?

Jisto je naproti tomu, že předčasné a na mnoze nepřirozené ukájení pudu pohlavního, jisto je, pravím, že nezdrželivost v zápětí má mnohem citelnější a horší následky nežli zdrželivost a to při mužských i ženských. O tom však Bebel „vědecky“ ničeho neví.

Jestliže Göthe — Bebel se dušuje — mohl žíti jako paša, proč neměl by tak žíti X Y Z? Právě tak ptal se Rozkolnikov, proč nemohl by zabíti, když zabíjel Napoleon?

Bebel má pravdu: kdyby Göthe měl právo žíti polygamicky a ve volné lásce, měl by X Y Z stejné právo. Avšak, kdo říká, že Göthe měl právo, a že Göthe v tom jednal — mravně? Je Göthe veliký tím, že chyboval, že pohlavně žil jak neměl?

Ubohý mravokárný šosáku (Bebel a jeho stoupenci s politováním na mne zhlížejí) ty se nestydíš vytýkati Göthovi, že žil nemravně? „Rozumný nalézá to jen přirozené, právě pro jeho velikou duši nesnadno ukojitelnou a pouze obmezený moralista pozůstavuje se při tom káravě." Tak přece napsala žena spisovatelka o Göthovi a George Sandové, a Bebel dal tomu své schválení, nepoznávaje, že tím nepřímo dal sankci těm aristokratickým a buržoásním poměrům, ve kterých žil, ne Göthe, ale jeho excellence pan Göthe.

Já se nestydím a pranic se nebojím vyznati své přesvědčení: Göthe nežil pohlavně mravně a neměl pražádného práva žíti, jak žil. Já se neostýchám říci, že právě tak nemají jiní různí básníci a umělci pražádného práva pohlavně žíti „genialně" — nestydím se říci, že tato genialnost, toto umělecké bohémství je jen domněle genialní, nestydím se říci, že v tom nevidím pravého umění pražádného. Umění obráží nám ovšem život: apotheosa Venuše, často apotheosa veneris vulgivagae odpovídá jen skutečnosti. Ale že ta apotheosa je správná, že ta skutečnost je správná, toho já nevidím a viděti nemohu.

Nebudu se hájiti proti námitkám, že nemám citu pro krásu, pro ženskost, pro lásku atd.; opakuji jen

své přesvědčení, že na př. faustovské svedení Markétky, že život římských elegií a tomu podobné, ať činí tak Göthe anebo nějaký pan X Y Z podléhá a podléhati musí témuž mravnímu posouzení a odsouzení, jako všecky ostatní činy lidí jiných. Ať si básní kdo co chce a umí, ať si piše a maluje, kdo co chce a umí, — mravní posuzování na prahu umělcova atelieru neztrácí práva svého. V tom veliký a osudný jest omyl mnohých moderních lidí, že přijímají všecko, co umění a věda jim dává, se stejnou mravní nerozhodností; ba právě v tom Göthovi a Napoleonovi hledají si uspávání svého svědomí.

Bebelova morálka je pochybená. Vlastně morálky vůbec neuznává. V tom různí se dva světové, v tom různí se dva názorové o světě a životě a v tom není žádného smlouvání, žádného zakřidování, žádného ustupování. Bebelův materialism je pochybený a zejména materialism historický, jehož se přidržuje. Tento materialism je rozhodně jednostranný a nestačí k vysvětlování sociálního a historického života.

Pochopuji ovšem velmi dobře, proč theoretikové socialismu posud nemohli se ve všech oborech propracovati ke vědě přesněji, pochopuji tento stav nynějšího socialismu; avšak to nesmí překážeti poznání, že socialism právě svým filosofickým základem je nedostatečný. Poznání a vyznání to tím je nutnější, že boj socialistů za stejná práva musíme všemožně podporovati.

Avšak, jak řečeno, musí býti jasno, že filosofická průprava socialismu je velmi nedostatečná. Uvedu opět příklad z oboru našeho. Před několika lety Strindberg napsal novelistickou povídačku (není proto jiného jména), ve které hoch od 15 let obcovati má s nevěstkami, aby se udržel — zdravý. Listy sociali-

stické otiskují novelu tuto a jí podobné a velebí ji jakožto rekovný boj proti křesťanské askesi a proti bigotství buržoazie!

Ne — v této věci musí konečně i u nás, musí konečně i v naší literatuře býti pověděno odkryté slovo.

V té příčině nesmí býti nejasno, nesmí býti nejasno těm, jimž vývoj budoucího pokolení není lhostejný. Nečistost, — toť zkáza naší společnosti, toť zkáza moderní literatury. Pařížský román, pařížské drama, pařížská literatura, pařížské umění tohoto genru, toť projev žití nečistého. Někteří to již poznávají, ale to nestačí; mnozí s výčitkami svědomí účastní se moderních orgií „veliké matky". Ve své neupřímnosti pak s Rousseauem zatracovati budou moderní kulturu, zříkati se budou „intelektualismu", prohýřivše svou sílu a mužství plniti budou prázdné již chrámy a líbati oltáře a kříže, — stanou se i askety, ale nevyznají, že pravou příčinou jejich bídy je nečistost a nečistosti té se neshostí.

Všecko úsilí naší mladší inteligence nepovede k cíli, jestliže se v této věci nepostaví v řadu těch, kdož pracují, bojují za čistost ducha a těla. Žádná radikální politika, žádné státní právo, ani věda, ani filosofie, ani umění nepomůže, jestli dorůstající pokolení nevybaví se z osidel nečistoty, nečistoty života a literatury.

13. Lituji, že musím říci o Nových Proudech, že jejich filosofická příprava, podhotovka, jak říkají Rusové, je slabá. Pokud vidíme, stojí Nové Proudy na materialistickém názoru o světě. Dnes hlásiti se k takovému názoru, je prostě anachronism. A tu jsme při veliké bolesti našeho současného písemnictví, naší žurnalistiky, vůbec celého našeho duchovního

života. Chybí naší inteligenci, nechci říci, hlubší, chybí jí samostatná, samostatně vypracovaná filosofie. Přemnozí naši spisovatelé, vědečtí i umělečtí, stojí na nekritickém empirismu; spisovatelé naši, až na velmi skrovné výjimky, nemají celkového jednotného názoru o světě a životě a proto to naše písemnictví je tak úryvkovité, nevyplňuje našich duší, nesvítí nám v temnotách životní poutě, čte se více pro zkrácení dlouhé chvíle ale nehledá se v něm povznesení a povzbuzení. A to mládež naše cítí (chvála Bohu!) a proto tak dychtivě sahá po cizím; naše mládež to cítí, proto tak úsilně a obětivě sama hlásí se ku práci.

Novým Proudům chybí filosofie, chybí jim jednotnosti. V programě a tu i tam hlásá se na př. lidovost, lidový stát, lidové stanovisko vůbec, — na jiných místech mluví se urážlivě o „hloupé masse", Taine, Tolstoj, Bourget, Flaubert .... různé a různé myšlenky vedle sebe, nezcelené, neosvícené jednotným názorem.

Vím, že Nové Proudy samy dobře vědí, co jim, co nám všem schází: „Provésti celou myšlenkovou soustavu v jednotném duchu je úkolem strany, která chce zapustiti své kořeny až do srdce společnosti." Avšak zároveň, a v tom už v thesi jeví se onen osudný odpor, Nové Proudy píší ve svém programě, že prý nechtí býti nesnášelivé: „mějte si každý své vyznání umělecké, vědecké i literární, v důsledcích se všichni sejdete, kteří jste nové doby. Všichni něco chcete ...."

Ne — tu neběží o nesnášelivost, tu běží o více, tu běží o duši, o c e l o u duši, o c e l ý život, domnělá snášelivost Nových Proudů té duše nespasí, toho života nevyplní. My všichni, a neméně vy mladší,

potřebujeme pro život a smrt více než sborník myšlenek spjatých v jedno papírem a obálkou — pro život a smrt člověk potřebuje přesvědčení celé, pevné, nezdolné. Směsice myšlenek sebe lepších a opravdovějších není přesvědčením, kytice sebe krásnější nevyrovná se kráse jedné růže, — umění květinářské všemi svými papírovými a staniolovými manchettami z kytice neudělá něco skutečně krásného. Ještě kytice na poli shledaná, svázaná — městské divadelní bouquetty jsou a zůstanou nekrásou.

Tou domnělou snášelivostí Nové Proudy nebudou žíti „život svůj", — ať program pronáší slova ta s důrazem sebe větším. V Nových Proudech je život nesvuj, — nesvými jsme, když myslíme-cítíme dnes Tainem, zítra Tolstým, zároveň oběma a ještě třetím, čtvrtým, pátým — stým! Svými budeme, když postavíme se na tvrdou půdu svého přesvědčení a když žíti a jednati budeme tím svým přesvědčením.

Novým Proudům filosofie schází, proto že jim vědecká práce schází. Není filosofie bez upřímné, poctivé práce vědecké. Nové Proudy hoví jakémusi filosofickému diletantismu, nejsou časopis filosofický. Není tím řečeno a řečeno býti nemá, že všichni, kdo v Nové Proudy přispívají, jsou jen diletanti; míníme směr.

Neodsuzujeme všeho diletantismu; ale diletantismem nikdy a nikde nepoložil se základ k živoucí filosofii.

Jakási nechuť k odborní, specialní, monografické práci je charakteristikou našeho českého myšlení. U nás každý chce, lépe řečeno: přeje si míti celkový názor, ale nechce si jej zbudovati část po části pernou prací. Tato náchylnost k všeobecnému, ke všemu „vubec", doufám, přestane, jako přestala jinde. Pře-

kotem chceme dosíci té výše, kterou jiní již zaujímají, v běhu neuvažujeme, že pevným krokem svého cíle dosáhneme spíše. Rádi bychom si nadběhli pěšinkou, — avšak: chodníkem blíž, cestou spíš!

Nové Proudy chtí pracovati pro pokrok ve „vnitřním životě“ společnosti lidské, ale nebudou prý hájiti tak pokrok ve vědě — „věda se uhájí sama“. Nešťastné fráse! Frásí u nás kde kdo přeskočiti míní propast sebe hlubší.

Věda nikdy se neuhájila sama a je-li kde vědy potřeba, je to u nás. A jak chtí Nové Proudy pracovati pro „vnitřní život“, když nechtí dbáti jedné jeho podstatné osnovy — vědy? Jak může se dnes vůbec mluviti o Nových Proudech a o literatuře, když věda se má uhájiti — sama? A to může se napsati v Nových Proudech, v nichž napořád čteme jména Tainea, Hennequina a jiných realistů? Je literární směr realistický možný bez vědy?

I nelíbí se nám tedy toto vyhýbání přesné práci vědecké. V tom právě zračí se myšlenkový nedostatek Nových Proudů. Nikdo nežádá, aby časopis literární stopoval mathematiku, mechaniku a všechny ostatní odbory vědní; avšak jsou jiné literatuře bližší vědy, které Nové Proudy jen ke své škodě nebudou stopovati. Bez upřímné specialisace nedopracuje se dnes nikdo k celosti, — mladší generace naše nevyspěje nad to osudné „vůbec“, nad tu prázdnost, jíž se obyčejně říkává: všeobecnost. Moderní člověk speciálním monografickým myšlením dopracovati se musí všeobecného, celkového, filosofického názoru o světě a životě, — v tom je modernost v nejlepším slova smysle. Tento úkol moderního člověka jest veliký a nesnadný; proto tak mnozí rádi mu unikají, že je nesnadný, těžký, obtížný.

14. Nové Proudy hlásí se k literárnímu realismu. Realism! Toť celý svět, anebo jen heslo, jak se rozhodnete! Dnes realismu je druhů mnoho, Zola je prý realista, Dostojevský je realista a přece jaký ohromný rozdíl!

Jaký bude realism Nových Proudů, nelze ještě uhodnouti. Co tu a tam zavání realismem, je vlastně ta „snášelivost", anebo jak čteme v „myšlenkách literáta", poznávání faktů. Ano — poznávati, konstatovati fakty, je veliká přednost realismu, ale faktem není pouze kámen, nýbrž i cit, faktem není pouze hmota, ale především nehmota, myšlení, cítění, chtění! Jak materialism je obmezený, tak obmezený je realism ve smyslu positivismu, žádajícího pouhé konstatování faktů. Tento požadavek positivismu je prostě hloupý, je však i zástěra pro mravní manco. Fakty „se" nekonstatují, ale konstatujeme je my, lidé, konstatuje je náš rozum, — bez rozumu nelze ničeho konstatovati, jak slepý nevidí barev. Konstatovati správně, konstatovati dobře, je již vyložiti; nemůžeme konstatovati jen tento neb onen kousek všehomíra, konstatovati musíme kousky všecky, konstatovati musíme celek, složený z těch částí, a konstatovati musíme především rozum konstatující, — nemůžeme nekonstatovati celku, vývoje, idee! Že lidé vždy něco chtěli, že chtí posud, to také se musí konstatovati — positivistickou frásí nezahlušíš v sobě svědomí! Opravdu ti stačí: co, opravdu nestojíš o: proč a: k čemu? Troufáš si to říci na hlas, troufáš si to říci samému sobě?

V Paní Bovary Flaubert prý se postavil proti idealismu Victora Hugo, vylíčil skličující všednost denního života, popsal nízké hříšné lidi atd. — — je tím již řečeno, jak Flaubert to chtěl? Je Flaubert

správný, protože chyboval Hugo? Je úmyslné líčení banálního života jako protivy exaltovaného hrdinectví samo sebou již čin pěkný a dobrý? Mám dívati se na život, jak naň pohlížel Flaubert, — to chci věděti, chci to věděti tím spíše, že nemám věřiti v „ideály" Hugovy a jiných. Proč tedy kritik Nových Proudů nekonstatuje také, jaký názor o životě Flaubert měl, proč neříká se mi, co si vytěžím z jeho Paní Bovary? Mám čísti ji jen proto, abych se zbavil falešného rekovnictví Hugova? Mám čísti ji proto, že život není takový, jaký se jeví v George Sand a Hugovi? Avšak je ten život takový, jaký se jeví v Madame de Bovary? O to běží, to chci věděti, to chci míti „konstatováno".

Jen konstatovati! Ano — ale ať se konstatuje všecko! Mně na př. nestačí pouze konstatovati, že Hus zemřel na hranici, ale chci míti konstatováno, že zemřel za pravdu! Mně nestačí konstatovati, co naši Čeští bratří v ten a v ten den dělali, jak se šatili, co učili, — chci míti konstatováno, co učili jejich odpůrcové a v čem měli pravdu oni, v čem měli pravdu tito! Mně nestačí ukazovati, jak myslili a žili ti a oni, já chci míti konstatováno, jak žíti mám já, jak mám mysliti, jak jednati, sic všecko to konstatování nemá pro mne smyslu. Ideály, bažení, pokusy, úmysly, chtění — to všecko byly a jsou také fakty a ty také musejí býti konstatovány; a jestliže každý hokynář konstatovati smí a musí, že toto jeho zboží je lepší než sousedovo, moderní člověk náš nesmí se báti konstatovati, jakou cenu na tržišti života má učení to a ono, dílo to a ono! Jak mám žíti, — toť hlavní otázka životní, kterou každý pořád a pořád si dává, skrytě snad a netroufale, ale určitě a jasně dosti a k otázce té poctivý člověk dá poctivě odpověď plnou, určitou, jasnou!

Mladá generace se nemusí obávati, že filosofie a literatura takto přejímá úkol kazatelův a mravokárců. Nejsou ostatně všichni kazatelé a mravokárci nudní; pravda alespoň není nudná. Určitost poznání, důslednost jednání — to žádáme v literatuře i v životě; literatura toť lidé, osobující si naše vedení — po vůdcích svých žádáme určitost a důslednost. To není nudné, je to nutné, nemůže to býti jinak. Určitost a důslednost není neomylnictví.

*

15. Nemohu se konečně nezmíniti o slovesné stránce Nových Proudů. Sloh mnohých statí je dosti chatrný. Od čeho to, nevím; snad od toho, že mladí spisovatelé, ženoucí se tak dychtivě po obsahu, nedbají formy. Slyšeti s mnohých stran stesky na slohovou nedbalost mladšího spisovatelstva, — než sám nesmím si zakládati na slohu svém, a proto o kapitole této nedovoluji si mnoho pověděti.

16. Měl bych ještě všelicos na srdci, bohatý a zajímavý obsah Nových Proudů nabádá a podněcuje k mnohým úvahám. Snad bude k tomu ještě příležitost, zejména až některé práce budou ukončeny.

O úmyslu své kritiky říkati nebudu nic, leda tolik, že si přeju, aby proudy nové zúrodnily vyprahlou stráň našeho písemnictví vodou živou, aby v hesla: Vlast, Národ, Čech, Člověk, Člověčenství přinesly bohatší, plnější a pravdivější obsah. O hesla nová neběží — máme starých až mnoho, běží o to, vyplniti je prácí poctivou, upřímnou prácí. Proto všichni na palubu, každý ke svému veslu a poplujeme novými proudy rovno a v před!

17. Postscriptum. Vydávaje teď tyto úvahy vzpomínám tu latinské exhorty Kollárovy, v níž mládeži

studující nejvřeleji doporučuje čistotu mravův a žití. Vím o pojednání tom jen z titulu: de castimonia morum vitaeque studiosae juventi maxime commendanda. Neměl jsem ještě příležitosti, pročísti tuto stať Kollárovu, ale byl jsem velmi potěšen, že právě Kollár na věc uhodil. Snad tu prospěje jeho autorita, snad bude naše mládež o tom přemýšleti a snad pozná, že nemůže být ani národního ani politického ani socialního programu bez programu mravního. Mravnost tu znamená humanita a humanita je nám účinná práce pro osvobození zotročené většiny našich spolubratří a zotročení to má jedno veliké zřídlo, ne-li zřídlo přímo jediné, v zotročení ženy, a to znamená v zotročení muže, úpícího pod jhem chtíče a smyslnosti. A proto opakuji, spasí nás, spasí naši mládež čistota — spasí ji síla fysická a duchovní, spasí ji čistá hlava a čisté srdce. Není humanity bez čistoty, čistota jediné a trvale zabezpečuje rovnost a volnost těla a ducha všech, čistota je zárukou volnosti, rovnosti a bratrství, čistota je základní požadavek programu skutečně socialního, lidového, čistota musí být základní požadavek demokratismu mravního, bez něhož všecek demokratism politický a socialní je nemožný.

III.

Reformace nebo revoluce?

18. Pan redaktor Ant. Hajn napsal o „České otázce“ v Rozhledech (číslo 4—7) obšírnou rozpravu; k rozpravě té připojím tu několik úvah. Lituji ovšem, že p. Hajn není na svobodě, aby se po případě další diskuse účastnil sám; neběží mně sice o nic osobního, nýbrž o politické názory strany pokrokové a vlastně o to, aby v některých fundamentálních otázkách bylo jasněji než posud, přece však musím tu i tam ukázat na způsob p. Hajnovy argumentace, protože po soudu mém patří ke věci i to. Pan Hajn totiž postavil své názory proti názorům mým, postavil pokrokářství proti realismu — chtěj nechtěj musím tedy ohledat jeho kritiku mých názorů. Hledě k jeho nepřítomnosti zdržím se vší polemiky, ačkoli úvahy p. Hajnovy nepodporují úvahy klidné. Pozoruji totiž i na panu Hajnovi, že vůči realismu nedovede býti dosti objektivní a spravedlivý — nechci tu pátrat po příčinách toho, spokojím se pouhým důkazem.

Pan Hajn v úvodě ke svému článku správně vykládá, že jsem ve svých studiích o české otázce nepodal obyčejného programu, ale že jsem podal „duch programu, duch realismu, nikoli pouhou jeho literu

a suchý výčet požadavků. Obyčejná forma programu směru nebo stran tuto theoretickou část, výklad osnovných základů životního názoru, zamlčuje a přichází hned k praktickým důsledkům a konkretním požadavkům, u prof. Masaryka naopak tato část vyšla neúplná a probrána byla, jak sám praví, aforisticky, za to prvá část probrána byla podrobněji".

Po tomto úvodě očekával jsem diskusi o tom „duchu realismu", očekával jsem rozhovor o „osnovných základech životního názoru"; avšak pan Hajn názorů těch dotýká se dosti běžně, prodlévaje více při otázkách podružných. Alespoň mně se zdá, že právě pro pokrokáře, chtějí-li skutečně býti svou stranou, především je třeba pevných a určitých základů osnovných, a tudíž i pečlivý rozbor toho, co naši velicí mužové: Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček nám zanechali. Pro pokrokáře, jako pro všecku mladší generaci je nezbytná filosofická kritika našeho platného národního programu, pokrokářům je nezbytné filosofické uvědomění t. j. filosofický účet z těch „osnovných základů životního názoru". A této práci, jak vidím, pokrokáři se vyhybají. I pan Hajn užil mé „České otázky" (vlastně její části: „Časových směrů a tužeb" v „Naší Době" uveřejněných), aby hlavně vytkl, čím pokrokářství od realismu se liší a různí. Já jsem více pro positivnější stanovení a byl bych si přál, aby pan Hajn o některých velmi důležitých bodech byl pojednal určitěji a positivněji; než musím vzíti, co se mi podává. Ostatně i v této formě úvahy v „Rozhledech" jsou pokus o vážnou diskusi politickou, která v našich jiných listech je nemožná a proto užívám příležitosti, aby sporné punkty se vyjasnily anebo alespoň náležitě vymezily.

19. Započneme základním pojmem, o nějž běží, totiž: h u m a n i t o u.

Pan Hajn, vyloživ dosti dobře, jak jsem pojem humanity určil, pokračuje a konstatuje (str. 251), že prý některé ze základních názorů realismu mají i jiné strany: „Tvrdíme, že právě onen nejzákladnější a nejobecnější názor realismu (humanitu) mají i ostatní strany naše — tvrdíme“ a t. d.; p. Hajn dále tvrzení své dokazuje a končí: „Konečně sám prof. M. to doznává, pravě, že Kollárovu ideu humanity přejali všichni naši vedoucí myslitelé, přejali ji politikové, a tak naše nejlepší usilování posud je mimoděk pokračováním ve velikých ideích doby reformní“.

Ve skutečnosti já n e d o z n á v á m toho, co pan Hajn z mé práce uvádí; p. Hajn právě vůči mně nemá pražádné příčiny t v r d i t, že totiž humanitní program je společný všem našim stranám. Nemohu to d o z n á v a t, a nesmí to t v r d i t p. Hajn, protože c e l á „Č e s k á o t á z k a“ j e j e d n í m d ů k a z e m, ž e h u m a n i t n í i d e a j e n e t o l i k o z á k l a d n í i d e a v š e c h n a š i c h v e d o u c í c h m y s l i t e l ů a p o l i t i k ů, a l e ž e j e t o o s n o v n í i d e a č e s k á, ž e v n í, j e d n í m s l o v e m, t a j í s e s m y s l v š í n a š í h i s t o r i e.

Je-li to správné (a myslím, že je), pak ovšem humanitní princip pro každou českou stranu a zejména také pro strany a směry politické má obzvláštní a přední duležitost; pokud se strany pokrokové týká, musí se právě k problému humanitnímu určitě postavit.

A proto i p. Hajn podle mých studií měl t v r d i t docela něco jiného, měl ukázat, jak tuto osnovní ideu našeho obrození z českých dějin a z jednotlivých vedoucích myslitelů a politiků vystihuju, jak ukazuju, co humanita znamenala Kollárovi, co znamenala Palackému,

co znamenala Havlíčkovi, co znamená naší literatuře a filosofii a co konečně znamená realismu. Čtenářové „Rozhledů" byli by se pak dověděli, že a jak se pojímání této základní idee vývojem doby pozměňovalo a mohli se snad i dovědět, jaký smysl a obsah idei této určuju já. Avšak o tom všem čtenářové „Rozhledů" nedovídají se nic, anebo jen velmi málo, a přece p. Hajn proti mému pojímání humanity polemisuje na více místech. Pochopuji, že právě zde je pro radikálnější směr kámen úrazu, neboť právě o to běží: je-li humanitní princip principem skutečně českým, pak se vůči němu každý radikalism musí postavit, zde musí soustředit všecku svou filosofii, a program svůj s ohledem na humanitní princip objasnit, po případě prohloubit. Není pochybnosti, že i na humanitním principu možné jsou směry různé, radikálnější a méně radikální — pro pokrokáře je tudíž hlavním problemem, jak postavit se k humanitnímu principu vůbec a uznávají-li, že je to princip český, jak tvrdím já. Vedlejší, ač velmi důležitá jest otázka čistě kritická, podal-li jsem učení Kollárovo, Palackého, Havlíčkovo správně. — K tomu p. Hajn přímo a výslovně nijak se nepostavil, avšak v „Rad. Listech" již bylo doznáno, že moje „Česká otázka" vyžadovala by „České otázky" pokrokářské — není o tom pochybnosti, jestliže pokrokářství od realismu se skutečně liší základnými pojmy a methodou.

20. Pan Hajn vykládá můj humanitní princip takto: Že prý se sice držím humanity absolutní, ale že připouštím porušení „absolutního příkazu humanitního ideálu" tím, že jsem si vědom, že ve skutečnosti, v životě samém panuje zásada „oko za oko" a že „i proti smýšlení" svému býváme nehumanní, jsouce „provokováni cizím nehumanním jednáním a životem".

V tomto vědomí — p. Hajn vykládá — připouštím prý taktiku, „že může každému člověku nastati doba, že proti násilí musí se bránit železem, netoliko prací a rozumem". Tudíž z mých vlastních vývodů a z té koncese vyplývá prý formule poněkud jiná; p. Hajn ji doslova uvádí takto: „Co nejvíce humanní taktika ustavičně, a i při této relativnosti, když to musí býti, vzíti někdy ‚železo' — všeobecně tedy: nejen ideál humanitní, nýbrž i ideál humanní taktiky! Naprosto humanní taktika nemůže býti nejen neustále, ale vůbec ne (již proto ne, že jsme nedokonalí lidé), ale musí býti aspoň snaha po taktice co nejvíce humanní!"

Panu Hajnovi se zdá, že připouštím relativnost, jako ji formuloval on; uvedu jeho vlastní slova, protože tu právě běží o hlavní pojem a ovšem o hlavní rozdíl mezi mnou a mým kritikem. „Zdá se (p. Hajn píše), že prof. Masaryk i tuto relativnost připouští, chápeme-li ovšem dobře smysl citování Kristovy rady: ‚. . . . buďte opatrní jako hadové a sprostní jako holubice' a přidané výstrahy k němu se strany prof. M., abychom my, Slované, dali si pozor, aby v nás had nezadávil holubici. (205.) Humanitní ideál dle prof. Masaryka je nám odkázán naší historií. Ale i tato (a historie — to je opětně skutečnost!) nutila prof. Masaryka říci, že i v Žižkovi a Táboritech vůbec (a není prý o tom pochybnosti) máme český typ — Žižka, toť prý krev z krve naší, kosť z kosti naší, ale zase že i Hus, Komenský a Bratří jsou českým typem. Jsme tedy národ Žižkův a Prokopův nebo Husův a Komenského? — ptá se prof. Masaryk a odpovídá: Sami cítíme, že nelze býti obojím a proto činíváme pokus, obě tyto protivy v sobě usmířiti. Nikoli však chtíti z toho

nějakou prostřední cestu, nýbrž souladně spojiti obě vlastnosti ve vyšší jednotě duchovní a vzniknou prý karakterové hořící tou pravou účinnou láskou. — Rozumíme-li dobře, tedy býti prodchnut ideálem humanitním, a v duchu jeho nejen žíti a pro věc nejen pracovati, nýbrž, je-li potřebí, i bojovati! Býti člověkem, ale nebýti zbabělcem!"

Tu tedy běží o poslední, o hlavní pravidlo vší životní, tudíž i politické taktiky; proto uvádím mínění p. Hajnovo celé v jeho smyslu a jeho vlastními slovy, neboť musím právě ukázat, že on netoliko názoru mého nepodal správně, nýbrž že (a to je mně hlavní věcí) názor jeho je neoprávněný a z gruntu pochybený.

Pan Hajn nesprávně podal můj názor hlavně jednoduchým podškrtnutím jednoho slovíčka: uvádí totiž z mého článku větu, že se člověk někdy může ba musí bránit železem a ve větě té podškrtl právě slovo: železo. A na tomto nesprávném podškrtnutí zbudována je celá argumentace p. Hajnova; jistě v tomto podškrtnutí viděti celou ethiku a politiku.

Já ovšem toho slova železo nepodškrtl, protože na něm neleží tíže myšlenky mé; chtěl-li p. Hajn podškrtovat, aby vynikl smysl učení mého (a o to šlo), pak musil podškrtnout slovo: bránit — jen tak byl by podal mínění mé a ne své a byl by se donutil, problem tak důležitý, nejdůležitější probrati jinak, než učinil.

Tedy: bránit — ano! Relativnost humanity atd., — ne! Relativní humanita není žádná humanita. Pan Hajn se táže: „Je odpor mezi ideálem a skutečností (naším jednáním, životem), či není?" Rozumí se, že ten odpor vždy byl a bude, ale z toho nijak nevyplývá omluva nehumanního jednání. „Nehumanní jednání nevychází často z vnitřka

člověka, nýbrž je provokován cizím nehumanním jednáním a životem i proti smýšlení člověka." Tomu p. Hajn říká „relativní humanita"; ve skutečnosti je to theorie „oko za oko" a nic víc. Vždyť neběží o to, je-li odpor mezi naším jednáním a životem (rozumí se samo sebou, že je a, jak říkám, i bude), než o to jde: je-li odpor ten správný a oprávněn; neběží o to, co v životě je, nýbrž co býti má, neběží o to, co dělají jiní, neběží o „cizí nehumanní jednání", nýbrž o to běží, co mám a co chci dělat já, ten vnitřní člověk — o to běží, mám-li a smím-li jednat proti vlastnímu smýšlení nebo ne.

Kdyby p. Hajn prostě řekl: Neuznávám imperativní ethiky, neuznávám humanitního příkazu, uznávám oprávněnosti boje, třebas bych připouštěl, že bychom rádi byli bez něho, kdyby to bylo možné — pak by mluvil v duchu své polemiky; avšak dovolávat se humanity, relativní humanity, provokace atd. je nesprávné. Pan Hajn mně dovolí myslit, že o věci nemá ještě jasného a ustáleného mínění, a že si problem všestranně a v jeho dosahu politickém náležitě neujasnil — avšak na tom právě záleží, aby pokrokáři konečně k těm problemům zaujali stanovisko principiální. V těchto pak otázkách posledních a životních přestává všecka hra — tu si navzájem nemůžeme být dost určitými a urputnými kritiky.

21. Že p. Hajnovi nekřivdím a že názory jeho o „relativní humanitě" podávám správně, čtenář přesvědčí se z dalších jeho vývodů, jimiž mínění své objasňuje a na příkladech demonstruje. Podám zase jeho vlastní slova, vynechám z kontextu jen to, co bez porušení smyslu lze vynechat a co k záhadě o humanitě nepatří. Uvádím tedy, co p. Hajn napsal na str. 289.

a 290.; podškrtuji ta slova a místa, na kterých v argumentaci nejvíce záleží:

„O konfliktech mezi humanitním ideálem (a tím především mezi humanní taktikou) a skutečností, k nimž příležitosti tato podává co chvíli, dalo by se mnohé ještě říci. Na př. což když menším zlem bylo by lze zabrániti většímu zlu? Příkazem humanní taktiky je zla vůbec nepáchati — dobře; ale je také příkazem jejím zlu všude a hned v zárodcích odpírati — je-li správno tudíž neodpírati většímu zlu jen proto, že bych musil spáchati zlo menší? V takových situacích musí humanita sestoupiti se své výše a podrobiti se nálezu citu a rozumu, nálezu svědomí skutečného, živého člověka. Člověk si na př. dovolí docela i nepravdu, aby zabránil neštěstí bližního, a při této nepravdě má přece jen blahé vědomí, že jednal správně, humanně, lidsky! Opravdu hlavním je tu, aby byl člověk duchem humanitního ideálu, humanností prodchnut — vše ostatní bude tím samým dáno: duch ten provede jej bezpečně každou situací tak, že svědomí své ani v nejkritičtějším postavení, jaké jsme byli právě výše uvedli, neobtíží a že teplo humannosti bude jej stejně zahřívati jak před krisí, tak po ní — a po této, protože po vykonaném činu, ještě více. Absolutní nějaká zásada, pravidlo, byť mělo sebe šlechetnější obsah, vede přece někdy, kdyby mělo býti opravdu vždycky absolutně prováděno, k necitelnosti, ke krutosti. — Aby toho nebylo, záleží ne na zásadě, nýbrž již právě na lidech,*) kteří ji mají uskutečňovati.

Prof. Masaryk přenáší humanní taktiku i do po-

*) Podškrtl p. Hajn.

litiky*) — chce zde rozumnou a poctivou taktiku, stejně poctivou k nám samým i k cizím. Přijímám. Ale prof. Masaryk musí zase přijmouti ode mne, že nikde jinde nebude té intensivnosti shora řečených důvodů k odporům mezi ní, jako zásadním pravidlem, a mezi skutečností, jako na tomto poli — zde i člověk dnešní sám svým vnitřkem je nejvíce hnán k tomu, zde i nejvíce je všeliké nehumannosti, všelikého násilí se strany protivné, kteréž provokují odvetu, zde nejvíce je výminek, kdy na místě humanity člověk chtěj nechtěj musí podstoupiti boj. Jsme pro rovnoprávnost obou národností v našich zemích — a přece jsme shodili v Praze německé tabulky s domů a svědomí dává rozumu i citu absolutorium — jest nutný takovýto boj s naší strany naproti brutalitě na straně druhé.

A bylo-li by se zamezilo 17. května 1893 v českém sněmě přijetí známé předlohy bez užití ‚železa'? A přece, jak jsme při tom všem humanní národ — opravdu holubičí národ od přírody. Němci zakládají zřejmě germanisační ústavy a české děti do nich přijímají a lákají — my zakládáme matiční školy jen pro dítky české a německých do nich nepřijímáme: Němci usilují o státní řeč německou, a my nabízíme jim rovnoprávnost. Němci užívajíce svého postavení v mechanismu státním nás obmezují, a my jim dokazujeme, že bychom jim v českém státě naprosto neukřivdili!... Opravdu nesamostatní, obmezovaní národové, vyspěli-li na jistý stupeň vzdělanosti, jsou vždy humannější!

A není to u nich jen z taktických příčin, jak se myslí zejména na straně těch, kdož je ovládají, nýbrž

*) Podškrtl p. Hajn.

i z. přesvědčení — ten, kdo cítí útisk a tlak nehumanity, touží vědomě po humanitě, protože na sobě a kolem sebe vidí neblahé a zhoubné účinky nehumanity a násilí a nezná možnosti klidného soužití jak mezi jednotlivci, tak i mezi národy jinak, nežli na základě humanity: dáti a nechati každému, což jeho jest a čeho k řádnému fysickému i duchovnímu životu potřebuje, a nedělati mu, co by sám nechtěl, aby se mu dělalo. Tuto stránku záštity malého národa však (jak praví prof. M.) dovede oceniti teprve soud budoucnosti — na stránku druhou humanity (osvětovou) se řečené ovšem již plně nehodí. Větší humannost nesamostatných národů nevadí ovšem těmto v přítomnosti a v boji se svými vládci užívati i ‚železa', aniž proto jejich humannost stává se méně humanní.

Říci: naším ideálem musí býti humanita, čistá člověckost, všeobecné bratrství — je říci mnoho a zase na druhé straně velmi málo. Člověk chce i musí věděti, jakými prostředky by tohoto ideálu docházel nebo došel; chce určité, konkretní poukazy; jeho hlava a jeho ruce hlásí se o nějakou určitou práci pro ten ideál, když jeho srdce nadšením z něho a touhou pro něj je již naplněno. Na to neodpověděl prof. Masaryk ve svých statích sice úplně, ale odpověděl přece tak, že poznamenáváme některé ony prostředky, čímž zároveň osvětluje se nám i ráz jeho humanitního ideálu. Konečně, opravujeme se, se svého *) stanoviska prof. Masaryk odpověděl i úplně."

Pozorný čtenář vidí, že jsem smysl p. Hajnovy „relativní humanity" správně postihl. „Opravdu nesamostatní, obmezovaní národové, vyspěli-li na jistý stupeň vzdělanosti, jsou vždy human-

*) Podskrtl p. Hajn.

nějši!" A to je — humanita? To není již ani relativní humanita, to je hrubé pojímání darwinistického boje o život, to je politická filosofie Nietzscheova „nadčlověka" a pražádná humanita. Nietzsche ovšem byl si plného dosahu svých zásad vědom, jsou si ho vědomi darwinisté, ale pan Hajn patrně nemá tušení o tom, co z cizích filosofií přejal. K čemu to hlásání humanity, třeba „relativní" humanity? S podivnou lehkostí p. Hajn tu mluví o problemech ethických, o kterých se již tisíce a tisíce let myslilo a pracovalo — jako by to nic neznamenalo, čteme hotové theorie o vybírání menšího zla, čteme o „blahém vědomí" lži ve jménu humanity! A prosím, všimněte si té báječné psychologie a ethiky o „svědomí skutečném", o „prodchnutí duchem humanitního ideálu", a o tom, že tento duch nás „provede bezpečně každou situací" atd.! Pan Hajn, jedním slovem, hlavních záhad ethických ani nepostihl a odsud ty nemožné formule, jejichž smysl prostě je: co děláme a co jsme dělali, musili jsme dělat.

Možná, že některý čtenář nepochopí, proč takový důraz kladu na tyto věci — nedivil bych se při té úžasné mělkosti v pojímání a posuzování veřejného snažení. Ti tedy, jež principiální záhady nezajímají, ať si alespoň všimnou příkladů p. Hajnových, mohou na nich in concreto se přesvědčit, jak p. Hajn filosofuje o posledních věcech člověka a tudíž i politiky. Shození německých tabulek bylo humanní, rozum a cit prý shazovačům dal absolutorium. Shazování tabulek, to tuším dává rozum a cit velmi prostý, byla malichernost a hloupost — více nic. Byla to jedna z těch radikálních efemer, které sotva se vylíhly, také šťastně zhynuly. Rovnoprávnost žádá v Praze tabulky české a německé — to dává rozum a cit. Ovšem — ale co

dělají v Liberci? Odpovím otázkou: co, shazujíce tabulky v Praze — dělali jsme v Brně?

Věc je tak prostá a jednoduchá: rozumný člověk nedá se nerozumností jiného „provokovat“ k nerozumnosti. Celá tabulková aféra byla však nerozum, více nic. Stojíme-li na rovnoprávnosti ve smyslu dvojjazyčnosti (to je tu hlavní věcí), pak musíme být pro dvojjazyčné tabulky; a máme-li zásady (a to je druhá věc, o kterou běží), musíme být pro dvojjazyčné tabulky nejen v Brně, v Opavě a v Liberci, nýbrž i v Praze. Jsme-li pro rovnoprávnost ve smyslu jednojazyčnosti, pak podle principu majoritního můžeme mít v Praze tabulky jen české, ale musí nám být právě tak vhod, jsou-li v Brně, v Opavě, v Liberci, v Budějovicích tabulky jen německé.

To, po soudu mém, dává rozum a cit každého, kdo o věci skutečně myslil. Co dokonce humanitní taktika by vyžadovala, o tom nemůže být pochybnosti. Avšak tu neběží o nějakou hlubokou filosofii humanitní, když celou tu otázku naši kupci, domácí pánové atd., i když jsou pro provokační ethiku p. Hajnovu, už dávno a velmi radikálně a důsledně rozřešují tabulkami a návěštími dvojjazyčnými.

A konečně — máme teď tabulky jen české? Prospěla shazovací taktika?

A nejinak se má věc se sněmovním „železem“ ze dne 17. května 1893. Co to „železo“ de facto zamezilo? Pro mně takové „železo“ je sláma — 17. května o sv.-Janské pouti byly tisíce netoliko pražského, ale i přespolního lidu na nohou — — a ty tisíce a tisíce dověděly se o „historicky památném železe“ docela klidně druhý den v novinách. Anebo jinými slovy: „železná“ taktika neodpovídá skutečné politické náladě našeho lidu a je nesprávná a ne-

účinná, jak hned chci vyložit, zatím však zůstaňme ještě při humanitě.

22. Nemluvme oklikou a úvozovkově o „železe“, spor je o to: buď reformace nebo revoluce násilím. Já jsem pro reformu prací, jsem pro ustavičné reformování (žádná reformace nemůže býti na vždy hotová) a jsem proti všeliké revoluci násilím naprosto a za každou cenu. To jsem ve své „České otázce“ vyložil jasně; zde chci věc stručně formulovat ještě jednou.

I. Humanitní ideál po mém soudu dovoluje, abychom se železem bránili; ale jen bránili!

II. Historie a tudíž zkušenost a život každého poučuje nás s dostatek, že násilná revoluce branná nebrání politické svobody, naopak, že ji poškozuje.

Veliký toho doklad podává francouzská revoluce. To dnes ví každý, kdo zná historii. Abych to ukázal, napsal jsem vloni své články o této revuluci.*) Revoluce skutečná provedla se v názorech a mravech a jen revoluce názorů a mravů je revolucí, násilí však revoluci kazí a zdržuje. Násilná revoluce je vždy reakcí a nikdy neposloužila pravé svobodě. Napsal jsem o tom v „Dělnickém kalendáři“ na rok 1895 a opakuji zde: „Minula se revoluce se svým cílem proto, že se zpronevěřila svým vlastním zásadám. Vznikla proti násilí starého régimu absolutistického, vznikla ve jmenu svobody, rovnosti a bratrství, ale záhy stala se právě tak absolutistickou, jako stará monarchie Ludvíka XIV., francouzská revoluce se zkazila, protože užívala násilí. Dovoleno jest a má ji býti dovoleno brániti se proti násilí i moci; ale násilí za násilí a opět nové kazí revoluci,

*) Viz Naši Dobu 1894.

společnost nedomůže se svých cílů humanitních, pokud ve jménu lidskosti užívati se bude nelidskosti.

To je všecko tajemství sociální reformy. Plechanov, ruský socialista, nedávno velmi pěkně a případně ukazoval, že násilí není totožné s revolucí; naopak, násilí zdržuje sociální revoluci, rozumíme-li revolucí základní přeměnu starého nespravedlivého řádu sociálního. Tak jak Plechanovu dnešní anarchism je revoluční a proto zhoubný a zpátečnický, tak i násilí francouzské revoluce poškodilo revoluci a způsobilo smutné poměry, pod nimiž francouzská republika dnes trpí. Kdo ďábla vyhání belzebubem, tím samým šíji svou sklání před belzebubem — čert jak ďábel platí pak v takovém případě."

Proto dnes jako Plechanov všichni rozvážní vůdcové sociální demokracie zavrhují násilnou revoluci. Právě teď Engels vydal Marxovu stať z roku 1850 „o třídních bojích ve Francii 1848—1850", a tam v předmluvě velmi důrazně a srozumitelně vystupuje proti násilné revoluci. Já si nemohu pomoci a musím konec konců vždy dojíti k tomuto závěru: Jestliže bych směl znásilňovat já, proč by nesměl znásilňovati Džingizchán, Napoleon, policajt, x, y, lump a nepracující zákeřník? Rozkolnikov ve „Vině a trestu" filosofuje ovšem opačně: Napoleon zabíjel, proč by nemohl zabit Rozkolnikov? Avšak tu právě jest osudný klam a omyl — neběží o to, co Napoleon dělal a co dělají Napoleonové teď, nýbrž o to běží, co mám a smím dělat já! Jestliže já, Rozkolnikov, smím znásilnit, dokonce zabit — proč nesměl by znásilnit Napoleon — tak zní problem můj, tvůj a každého. To jest: jednání cizí nemůže býti samo sebou ospravedlněním jednání nesprávného.

Násilí může plodit jen násilí. Násilníkům v Paříži

neslo o svobodu, sic by ji nebyli pochovali v césarismu — svoboda byla dobyta revolucí, smýšlení, která se generacemi a generacemi připravovala. Podobně u nás násilí a revoluce zašlapala svobodu reformační. Svoboda jen svobodou se utužuje, ne železem a krví.

III. Řekl jsem také a opakuji: revoluce, revoluce násilná je šosáctví. Revoluční taktika je nemoderní, zastaralá, zpátečnická, tak jak jiné názory a počínání doby starší je zastaralé. Buď chceme se státi lidmi, nebo zůstati zvířaty — zvířata se smějí i pojídati. Politická revoluce byla aristokratický sport, dělali ji vždy velicí páni, z dlouhé chvíle se bili jako z dlouhé chvíle pili a milkovali — nerozumné a nevzdělané masy lidu jim robotily, dávaly jim své dcery a ženy a stavěly jim i barikády, jatky . . . Dnes však chceme žíti, a proto ten, komu život má vážný a důležitý obsah, ten nedá se za nic pro nic učinit neškodným. Nám dnes, jak Ibsen hlásá, běží o zrevolucionování duchů, to je smysl všeho moderního hnutí filosofického, literárního, uměleckého a tudíž konec konců i politiky skutečně moderní a pokrokové. To je smysl toho, co sociálním demokratům proti anarchismu hlásají Plechanov, Engels, a jak jsem to četl podle Engelsa v — „Rozhledech" (1894, str. 574.): „Jakmile čistá nauka Kristova (= humanita, připojuji tu v závorce já) pronikne — dnes začíná se výborně chápati a chutnati — nic nezachrání instituce násilí před tím, aby nebyly od křesťanů ignorovány a tím, užijeme-li výrazu Engelsova, uloženy do musea starožitností, vedle kolovratu a bronzového toporu!" Ano, násilná revoluce je dnes šosáctví, je dnes taktika nedemokratická, tak-

tika nelidová. Lid to již dobře poznal a poznává, lid chce dnes žít, ta „kanálie", kterou Bedřich hnal do ohně slovy: „Co pak chcete věčně žíti" — ta „kanálie" chce skutečně žít a chce dokonce i život věčný — — a tu nalezli by se politikové skutečně pokrokoví, kteří by hlásali smrt?

Dnes v době průmyslu a práce revoluce nemůže býti taktickým prostředkem těm, kdo jako na př. pokroková strana jsou proti — militarismu. Militarism, říkají odpůrci, jest instituce násilí: co je revoluce? Nepostihujete spojitosti obojího, spojitosti násilí s násilím?

Engels proto velmi správně ukazuje na to, že nepřátelé lidu by si revoluce přímo přáli — vždyť takto nejlaciněji by se zbavili svých odpůrců. Řekne se snad: nuzný lid nemá co ztratit! Má co ztratit — svou humanitu a hledíte-li na věc čistě „prakticky", tedy při nejmenším své vůdce a ti, mají-li svědomí, nepostaví se před manlicherovky. A co nesmějí udělat vůdcové lidu, nesmí dělat lid — jistě lid svým falešným vůdcům kaštany z ohně již tahat nebude.

IV. Dnes násilná revoluce je však, nehledíc k zásadě humanitní, prostě nesmyslná. Na to Engels velmi správně ukazuje. Doplním jeho vývody touto prostou úvahou.

Ještě roku 1848 vojsko mělo takové pušky a taková děla, že mohlo do odbojníků střelit jednou, dvakrát, ale ne vícekrát — než nabili znova, masy lidí se k nim dohrnuly, a nastal boj ruční. Vítězství bylo na té straně, která byla silnější a hbitější. Dnes při rychlopalbě, při mnohosti vojska, při rychlosti, s jakou se může komunikačními prostředky dopravit z místa na místa, je revoluce v městech nemožná; nová města

k tomu mají prostranné, široké a rovné ulice, — zkrátka dnes revoluce a barikády existují jen v hlavě zpátečnických fantastů. Na venkově tu i tam mohlo by vzplanout násilnické vzbouření — ale trvalo by jen potud, pokud nedojede vojsko a pak ovšem je po revoluci.

V. A tak tedy podle humanity a podle skutečných poměrů nezbývá nežli politická a všenárodní taktika práce. Humanita, říkám v „České otázce", není sentimentálnost, ale práce a zase práce, práce klidná, neústupná. Povím prostými slovy Havlíčkovými, co chci říci: „Jindy umírali mužové pro čest, pro blaho svého národa; my však z téže příčiny budeme žíti a pracovati" (Havlíček 18. ledna r. 1846). V pokrokové Vzdělávací bibliotéce máme Bourgetova „Žáka", a tam čteme toto memento, adresované francouzské akademické mládeži: „. . nestačí dovésti umírati. Jsi rozhodnut uměti žíti?" A nejinak Dostojevský v „Karamazových" domlouvá mládeži ruské, že úplně věří v její odhodlanost, položiti za národ život, Dostojevský věří, že mnohý to míní do opravdy, čestně, ale zaklíná tu mládež, aby konečně tomu svému národu obětovali svého zdravého, mladého života pět — šest let na trudné, těžké učení, na vědu, slovem na — práci. Je možné, aby česká mládež této radě nerozuměla, aby nepochopovala, že národ náš potřebuje této oběti nezápalné, nehmotné, této oběti nové a skutečně pokrokové?

VI. V souvislosti s těmito vývody v „České otázce" jsem konečně také řekl a opakuji to zde, že národ náš nemá příčiny k násilné taktice. Kdo dnes očekávat dovede politickou revoluci, je politický fantasta.

23. Která politická taktika je tedy realnější, taktika humanitní nebo revoluční? Otázku tu si kladu,

protože p. Hajn tak důrazně proti humanitě (absolutní) odkazuje na skutečnost a dané poměry politické, jakobych v „České otázce" hlásal sice pěkné zásady „ideální", ale život, skutečná praxe . . . . .

Nikoliv! Humanitní ideál je buď praktický anebo ne — není-li, nestojí za nic. Ethika a tudíž i politika musí se hodit pro nás lidi anebo se vůbec nehodí; já alespoň žádné taktiky pro anděly nevymýšlím a vymýšlet nechci. A proto tvrdím, že humanitní taktika všude, a tudíž i v politice, hodí se pro nás lidi velmi dobře a tak, že jest i praktická, t. j. užitečná a výhodná. Tvrdím proto zároveň, že taktika opačná, v daném případě taktika revoluční, je nepraktická a fantastická.

Nepouštěl jsem se v „České otázce" do filosofického dokazování, že humanitní princip je jediné oprávněný. Akceptuji tu prostě učení Kristovo. (Pozornější a vzdělanější čtenář vidí ostatně z mých vývodů, jak si představuju filosofický průkaz humanitního principu.) A učení to není pouze ideálně správné, ale je venkoncem praktické. Kristus nebyl fantasta a nebyli fantastové ti naši velicí mužové všichni, kteří hlásali humanitu.

A neběží při humanitě o hlubokomyslné důkazy a průkazy. Plechanov a Engels nefilosofují, nýbrž odkazují k historii a z ní se poučili, že revoluční násilí je nepraktické a nesmyslné. Reformace nebo revoluce? — otázka tato nerozhoduje se pouze filosofií („abstraktně", „všeobecně" a jak se o tom mluvívá), nýbrž prakticky podle výsledků — je to quaestio facti, netoliko quid juris, běží tu o trochu klidné a rozumné uvažování.

Já vím velmi dobře, jak se pořád a pořád o věci soudívá. Je dávno locus communis, že vývoj člově-

čenstva bez krve by byl nemožný, že společnost zbudována je krví a železem, ne láskou atd.

Připouštím, že o věci může být spor. Ale přece myslím, že netěžko lze pochopit následující:

Že se prolévala a prolévá krev, to je fakt; ale o to běží, jestli pokrok k lepšímu byl učiněn tím, že se krev prolévala, a ne tím, že se prolévala méně a méně? Že se krev prolévala a prolévá, je fakt; ale o to běží, jestli se má prolévat i dále?

Kdo o těchto otázkách počíná uvažovat, trvám netěžko pochopí, že vývoj k lepšímu nestal se tím proléváním krve, nýbrž přes ně, proti němu, že jsme se jedním slovem stali lidštějšími. A proto že jsme lidskosti dávno ještě neučinili dost, je náš úkol učiniti jí konečně dost — vzdáti se násilí.

Čistě empirické vyšetření dějin, zejména každé revoluce dokazuje, že revoluční násilí pokrok stavělo a že mu neprospívalo. K tomu poznání dospěl na př. Engels. Je Engels za to fantasta-idealista?

A jestliže se tedy jedná o věc velmi praktickou, my Čechové konečně si také položíme otázku, můžeme-li jakožto národ malý, ze všech stran obklopeni národy cizími, spoléhati na meč — a k otázce té všichni naši buditelé odpověděli svorně a stejně přesvědčivě.

To všecko řekl jsem v „České otázce“.

Hledíme-li tedy docela prakticky k našim poměrum nynějším, nebudeme v nesnázi, formulovat si na základě humanitního principu svou taktiku národní. Formulace ta také nevyžaduje hlubokých úvah, nýbrž podává se téměř sama sebou každému rozumnému člověku.

Kdo nevěří v násilí, kdo nevěří v násilnou revoluci, ten tedy nebude mluvit a jednat tak, aby provokoval

násilí státní, aby se pak před světem a svým svědomím mohl dovolovat humanitního principu, že se smí — bránit „železem". Náš poslanec na př. nebude tedy lidu házet fráse o nutnosti politických mrtvol, náš denník nebude mládež (staří, jak figura ukázala, se nedali) podněcovat k „činům", aby si pak vyžebral řád podvázaného křídla III. třídy, naše mládež konečně nebude po ulicích pohazovat demonstrační cedulky, aby svou nerozvážnost odpykala v žalářích, ale bude se učit, bude pracovat, bude se i politicky připravovat důkladným politickým vzděláním, aby ve svém mužném věku svými vědomostmi a svou zkušeností mohla sloužit lidu a vlasti v tom postavení, ve které se osudem dostane.

Tedy bránit, ale ne provokovat sám, a jen proti zřejmému, neprovokovanému násilí třeba i železo, avšak železo teprve tehdy, když není žádné zbraně neželezné! Kdy to je, o tom také nerozhoduje nějaká hluboká filosofie, nýbrž zkušenost velmi prostá, ovšem zkušenost lidí soudných a rozumných. Socialisté na př. bez té hluboké filosofie pochopili, že v konstitučním státě, zejména tam, kde je všeobecné právo hlasovací, jsou mnohem účinnější zbraně, než železo. A právě tak řekl jsem já v „České otázce", že národ český k násilné taktice nemá již příčiny — netajil jsem si a netajím si, že užívání „železné" taktiky vždy bylo prostředkem nejlehčím, nejlehčím i tyranům i jejich odpůrcům. Práce, práce vytrvalá, práce mozolná nám nechutná — raději se rozčilujeme hrou o životy.

24. To jsem vykládal v „České otázce". Ukázal jsem tam, že toto je smysl těžkého poučení z naší reformace, jehož se nám dostalo pro násilí, kterého jsme se dopouštěli, hlásajíce svobodu a lásku; ukázal jsem

v „České otázce", že toto je nezbytný postulát správné politické taktiky. Ukázal jsem, co ta humanita, hlásaná od Kollára, Šafaříka, Palackého, Havlíčka, Máchy, Nerudy, Machara, tedy ode všech, skutečně znamená.

Všecko to vyložil jsem ovšem také s ohledem na politickou taktiku národa malého, s ohledem na naše světové postavení. Zmínil jsem se již v „České otázce", jak jsem při své práci postupoval. Mně to, co tu vykládám, dávno je docela jasné; když jsem běhy života byl hozen do našeho veřejného života, jal jsem se u těch, kdo o věci přemýšleli dříve, hledat poučení i nabyl jsem hlavně studiem Havlíčka dosvědčení svých národních a politických tužeb a úsilí často téměř do slova potvrzujících, co jsem usoudil, pozoruje a studuje naše poměry. Mně nic není proto správné, že to řekl Havlíček nebo jiný, ale je mi to svědectví milé a proto jsem je ve své „České otázce" sehledal.

O problemě revolučním také nalezl jsem u našich buditelů plná potvrzení svých názorů. O věci mínim ještě jednat v dalších českých studiích; vybírám tu z nich zatím, co o věci soudili naši političtí vůdcové Palacký a Havlíček.

Kollár totiž postavil kulturní a literární problem malého národa, Palacký s Havlíčkem rozřešovali politický problem malého národa, malého státu; jim proto nešlo pouze o to, postaviti ideální a veliké cíle sáhající do daleké budoucnosti, ale rozhodnouti se o cílech v přítomnosti, t. j. udati prostředky, jakými cíle ty — nevylučující, ba naopak předpokládající cíle vzdálenější — uskutečniti. Otázka taktiky politické a taktiky vůbec stala se naléhavou.

Kollár udával prostředky pro utužení literární a kulturní, Palacký a Havlíček udali prostředky politické.

Palacký i Havlíček pro svůj politický postup úplně se přidržují Kollárova učení: prací rozumovou a mravní pevností beze všeho násilí — toť heslo stejné Kollárovo, Palackého, Havlíčkovo.

Kollárovy názory vyložil jsem již jinde. Palacký i Havlíček měli zkušenosti z r. 1848, dobře věci pozorovali, a proto názory jejich zasluhují tím většího povšimnutí.

Palacký na sklonku života přehlížeje kritickým okem běh událostí politických s velikou rozhodností praví, že „neví o žádné události za naší paměti, kteráž by měla byla následky osudnější a škodnější pro národ", nežli bouře o svatodušních svátcích r. 1848. Opakuje důrazně: „Vím, co pravím, a stojím přece na slovu svém, nabyv známosti dosti spolehlivé o smýšlení kruhův té doby rozhodujících." I radí jako radil v rozbouřené době: „abychom neopouštěli mravního svého postavení a varovali se každé apelace k násilí."*) A na jiném místě Palacký dodává důvod čerpaný z malosti: „každý to uzná, že násilím nedodělali bychom se ničeho dobrého. Jest nás 5 milionův, obklíčených nepřátely téměř odevšad; kdyby nás bylo 50 milionův a to svorných, nesměl bych ovšem tak mluviti."**)

Zatracuje násilí, Palacký doporučuje národu taktiku positivného nenásilí takto: „Proto já i přátelé moji starali jsme se byli hned od počátku jen o skutečné vzdělání národa svého v duchu národním vůbec, a zvláště co do nauk povědných čili reálných, i varovali se při tom každého přídechu revolučního nebo konspi-

*) Radhost III., 281.
**) l. c. p. 300.

račního. Znali a vážili jsme i slabé postavení své i sílu mocností protivných a věděli jsme dobře, že nadejde-li kdy doba příznivější, národ náš, bude-li jen prvé duchovně vzdělán, dovtípí se potom i uhodí nejlépe sám na pravé cesty k dalším svým prospěchům."*)

Havlíček to, co také soudil Palacký, vyjadřoval pořád a spůsobem rozmanitým. U Havlíčka zasluhuje obzvláštního ocenění to, že stejně mluvil i před revolucí, za revoluce i po revoluci, právem sám říkaje o tom: „Že se my, kde toho zapotřebí jest, ovšem ne z podlízavosti, mírniti umíme, dokázali jsme r. 1848 u všeobecné přepjatosti."**)

Havlíček určoval taktický směr své „liberální národní slovanské strany" jakožto „uprostřed mezi stranou radikální a stranou konservativní". A hledě k událostem, jež Palacký za tak škodlivé prohlásil, táže se přísně hned 1849 (30. března): „Jak se to ale stalo, že svoboda naše tak patrnou pohromu a škodu utrpěla? Vinu toho nesou hlavně dvě strany... předně reakcionáři a za druhé přepjatci a bláznové političtí." Havlíček proto žádá „rozumnou a poctivou politiku" (1849, 21. ledna) a hledě právě ku přepjatostem a fantasteriím, často velmi nepoctivým, spravujícím se ošklivým pravidlem: účel světí prostředky, volá: „pryč se vším idealismem a hleďme raději ke skutečnosti (1849, 17. května).

*) l. c. p. 225. Kladu sem, co Palacký jinde (l. c. p. 148) pověděl o ethické stránce revoluce. Řekl: „O právu k revoluci nebudu se (při tom) hádati; revoluce provozuji se tak dobře s hora, jako i s dola, a hlavní jejich pravidlo bývá vždy jen zdar, nikoli mravnost" . . . — „bohužel, že poměry mezinárodní tvoří se až po dnes vůbec ne tak zásadami mravními a právními, jako raději pouhou mocí a násilím."

**) Slovan 1850, p. 1490.

Jako Palacký i Havlíček radí k zákonnému odporu a vyslovuje se proti revoluci; jen v krajním případě revoluci připouští jako obranu. Podávaje příklad Angličana Hampdena za vzor zákonného odporu Havlíček uvádí tyto myšlénky:

„... pokudž by bránění se proti zjevnému urážení a proti neústavnímu násilí dokonale neospravedlňovalo odbojné násilí z druhé strany — má se hájení toto díti zákonnou cestou a pokojnými prostředky, tajná spolčení a spiknutí, zvolná revoluční násilí, otrávení a zavraždění tedy mají se vymiňovati." Havlíček přeje si, aby lid obecně se odhodlaně vyslovoval. „Zjevný tento odpor svobodného slova, tento neobaleně pronášený náhled všeobecenstva tvoří živel, v jakém tyranství nemůž vydržeti. Toliko národ, který se nechá přinutiti k mlčení, jest zralý pro porobu; avšak národ, který neváhá své mínění zřejmě pronášeti, jest nepřemožitelný i naproti nejmocnějšímu násilníku." „Pravá trvalá svoboda ... co do vnitřní své bytosti spočívá na mravnosti, co do své zevnější povahy na svobodném souhlasení svobodných mužů svobodného národa." „Zákonný ... odpor ... vyhoví oběma těm základním silám svobody; tajné samovolné revoluční podnikání jim je navzdor a na škodu." „Tajná tovaryšstva rovně jako absolutní knížata, dvořany a dvorské ministry potkává brzy týž osud, jaký potkal Karla I. anglického, a Ludvíka XVI. francouzského." „Zákonnou mravní oposicí odzbrojí se i mravní síla utiskující moci, když to protizákonným, tajným, oukladným válčením ještě vybízí a jaksi ospravedlňují se její tyranské utlačující prostředky." *)

*) Slovan 1851, I., p. 7. ve článku: Příklad zákonného odporu.

„Hlavní pravidlo při všech činech politických musí býti chladná, vší náruživosti prázdná rozvaha. Rozčilení jest dobrý pomocník, nástroj k provedení každé důležitější věci, ale vždy skoro jest neštěstí tam, kde říditi chce“... „Já vůbec jsem veliký nepřítel revoluc se zbraní a držím hlavně na revoluce ve hlavách a v srdcích“... „Jenom národ zachovalý (= mravní) a vzdělaný může míti svobodu a spojenou s ní dobrou vládu... národ nevzdělaný, kdyby se celý zkrvácel samými revolucemi, nedocílí přece svobody a práva, nýbrž bude vždy zase brzy ošizen a do libovlády nazpět vtlačen.“*)

Havlíček dobře pochopil, jak násilí plodí násilí a proto dává vládě toto taktické memento: „Zavříti, ukončiti revoluci! — pěkně řečeno a dobrá věc, kdy se jen revoluce dala zavřít jako drůbež do kurníka. Revoluce se nezavírá lstí, násilím, reakcí, libovládou; tím se jen revoluce zarazí, jako voda hrází, aby se jí tam tím více za hrází nashromáždilo. Revoluce se platně uzavírá jen moudrou a právní vládou, poctivým vyplněním spravedlivých a rozumných žádostí většiny.“

Hledě pak k faktu, že revoluce byla a doutnala, obrací se proti „Vídeňskému Denníku“, jenž ho za jeho názory o revoluci velmi chválil. (Slyšte, Havlíček chválen od vládního orgánu!) Odpovídá vládnímu listu a při tom dává další naučení: „Já totiž (praví) jen myslím, že revoluce sama sebou nepostačuje k dosažení a udržení svobody, nýbrž že ještě jiné věci jsou k tomu potřebné, a že bez těchto jiných v mém článku neuvedených věcí jest revoluce marná a škodlivá.“ Havlíček uvádí příkladem

*) Slovan 1851 I., 147 v článku: „Revoluce“

revoluci severní a jižní Ameriky ukazuje, jak v severní Americe revolucí pojistila se svoboda, v jižní nikoli: „kdo tedy chce dělati revoluce, musí dvě věci napřed povážit: předně má-li pevnou naději vyhrát, za druhé má-li pevnou naději po výhře zavésti lepší svobodu a lepší vládu než byla ta, proti které revoluci spůsobil. Když tedy jest národ utištěn, buď pod vládou cizího národa, buď pod vládou libovolně jednající s osobami a s jměním občanů, nemá ještě zásluhu ten, kdo národ takový k povstání přivede, neboť není nic snadnějšího než spůsobiti revoluci u národa utlačeného; ale ten má zásluhu, kdo přivede onen národ do takového stavu, ve kterém schopen jest cizí libovůle se sprostiti a svobodu pravou si zaříditi. Jakým spůsobem se pak toto osvobození stane, to jest věc lhostejná, nejlépe a nejzáslužněji ovšem, když to jde beze všeho boje a bez krve."*)

Jak vidno, Havlíček na věc dívá se velmi střízlivě a přímo prakticky, dělá tu i tam koncese tehdejším názorům, avšak konec konců má o revoluci přece jen už názor docela moderní, že totiž, abych to stručně řekl, na místo násilné revoluce branné dostoupla revoluce názorův a mravů. „Proto jest dle mého mínění jenom všeobecné vzdělání národu jediný pravý a hlavní prostředek, kterýmžto se jistě dojde ke svobodě trvanlivé a k právu: všechny ostatní nevedou platně k cíli. Revoluce, vzbouření mohou též sprostiti národ od utlačovatelů — avšak jen na čas, neboť není-li celý národ vzdělaný, brzy se zase vyskytnou chytráci, kteří na jiné cestě starou despotii a útisk národu na šíji uvaliti dovedou. Tomu nás učí historie nových i starých časů. Neboť lid ne-

*) l. c. p. 212, 213.

vzdělaný, nerozuměje všemu tak, aby z vlastního rozumu mohl soudit, musí někomu věřit a podle jeho rady se zachovat: jak lehce se ale v této své důvěře klame a teprva tehdy k pravému náhledu přijde, když již pozdě jest? Vzdělaný muž ale nepotřebuje nikomu na pouhé slovo věřit, on rozváživ všechno řečené, přidrží se toho, co za nejspravedlivější a nejužitečnější uznává. Proto se také poctivost každé politické strany nejlépe podle toho pozná, jak upřímně se o pravé vzdělání lidu stará: poctivá politická strana jest přesvědčena, že tím silnější bude, čím vzdělanější bude národ, protože každý vzdělaný maje svůj úsudek, rozeznávaje pravdu ode lži, právo od nespravedlnosti, jistě se k takové straně přidá a nenechá se od jiných falešnými praktikami podváděti."

25. Co tedy chceme: Revoluci? Ano — musíme „zrevolucionovati ducha lidského".

Násilí? Ne, ani literární (tedy na př. žádné literární uhlasování, žádné žurnalistické klamání a podezřívání a t. d.) ale proto přece s Ibsenem musíme „zabiti" — „chorou, pokryteckou společnost i s jejím pojmem o státě".

A nečtete, neslyšíte, nevidíte, jak násilnictvo celého světa se třese a ve své málomoci do boje proti myšlénce marně a marně vysýlá své vlastenčící, svatoušské a „pořádkové" pochopy?

Jen hrubý politický materialism dovede pojímat stát a společnost podle theorie násilí — násilí je víra v hmotu. Ale nový člověk věří v ducha a chce míti netoliko svobodu těla ale i ducha. Především ducha — volný duch je všecek volný. A proto jen zpátečnictví politického a filosofického romantismu, vzniknuvšího v době absolustické, revoluční a reakční nedovede

náležitě pochopit a ocenit revoluční úsilí moderní, nepochopuje námahy, velikosti a oběti tohoto boje duchovního, nepociťuje toho mučednictví duchů a ve své neuvědomělosti a nevzdělanosti cení jen to zastaralé haraburdí rezavých mečů, trouchnivých cepů, vlajících praporů, hmotných a citelných odměn a trestů — — — slovem, hmotu a hmotu!

Kde v tom všem už Havlíček byl, a my dnes po půlstoleté zkušenosti měli bychom si libovat v staré a zastaralé romantice? Žel, že právě ta strana, která se hlásívá k Havlíčkovi, tak se zvrhla, a že pod jejím mrtvým, zastaralým vedením dospívající generace je bez věcného, čestného, moderního vzdělání politického. Naše svobodomyslné orgány staly se namnoze pelechy zpátečnické fantastiky, pod jejímiž prapory politická, sociální a kulturní svoboda trpí. Pryč s tou politickou veteší — chceme Havlíčkovu politiku rozumnou a poctivou!

Nevěřte, že ta revoluce duchů není tak zajímavá, napínavá, tragická — naopak, to drama života duchovního má zajímavější, napínavější a tragičtější peripetie nežli boje na bojištích, jen se jednou rozhodněte, povznésti se z říše hmoty v říši duchovní . . .

Staneme na rozhraní dvou světů a nemysliž nikdo, že nejsou to otázky praktické — ne, jsou to otázky jen praktické, otázky nejpraktičtější, otázky přímo životní a našeho života vlastního a přítomného.

*

26. Nejsem ovšem tak jednostranný a krátkozraký, abych nechápal, proč posud mládež všude raději se vrhá v nebezpečí, než by „klidně“ pracovala — nadšení pro práci, nadšení pro práci drobnou je posud a ještě dlouho bude „ideálem“.

Nebezpečí života, nebezpečí akutní, o němž víme, má zvláštní přítažlivou moc — záliba v nebezpečí, záliba ve válčení a vojenství, úcta k hrdinům válečnickým, osobní chrabrost čelící nepříteli atd., a naproti tomu nezáliba, ba přímo pohrdání prací drobnou, obyčejnou, denní — — to všecko jsou síly velmi realní, dávající celým třídám společenským a celým dobám svou mravní a kulturní tvářnost. Já tu ovšem nebudu síly ty analysovat psychologicky a sociologicky, pravím jen, že si obtíží svého požadavku plně jsem vědom.

A nebyl bych spravedliv k naší mládeži, kdybych jí jednostranně vytýkal, co vidíme všude a kdybych si nebyl vědom těch vlivů, které právě na mládež naši působí — příkladů dávaných staršími.

Jako bych už slyšel hlasy našich mladých nadšenců, volajících, že právě Kollár před více než půl stoletím na nás zahromoval:

Mlčtež už raději, pro Boha! křiklouni daremní,
Jenž z učených vlast! vlast! skuhřete kradmo chyžek.
Nic tu chabé lkání, nic řeč neprospěje prázdná,
Národu jen zmužilé srdce pomůže a čin.

A nezní vám v uších, jak Kollár už tehdy z té slovanské půdy vydupával Telly a Žižky?

Skutkem udatný Tell sebe sám, syna svého i vlast svou
Zvěčnil, jímž svobody, trýzniče potra, dobyl.
Pryč tedy křik, meč sem do pravé, do levé mi korouhev
Dejte novou, ať též umru za národ a vlast.

— — — — — — — — — — — —

My chceme vlast a obec: tať-li se žebrati má?
Žebrati? Ha, pronikej studený pot mé těla kosti!

Lid-li je vám čili vy, knížata, dána lidu?
O smutný člověčenstva osud! kéž předse to uzná
Svět: že člověk mrtvá leckoho koupě není.
Hlas komu náš do němého milý darmo zněje srdce,
Hlas mateřin! jaký ten svých bude dítek otec?
Však budiž i zmařilému tomu kleto národu věčně
Jenž živě své cítí rány a léčiti dlí.

— — — — — — — — — — — —

Vlast dary vám, aby jí svobody jste vy dar dali, dává,
Vy však pod jařmem lkáti volíte cizím?
Zdaž kovu rovně jiných nenosí, by se rámě slavjanské
Též cvičilo vlastní kouti si berlu i meč?

— — — — — — — — — — — —

Jestli že pak co chybí, velikou nahraďte to myslí,
Smrt samu hle předčil z Žižkovy kůže buben.
Nestřete mi šklebiví k těše tu mravohromci: poslušnost!
Ej, co ta? jen mrzký plášť zženštilosti vaší.
Věčně-li děcko budem? veliký bez národa národ?
Vlastenec an co Cikán, an co Žid obce nemá?

— — — — — — — — — — — —

Kéž mi deset z každé pěsti vynikne mečův!
Sám za tě bych v prudkém bojuje směle ohni mladosti
Otčino! roztřískal pouta, jež upně nosíš,
Nestana, až bych jsem lilium, zde měsíce i orly
Vetknul, Slávo na tvé týmě, Vyšehradu zeď!

(Vlastenec r. 1821.)

A kdo by nechápal nadšení roku 1848, kdo by nechápal vliv, jaký na naši mladší generaci měla obě povstání Poláků a kdo z nás by konečně nebyl četl o Žižkovi se sršícími z očí jiskrami? Nerozohnili jsme se všichni a nejednou líčením slavných bojů husitských a táborských, tedy líčením téhož Palackého, jenž tak důrazně volá po osvětné práci?

Chci říci: jsem si plně vědom vlivů všeobecných a specialně českých, které zejména na naši mládež působí, jsem si toho plně vědom, že mám před sebou zvláštní kulturní a specialně český stav mravnosti a politické nálady. Nezapomínám ovšem na vlivy nejspecialnější, na to radikální smýšlení, které se v posledních letech vyvíjelo a na působení některých veřejných osobností, jejichž útěk po vyhlášení výjimečného stavu zůstane skvrnou politického charakteru. Jistě tedy nemůže být mým úkolem, mládeži napsat mravokárné naučení — věc netýká se jen mládeže, týká se především a více nemládeže.

Tvrdím tedy (maje všecko uvedené v paměti), že pravý pokrok a vývoj kulturní spočívá v sesílení humanity a že tudíž člověk pokroku skutečně chtivý musí se zhostit „ideálu" které z něho dělali, ne-li zvíře, tedy jistě člověka nedokonalého, méně dokonalého. Ideály násilí museji konečně přináležet minulosti — o to běží. Naše mládež (mluvím k mládeži, protože v naše staré nemám již valné důvěry) musí si postavit otázku, proč s ní souhlasí mužové à la Bismarck, když proslovil své známé rčení: „řečmi a usnesením většiny veliké otázky časové se nerozhodují, ale železem a krví" —? Uvažujte jen jednou do opravdy o tom železe a té krvi a snad vás zarazí ta podivná společnost, do které se se svým nadšením pro pokrok dostáváte!

Ten Kollár, jehož se dovoláváte, záhy změnil své názory a Palacký a Havlíček jistě nemluvili k nám tak pouze ze strachu před censurou! A naše historie? Žižka? Právě naše historie může poučit, kam vede násilí — může, ale nemusí, připouštím, avšak historická empirie, ten nemyslivý historism nepoučuje o smyslu historie a proto historism tento překonán býti

musí realismem, mám-li tímto slovem označit názor světa nový, na zdůvodněných myšlenkách založený. Proto jsem ukázal v „České otázce", že naše historie nám klade otázku, chceme-li se rozhodnout pro Žižku, Komenského nebo Chelčického, a že nám otázku tu naši buditelé rozhodli v ten smysl, že voliti máme mírnou práci osvětnou, ne meč. Jestliže M i c k i e w i c z našemu obrození vyčítá nedostatek nadšení a nadbytek rozumu, nečiní tak správně: Nás nadchnouti musí zpomínka na práci, ne na meč! V tom chceme konečně být důslednými a poctivými demokraty — kdo třímá meč, demokratem nebyl, býti nemůže, býti nechce. Jsem pro rovnost a bratrství a proto práci.

27. Mluvím-li již o M i c k i e w i c z o v i, napadá mi v souvislosti s věcí, o niž jde, jak některé orgány pokrokářské přímo si nepřály politické rozumnosti; alespoň v „Neodvislosti", v uvedených článcích o „radikalismu a realismu" čteme, že kritickost dusí živost, vznět, temperament, mnoho- a dalekovidnost prý překáží radikálnímu smýšlení, počítání s danými poměry je prý oportunistické a t. p. Jiné listy politické nadšeni přímo rozvážejí v bednách do zásoby naložené a nasolené.

Pravím, že mi tu napadají názory Mickiewiczovy o nadšení a jeho kritika našeho obrození — podám je tedy, třeba tím své odpůrce upozorním, jak se o nadšení dá mluvit nadšeně a pěkně.

Mickiewicz (ve svých Čteních) totiž nevěří, že český lid vědou a pilnou prací se dá sesíliti: Čechové stali se učenci a profesory, píší mnoho, přikládají řečňování velikou váhu, jsou učení a pilní, jsou vzorem budoucích učenců, učenců skromných, chudých a pilných, upomínajících na pracovitost a oddanost otců církevních, ale tím nedosáhnou toho, aby se stali samo-

statnými, aby si vydobyli nezávislosti a tím ideu českou uskutečnili. Čechové příliš se oddávají studiu minulosti, ale z minulosti nevyváží sílu potřebnou k pozdvižení národa; za to právem spoléhají na Slovany — ale neprávem na Rusko: polskou myšlenkou jim jediné kyne vítězství. Důvěra v Rakousko také je sklame — Rakousko je Mickiewiczovi společenství asi dvou set aristokratických rodin, ovládajících svými správci, byrokraty a žoldnéři 32 milionů lidí po spůsobu anglické východoindické kompanie — — v tom všem, v učenosti, profesorství, Rusku, Rakousku není Čechům pomoci.

Mickiewicz nečeká spásy od rozumu. Bůh neztělesňuje se ve školách, v knihách, systémech, jen v duchu a jen mohutným životem a velikými činy ducha lidstvo se udržovalo a spasí.

Nečekejte proto spásy od učenců, Mickiewicz volá, ale od reka — Napoleon, ecce homo! Ne rozum, jednostranný rozum, ale exaltace, ohnivé nadšení, ponořené úplně v nazírání přítomnosti a nehledící ani v zad ani v před — toť ona duchovní mohutnost, jež Poláky a Slovany spasí.

Rozum — toť chladné, malé já, ale kdo národu chce pomoci, zničiti musí to své já — musí se obětovati. Bez oběti není činu, ani plodné práce duchovní — krev svou, život svůj dejte za vlast a bude spasena — a s ní Slovanstvo a svět. —

Nebudu zde rozbírat této „polské myšlénky" o nadšení v celé plnosti a v souvislosti s jinými záhadami od Mickiewicze a jiných polských myslitelů formulovaných. To se stane jinde, zatím však smím proti Mickiewiczovi konstatovat, že dnes ani bratři Poláci již jeho ideje neuznávají, jistě uvažují pilně, neměl-li Krasinski více pravdy, než jeho veliký přítel.

Proti Mickiewiczovi hned mohli bychom uvésti argument ad hominem. Nestal se Mickiewicz sám — profesorem? Nadšení nevtisklo mu péra v ruku na místo meče — proč otálel a nechopil se zbraně, sám nesúčastniv se povstání svých přátel? V takových, jistě nenahodilých projevech, odkrývá se duše právě tak, jako v těch verších a knihách a soustavách myšlenek — svým jednáním Mickiewicz korigoval svou filosofii a nám jistě je dovoleno učiti se netoliko z těch knih, ale od člověka, ducha . . .

Domnívám se, že duch tak veliký a vznešený, jak Mickiewicz, dobře by dnes pochopil, proč Platon, vzor nadšenosti a horoucnosti, přece jen ideami a filosofií chtěl spravovati svět; kdyby to byl pochopil již v době své, byl by také lépe porozuměl rčení, že „na počátku byl *Λογος*", že na počátku byla idea-slovo.

Člověčenstvo a národové nikdy nečekali spásy od reka výbojce, člověčenstvo a národové nikdy nebyli tak pohříženi v hmotu, že by krveprolévání byli prohlásili za pravdu. Člověčenstvo a národové vždy věřili v hloubi duše své v moc ducha a pravdy a věřili, že duch a pravda zvítězí nad hmotou a krví. Člověčenstvo a národové, to je ovšem pravda, kořili se v prachu před mocnými tohoto světa, zdobili skráně svých utlačovatelů, ochotně prolévali svou krev a konali služby pochopské. Člověčenstvo a národy křižovali své proroky a ukřižovali i své spasitele — ale člověčenstvo a národové doufalo a doufá, že nalezne upokojení duší své duchem pravdy a lásky, doufá a věří v spasitele, jichž království není z tohoto světa . . .

Varovného hlasu Mickiewiczova přes to chceme slyšeti, varoval docela správně a právem, abychom jedno-

stranně nepěstili rozumu; byla by to chyba skutečně osudná. Každý z nás souladně musí vyvíjeti všecky své schopnosti a mohutnosti. Připustím ochotně, že mnozí z nás chybovali a chybují; avšak nevidím, že by se naše rozumová činnost tak výlučně vyvíjela, jak Mickiewicz myslil. Sám přece Kollára zařaditi musil mezi typy jen polou učenecké, polou však básnické a právě na racionalistickém, skutečně jednostranně racionalistickém Kollárovi Mickiewicz mohl viděti, jak příroda téměř sama si pomáhá, nutíc právě i Kollára básniti.*) Tuším, že by psychologická analyse i v Mickiewiczovi, jistě v Krasinském i v Slovackém našla dosti značný racionalistický prvek — tedy v představitelích revoluční Polsky samé. Tak jak Kollár pracoval vědecky a zároveň básnil, tak činil Jungmann, Čelakovský a vůbec první doba našeho znovuzrození, zřejmý důkaz, že se nevyvíjel pouze náš rozum.

A nejen učence a básníky jsme měli, měli jsme záhy a máme i své hudebníky a výtvarné umělce — opět a pořád důkaz, že práce duchovní nevylučuje nadšení. Bez nadšení, ani tato práce není možná — v tom problem netkví.

Mickiewicz a dokonce naši političtí radikálové chybil a chybují v tom, že nesprávně určují obsah a cenu života. Podlehl i mohutný duch Mickiewiczův zlobě svých nešťastných dnův a zaměnil čisté nadšení se smyslným rozčilením a to proto, že učení lásky zaměnil učením násilí. „Francouzská bojovnost je syn ducha rytířského a vnuk Ježíše Krista“**) — vykláda

*) V Kollárovi Mieckiewicz vidí typ uprostřed básníka a učence; Mickiewiczovi má význam, že Kollár národnost a lid opěvuje v osobě ženské, kdežto polští básníci volivají representanty mužské.

**) Čtení IV., 9. před. — Pro uvedené zde názory Mickiewiczovy odkazuji zatím na různé partie týchž Čtení.

Mickiewicz smysl křesťanství, vidí ve francouzské výbojnosti ducha křesťanského a v Napoleonovi spasitele: „na tomto vojenském duchu mohou se zakládati všecky naděje velkodušných mužů Ruska, Polsky a Čech“. . . . . . Mickiewicz nevěří v Krista, ale ve „Velikého inkvisitora“ — v tom tkví jeho osudný omyl. Od Krista dostal se k — Towiańskému.

28. Opakuji, nerozebírám tu Mickiewiczovy theorie o potřebě nadšení podrobněji, dokonce pak nemusím opakovat, že nadšení musí každému být vítáno, neboť bez nadšení skutečně nic velikého se nestalo a nestane, ale to veliké, ty veliké cíle musí stanovit rozum a jich musí s nadšením dosahovat; a že rozčilení a citová hysterie není tím nadšením, jehož si přejeme, rozumí se snad také samo sebou. Jsem proto za jedno s Havlíčkem, Palackým a Kollárem — jsem pro rozum, aby nám určoval prostředky vedoucí k našemu konečnému cíli.

Avšak nestojí za přemýšlení, proč naši buditelé takovou váhu kladli na rozum? Obzvláště mne v té příčině Kollár nabádal k přemýšlení: od něho, od „měkkého“ Slováka čekal bys předem, že nám bude doporučovat cit, avšak on je pro rozum, on, jenž sám na počátku své literární dráhy nám zapěl „Vlastence“, tak brzy utíkal se ke vzdělanosti.

Věc stojí skutečně za přemýšlení.

Mohlo by se říci, že Kollár a podobně Palacký a Havlíček, znajíce právě tu zvláštní „měkkost“ slovanskou, doporučovali nám rozum jakožto nutný doplněk „citovosti“. V tom je jistě kus pravdy, ale nechtěl bych teď psychologickou a sociologickou analysí pravdu tu vyhledávat. A jen tak mluviti o: citu, rozumu, nadšení, je tomu, kdo při slovech a heslech chce myslit, věc nemilá. Problémů těch dotkl jsem se

v „České otázce" několikrát, nebudu je tedy opakovat a zejména nebudu opakovat, jak nám Havlíček správně doporučoval politickou vzdělanost jako nezbytnou podmínku politického charakteru. Upozornil jsem právě na tento punkt obšírněji, proto, že tu tají se hlavní zřídlo naší mdloby. Nejasnost, neurčitost tíží všecky naše směry a naše strany politické. V té příčině i program směru a strany pokrokové neobstojí, jak jsem upozornil.

Při nedostatku určitosti a určenosti programové pochopitelné je to neblahé kolísání, které vidíme (viz „Českou otázku") již při Kollárovi a zejména také při Palackém; Havlíček v té příčině, zdá se mi, byl nejustálenější. Palacký velmi podstatně změnil svůj původní program a dokonce pak Sladkovský. Odsud nynější, nejen politická, krise.

S kolísáním a neustáleností souvisí ta zvláštní fantastika, fantastika netoliko politická. Co se našemu lidu nedoporučuje jako samospasitelný všelék! A ty politické a kulturní plány přímo divoké, potírající ovšem jeden druhý — cyrilomethodějství (katolické — pravoslavné) — velkomoravské státní právo — husitství, táborství (Žižka) — bratrství (Komenský) — národnostní politika hned česká hned všeslovanská — státní právo — demokratism — azbuka anebo alespoň opravený pravopis slovanský — atd., atd., to všecko hlásá se v témž listě (rozumí se „svobodomyslném")!

V politice taková neujasněnost přirozeně vede k nesamostatnosti, jakou prokázala strana staročeská a již i mladočeská, anebo k demonstrační taktice a nota bene: k demonstrační taktice úryvkovité.

Čtu právě v „Rad. Listech" (21. května) feuilleton, v němž se píše o „argumentech ulice". „Co bylo na

nás hubováno pro ty argumenty ulice, a hle, tu časopis (totiž „Zeit“), kam také pan prof. Masaryk píše, souhlasí v otázce té s námi a ne s ‚Časem‘.“ Pisatel mohl psát bez okliky — já to hubování snesu a hlásím se k němu beze rdění. Proti ulicovým argumentům, o jakých „Zeit“ psala, jsem však nehuboval; běží o to, jaká ta argumenta jsou a co znamenají. Ulicové demonstrace 1. máje, tábory a shromáždění lidu, projevujícího svou vůli na ulici, protože nespravedlivý řád politický a společenský mu zabraňuje přístup do parlamentu a jinam, takové a podobné „demonstrace“ demonstracemi prostě nejsou. Také nejsem tak zarputilým profesorem, že bych snad každý projev lidu chtěl míti v hladké a úhledné brožuře pěkně slohově vypracovaný. Nikoli! Rozumím velmi dobře, proč se na př. horníci, když se v dolech stane neštěstí, na ulicích shromažďují a nenapadlo by mně v takovém případě „hubovati“ na „demonstrace“.

Avšak docela něco jiného jsou demonstrace, jaké se udály před výjimečným stavem v Praze. V tom nevidím a nedovedu viděti projev nespravedlivě utlačovaných tříd, nevidím v nich správného prostředku lidí, jimž přece k disposici jsou vlastní a cizí žurnály, a hlavně nevidím v nich přiměřeného prostředku, nevidím v nich žádného plánu, vidím v nich pouze tu fantastickou úryvkovitost, o které právě mluvím.

Proti této fantastice musí se hubovat a ovšem nehuboval bych ani tak proti mládeži, nýbrž proti té výchově a těm vlivům, které takovou politickou vzdělanost vypěstovaly.

Prosím, aby si pisatel zmíněného feuilletonu ještě jednou přečetl uvedené nahoře myšlenky Havlíčkovy o revoluci, a pak porozumí mně, pravím-li tu konečně, že především také potřebujeme politické disci-

pliny t. j. že vším svým jednáním dokázati musíme, že dovedem si vážit pevného řádu společenského. Nedovede vládnouti, kdo nedovede šetřiti řádu a pořádku.

Nemíním tím nějaký čelední řád policejní. Míním toto: Každý nesamostatný národ, je-li jen poněkud uvědomělý, bude se a musí se domáhat své samostatnosti. To se rozumí samo sebou a pokud se nás týká, není na světě toho argumentu a není té moci, která by nás dovedla udržet v nesamostatnosti, budeme-li v pravdě uvědomělí. Otázka může tedy jen býti, jakými prostředky domáhati se své samostatnosti a ovšem, jak upraviti naši samostatnost v té „světové centralisaci“?

Tu je mnoho otázek, o kterých chci promluvit ve zvláštní studii; avšak tolik smím už říci a nemusím se báti, že se mi neporozumí, že potřebujeme především skutečné politické uvědomělosti a politické vzdělanosti. I tvrdím pak v souhlase s Kollárem, Palackým, Havlíčkem, že uvědomělý a vzdělaný národ dosáhne v každém ohledu své samostatnosti a dosáhne jí dnes bez železa a „železa“.

To je mé přesvědčení a proto své přesvědčení mám uváděné důvody. Zmíněný feuilletonista chtěj nechtěj sám mé vývody potvrzuje. Ačkoli hájí „demonstrace ulice“, sám uvádí, že podle jeho zdání vídeňský „Zeit“ „nejvíce podrývá nynější vládě půdu — ostrým vtipem jen jen šršící ‚politické noticky‘“. Co tedy je účinnější: vtip anebo „demonstrace“ (v uvozovkách podle daného výkladu!)?

Představme si jen na okamžik, že by naše žurnalistika byla politicky vzdělaná a vzdělaná vůbec, že by naši poslancové ve Vídni a v Praze všichni, že by naši voličové byli politicky hloub vzdělaní; před-

stavme si konečně, že bychom až do té poslední naší chýže byli uvědomělí — domohli bychom se v konstitučním státě i při nedokonalé svobodě samostatnosti nebo ne? Proti věcné oposici, proti spravedlivým požadavkům uvědomělého a vzdělaného národa — opakuji, dnes není argumentů a není moci žádné.

Kde tedy a jak politicky pracovat, nikomu, kdo sám se politicky vzdělává, nemůže být nejasné. Inteligentní politik český pochopí, že zhostiti se musíme všech těch vlastností naší dávné nesamostatnosti To není maličkost pro národ, nebýti dvě stě let samostatným. Avšak to není všecek a nejhorší náš osud: Bílá Hora byla výsledkem opět dvoustoletých bojů a zlořádů — my tedy de facto celých čtyři sta let jsme odchováni v nesamostatnosti, v státní a společenské rozervanosti, a tu chtěli bychom se domoci samostatnosti, samostatnosti nejen dle jména, ale v duchu a pravdě — „demonstracemi ulice“?

V těch „demonstracích“ vidím jen projevy té naší politické rozháranosti a rozervanosti, to jsou ty neurčité, rozčilené a neurčitě rozčilující „Písně otroka“, vždyť právě zase samy ty Čechovy „Písně otroka“ jako Kollárův „Vlastenec“ a pod. projevy jsou pro lidi politicky myslící doklady toho našeho kolísání, naší nevěcnosti, fantastiky a rozháranosti. Kollár to poznal a snažil se to překonat; Čechovy „Písně“ mohou míti smysl a význam pro dělníky (mohou!), ale nemají ho pro celek národní a náš program národní — proto tak záhy překonány byly písněmi neznámého básníka „Na Postupu“, v nichž problem politický a sociální postižen pravdivěji a určitěji.

29. Mluvíme-li již o naší politické rozervanosti, promluvíme ještě slovo o anarchismu, který se u nás právě tak nalezá jako všude jinde.

Že se v národě nesamostatném anebo utlačovaném anarchism vyvíjí, toho dokladů netřeba ani podávat. Dnes anarchistické smýšlení skutečně ve všech zemích a státech se jeví. Pokud se týká našich poměrů, tedy anarchism český je vedle anarchistického smýšlení v zemích jiných přímo dítě.

V poslední době k nám literaturou přechází anarchistická filosofie, zejména z Německa — Nietzsche, Stirner a j. stali se části naší mládeže učiteli. K tomu, ač v míře menší, působí také některé vzory ze slovanských zemí.

Také v pokrokové straně tento filosofický anarchism se projevuje, nikoli však pouze ve straně této, hlásá se i jinými zastanci některých „moderních" směrů a to v různé formě literárního aristokratismu, ethického nihilismu a t. d. Tout comme chez vous.

Tak na př. čteme teď v Moderní Revui v případě Oscara Wildea, že „akt je akt".*) Podobnou filosofii čísti občas v „Rad. Listech" a jinde. Zaznamenal jsem si obzvláště jeden doklad.

Bylo po vraždě ubožáka Mrvy. V „Radik. Listech" (dne 13. ledna 1894) objevil se feuileton ve formě volnější rozpravy.

Po úvodě o povinnostech žurnalistiky, jak by měla referovati o takových událostech jako zavraždění Mrvy, pisatel přechází k vraždě samé a filosofuje takto.

Jestli krádež v sousedství děsí mysl lidí, tím více pobuřuje ji vražda, násilné ukončení lidského života. K tomu dáváme mravní právo jen osudu. Avšak mravní uvědomění člověka je nekonalé, naše morálka je vratká, neboť ukazuje se, že děsíme se při vraždě

*) Srovn. „Naše Doba" II., p. 753

více nezvyklostí, než skutkem samým. „Kdyby násilné ničení a ukracování lidského života bylo příčinou jeho úžasu, nelekal by se pouze otrav a vražd úkladných, děsil by se měrou ještě daleko větší soustavného ukracování a utracování životů, jež spůsobuje společnost lidská členům svým i těm, kteří jsou mravně neúhonní.“ Bída (autor postupuje), zištné využitkování síly životní v továrnách, hromadné vraždění nemluvňátek, jež matka z bídy nedovede vyživit, války — toto a jiné hromadné předčasné zkracování a ničení životů musí v nás budit tisíc-tisíckrát větší úžas, nežli zahynutí člověka jednoho, vždyť životy všecky jsou rovnocenny. „Jaké různé stanovisko může míti morálka! Neodvažuje-li se žurnalistika s otevřeným hledím bojovati proti onomu továrnímu vraždění lidí, v němž není stopy po lidských citech, proč zasedá tak odhodlaně na soudnou stolici proti slabým v případě, pro nějž znatel duše lidské našel by snadno vysvětlení? Vypadá to jako energie a zatím je to — slabost.“

Vypadá to jako nevratká morálka a zatím je to zkažení pojmů a čirá anarchie, říkám já. Či je možné, aby člověk klidně a čestně myslící nepochopil rozdílu úkladného vraždění a zabíjení, řekneme, chronického, jež na sobě a jiných lidé všichni páší z nevědomosti a nemravnosti? „Znatel duše lidské“ nalezající „vysvětlení“ pro „slabé“ vrahy jednotlivce, nenalezal by téhož „vysvětlení“ pro to tovární a jiné zabíjení (ne vraždění, prosím!)? Tedy „vysvětlení“! Takovým spůsobem dá se vysvětlit všecko, nejen „slabost“ vrahů Mrvových, nýbrž sláva velikého Napoleona, krvavý fanatism Robespierrův, příšerná krvelačnost Ivana Hrozného, všecko, všecinko podle této formule je „vysvětleno“ pro vždy a na věčné časy!

A tím pak jsme zbaveni všech starostí a bojů duševních, všeho přemýšlení o tom, co je pravdivé, krásné a mravní — všecko je „vysvětleno“, všecko je jasné a průhledné a všichni ti, kdo si životními záhadami lámou hlavy, byli a jsou blouznivci, zpozdilci — je jasno, jen jezte z tohoto stromu vysvětlení...

A zatím to není ani poznání, ba ani vysvětlení, je to prostě anarchism, jehož konečné censeo vždy bylo násilí. Pravda — i tento anarchism je — „moderní“. Rozevřete si novou knihu p. Brandesa (narazil jsem na to již v „Zeitu“) „Menschen und Werke“ 1894, stránka 319. Pan Brandes jedná tam o filosofii Rozkolnikově i srovnává podobně, jako pisatel citovaného feuiletonu, zakládání fabrik, zkracující dělníkům život, s faktem, že táž společnost, zakládající ty fabriky, odsuzuje matku zavraždivši své nemluvně: společnost prý nedbá toho, že ta matka z bázně před hanbou anebo bídou sobě samé spůsobuje mnohem větší ztrátu a bolest nežli společnosti; společnost ta tresce matku, třeba chtěla dítě zbavit bídy a hanby...

Pan Brandes nesoudí docela tak nesprávně, jako pisatel feuiletonu ale téměř tak; smysl jeho argumentace je právě tak zvrácený. Nevím, zdali pisatel feuiletonu poučení vzal z Brandesa nebo ne; v každém případě je vidět, odkud se i u nás béře ta zvláštní ethika a filosofie. Nietzsche a podobní myslitelé jsou mnohým z našich mladších neomylnými učiteli a nota bene Nietzsche neúplně přejatý a nedosti pochopený.

To, co se ukázalo na Rusku a jinde, jeví se i u nás, že neztrávené, nezpracované moderní myšlenky cizí spusobují mravní anarchii. Neboť to, co hlásá Brandes a náš feuiletonista, je vyložená anarchie a žádná modernost a žádný pokrok.

Tento filosofický základ je proto také nečeský, neorganicky přejatý z časové sice, ale jistě v mnohých a hlavních punktech chybné filosofie germánské. Nemluvím ovšem proti přejímání cizích ideí, ale musejí se přejímat kriticky, musejí se vlastní myšlenkovou prací zpracovat. Neztráveny, nezpracovány nemohou působit prospěšně a organicky.

Tohoto diletantického eklekticismu nemáme pouze v literatuře, v umění a ve vědě. Tento eklekticism je u nás obecný a není se tudíž divit, že se zjevuje i v oboru politickém. Mladší generace musí se tohoto svůdného zla vystříhat co nejpozorněji. Upozornil jsem na to v „Zeitu" i pokrokáře. Nebudu to rozvádět, zde upozorním jen na jednu věc.

Jako posavadní strany, tak i pokrokáři se vzdělali více beletrií a běžnou literaturou žurnalistickou, jak možno soudit podle spisů jimi vydávaných a jak je zjevno z celého způsobu myšlení. Proto opět a znova volám po dobré a zdravé stravě vědecké.

Vzdělání jen beletristické a k tomu tak různorodé a nejednotné není zdravé, dnes každý člověk, jenž politicky chce zdárně působit, vedle zkušeností a vlastního pozorování musí míti přesnější vzdělání sociologické a politické. Pokrokáři právě zde musejí rázněji pokračovat v tom, co svými vědeckými sbírkami započali, ač nepochopí-li ty naše copaté akademie a copatí nakladatelové a jiné společnosti, jaké povinnosti mají vůči dospívající generaci.

30. Snad po všech těchto výkladech bude jasno, co mně znamená humanitní taktika politická, a proto se vracím k názorům p. Hajna. S růzností, jevící se p. Hajnem a mnou v pojímání humanity, souvisí další také důležitá různost v pojímání státu. To je hlavní věc, o kterou mezi námi vedle humanitního principu

běží a jen v této různosti mají některé jeho menší výtky smysl. Ukážu však, že p. Hajn i zde neúplně a nesprávně podává mé myšlenky, a že jeho pojímání státu je nesprávné.

Pan Hajn především nesouhlasí s tím, co proslovil jsem o nedostatku naší samočinnosti; sám cituje z mého spisu tyto věty: „Kde vadí vláda a policie našim učitelům, našim kněžím, našim advokátům, našim lékařům a jiným všem, aby nepracovali a o pokrok lidu se nestarali? Kdo nám vadí provádět v našich obcích takovou správu, správu tak vzornou, že by ji musil obdivovat celý svět? Dá se v rámci platné ústavy pro zvelebení národního života tolik a tolik učiniti vlastní prací, že to ustavičné volání po pomoci státu je až smutné."

Pan Hajn uznává sice, že tyto výtky jsou oprávněné, ale praví, že mají platnost jen jako nejvšeobecnější generalisace, při analysi prý neobstojí.

Obstojí, ale při analysi správné.

Poslechněme.

Já pravím: „Dá se v rámci platné ústavy pro zvelebení národního života tolik a tolik učiniti vlastní prací, že to ustavičné volání po pomoci státní je až smutné." Pan Hajn proti tomu mně: „Je však otázka, lze-li práci osvětnou v rámci platné ústavy úplně prováděti v celém rozsahu jejím tak, jak bychom si přáli a jak by si zajisté přál i prof. M. a konečné lze-li ji prováděti všem, kdož by chtěli nebo kdož by měli; lze-li vyplniti pokyn prof. M., že máme pracovati soustavně, všude, ve všem a vždy proti vlastní a cizí nehumanitě společnosti a jejím orgánům osvětným, církevním, politickým, národním." A na to p. Hajn ukazuje na konfiskaci výňatků z Chelčického, dotýká se pp. Brožíka, Myslbeka, Hynaise,

že je chtějí strany nám nepříznivé dostat do svých služeb atd.

Čtenář vidí: Já jsem neřekl, že v rámci platné ústavy můžeme provést všecky své idealy „úplně a v celém rozsahu“, já jsem jen řekl a to ovšem opakuji, že se dá udělat „tolik a tolik“, ale že toho neděláme, volajíce při každé příležitosti o pomoc toho státu, který v theorii neuznáváme. To jsem řekl a opakuju to třeba ještě jednou a opakuju právě tak, že žádná platná ústava nezabezpečí nám práci osvětnou v celém rozsahu tak, jak i pan Hajn si to přeje. O to běží.

Pan Hajn pokračuje, že prý proti mé výtce nebéře do ochrany našich učitelů, nebo dokonce i lékařů a advokátů atd., ale chce ukázat, jak mé „výtky neobstojí zcela věcně a proto, že jsou uvedeny o sobě v neúplnosti, bez současného poukázání na stinné stránky našich ústavních svobod“. Proto, p. Hajn dokládá, výtky ty nejsou ani politické ani pedagogické a „vyvolávají u jedněch překvapení, u druhých nelibost, a jinde zase rozpaky.“

Kde všude mé výtky vyvolaly překvapení, nelibost a rozpaky, nevím, za to vím, že výtky p. Hajna vyvolaly překvapení ve mně. Pan Hajn doplňuje a opravuje mou stylisaci; měl jsem prý napsat: „Ústavní práva a svobody jsou dnes skrovné u nás, ale ani těchto skrovných neužíváme plně — zejména ne, co se týče práce osvětné, co se týče práce a života v obcích. Využívejme všeho toho, kde se nám nebrání — a ovšem hajme se, kde se nám brání, a pracujme, aby se nám nebránilo nikde!“

Tak tedy zní p. Hajnova formule a hlavní výtka, že jsem „současně neukázal na stinné stránky našich

ústavních svobod". Avšak co jsem vlastně řekl já? Já jsem de facto řekl: „To není učení, že zlému se nemá odpírat, naopak, má se mu odpírat pořád a všude, ale důsledně a hned od samých jeho zárodků. Kdyby lidé, t. zv. hodní a dobří, nebyli vlastně lenoši, zlých by již nebylo. Může každému člověku nastati doba, že proti násilí musí se bránit železem, netoliko prací a rozumem. I národ český by tak učinil, kdyby se mu sahalo na život. Ale tomu tak není — mluvení o hrobu atd. je směšnou a ponižující frásí. Národ náš, jako každý, má v konstitucionalismu třeba nedokonalém tolik svobody, že příčin k násilné taktice nemá. Proto dnes volání po práci, po práci drobné je tak oprávněné — přičiňme se sami a nečekejme, že pro nás a za nás pracovat bude vláda vídeňská a jiní. Kde vadí vláda a policie našim učitelům, našim kněžím atd."

Nebude tudíž každý čtenář mé studie překvapen a v nelibosti a v rozpacích, tím více, když na konec p. Hajn sám vyznává, že „rozumím dobře podobným výtkám prof. M. a mohu s nimi i souhlasiti, protože si pro sebe doplním při nich to, čeho prof. M. vynechal, ale co se musí doplniti atd.". Ve skutečnosti, zdá se mi, nevynechal jsem toho tak mnoho; p. Hajn ovšem se svého radikálního stanoviska mé výwody může vyvracet, proti tomu neříkal bych nic, ale nesmí je podávat neúplně a nesprávně.

Pan Hajn činí to druhdy až křiklavě. Uvedu mu příklad z téhož kontextu. V poznámce na str. 292 čteme: „Prof. M. citoval také Palackého přiznání, že s přáteli svými v době císaře Františka I. staral se o vzdělání národa zvláště naukami ‚poučnými či reálnými', již proto prý, že studia politická uvodila podezření nelojálního smýšlení, i varovali se tudíž při

svém vzdělání národa dotčenými vědami reálními každého přídechu revolučního. O prvém citátu praví prof. Masaryk, že je to místo pozoruhodné. Vidíme v tom opětný pokyn se strany prof. Masaryka, že a jak je možno dnes pracovati. Ale zároveň z toho vidíme, měla-li by býti slova Palackého v plnosti i dnes ještě v platnosti, jak skrovné jsou posud svobody občanské u nás, když i pro vyvarování podezření ‚podvratnosti' měli bychom se věnovati intensivně tiché osvětové práci. V tom, že by stát některý nepřekážel takovéto osvětné práci, která by neměla přídechu podvratného, nespatřuji ovšem naprosto známku přílišné pokročilosti onoho státu. Opak by byl již vrcholem vší smutnoty a zbídačelosti státní moci. V Rusku, ve státě zcela nekonstitučním a nesvobodném, se také konečně nepřekáží takovéto osvětové práci a my četli jsme v ruských revuích mnohokráte věci, kteréž by byly dle naší zkušenosti v Rakousku zcela jistě konfiskovány."

To je místo zlé, zde přímo se mi dává do péra, čeho tam nebylo. Já totiž, citovav uvedené p. Hajnem místo z Palackého, pravím doslova: „Místo to je velmi pozoruhodné: právě policejní krátkozrakost starorakouského regimu, zakazujíc studium věd politických, studiem věd přírodních a praktických snad ještě vydatněji kopala si hrob. Máť právě studium věd přírodních, jak nejednou bylo dokazováno, v sobě značný prvek demokratický." Já ukazuji, jak se krátkozraká despotie sama ubíjela a čím — pan Hajn však mi připisuje pokyn, abychom se „i pro podezření podvratnosti věnovali intensivně tiché osvětové práci". Neběží tu ovšem o polemiku, ale protože podle mého soudu literatura a život, literatura a politika není tak nezá-

vislá jedna na druhé, jak se obyčejně myslívá, ukazuju, jakou politická polemika (a to je část politické taktiky) býti nesmí. To příčí se taktice — humanitní.

Nerad bych se dopustil toho, co sám vytýkám p. Hajnovi, a proto odstavec, v němž mluví o politickém programě státoprávním, podám do slova a celý (podtrhuju místa důležitější):

„V politice vnější realismus je pro program státoprávní v rámci říše rakouské a pro federaci Rakouska — tedy pro starý program Palackého. Prof. Masaryk je tu téhož názoru s Palackým, jejž tento ukryl do známého výroku: ‚Kdyby nebylo Rakouska, musili bychom si je utvořiti'; odtud názor prof. M., že ‚naše politika nemůže býti úspěšná, nebude-li nesena opravdovým a silným zájmem o osud Rakouska'. Tento zájem si prof. M. představuje jako ‚kulturní a politické úsilí v souhlase s potřebami našeho lidu pracovati ku povznesení celého Rakouska a jeho politické správy'.

Stanovisko radikálního pokrokového směru je v té příčině známo, i netřeba mně výslovně vytýkati spor mezi ním a realismem. Jest se tu možno poprvé ptáti všech těch, kdož jsou nejen pro požadavek federativního Rakouska, ale kdož dokonce tak mluví a píší o zájmu a pro zájem říše, jako na př. prof. M., jsou-li pro požadavek onen k vůli zájmům a zdaru Rakouska, či k vůli zájmům a zdaru svého národa, své země? My nedovedeme si představiti, že pro prvé — a odtud náš údiv z podobných slov, jaká napsal prof. Masaryk. Můžeme se dále ptáti, zdali zájem ten má se jeviti již o říši v dnešní její vnější podobě i v dnešním jejím vnitřním uspořádání? Můžeme se také ptáti, co je to vlastně ona ‚říše' — zda jen jedna (tato) polovice či obě? Můžeme se ptáti, zdali jsme se, zvláště my Čechové, dosti nestarali o osud říše a s jakým výsledkem pro nás, aby bylo potřeba dnes zase zájem ten tak výslovně stavěti před nás na prvé místo?

Prof. Masaryk vedle historicky daných skutečností dovolává se pro svůj názor o Rakousku a poměru nás k němu i humanitního programu —, asi proto, že opačný názor dal by se uskutečniti dle prof. M. jen asi nehumanními prostředky. My nesdílíme ovšem toho názoru — a odtud ovšem nepokládáme názor prof. M. za jediný názor, jenž může z humanního programu vyplynouti. My naprosto nevíme důvodu, proč by se naše stanovisko, stanovisko radikálně-pokrokové, příčilo humannímu ideálu (my chceme jen svůj život pro sebe, niči cizí, chceme se sousedy-Němci žíti také v po-

koji, chceme dáti jim autonomii, *chceme podporovati také ostatní lidové strany v této říši v jejich snahách* atd.) ale dejme tomu, že by bylo nehumanní i jednání naše i taktika. Což není-li tady právě nutna ona výjimka prof. Masaryka, která káže naproti humanní taktice nutnost ‚železa‘? Abychom mluvili určitěji: V době, kdy se soustavně hledí setříti rozdíly mezi pojmem český a pojmem rakouský (ve směru dotyčném již školství u nás od nejnižšího stupně je upraveno; mluví se nejednou o užší a o širší vlasti, čehož dříve nebývalo atd.), již proto není nám možno nežli státi na svém stanovisku a *býti proti stanovisku realismu* (a *lojálně přidávám, posud ještě i stanovisku skoro všeho mladočešství*), *byť se to opravdu příčilo i humanitnímu ideálu.* Stíráním rozdílu mezi českým a rakouským ničí se důležitý základ našich snah po samostatnosti — cítění totiž nesamostatného, nesvéprávného, výjimečného postavení našeho národa v tomto státním útvaru, i nastává pomalé spokojování se s ním. A proti tomu se musíme co nejrozhodněji brániti.“

Máme tu jistě kompetentní výklad čistě *politického* programu pokrokářského, proto si jej blíže prohlédněme. Pan Hajn se přesvědčí, že „údiv“, o kterém zase mluví, je neoprávněn, dokonce jestliže by do opravdy, jak napsal, „*lojálně* přidával,“ že v otázce státoprávní s realismem je za jedno „skoro všecko mladočešství“. Ptám se tudíž: proč tedy ten údiv? A proč pokrokáři právě tu stavěli se a staví proti realismu tak strannicky?

Uvedu napřed úplně, co jsem o věci řekl, neboť p. Hajn všelicos přehlédl a tím i zbarvil, vnucuje mi na př. Palackého výrok: „Kdyby nebylo Rakouska atd.“ Já prostě vykládal, co Palacký učil — p. Hajn vypichl, řeknu „nejokatější“ větu a praví, že jsem „téhož názoru“. Avšak já uvádím přece výslovně také jinou známou větu téhož Palackého, proč p. Hajn necitoval i tu? Napsal jsem přece: „Vždy však Palacký velmi rozhodně a určitě stál na půdě české věda, že pomoci si konec konců nemůžeme než sami; odtud jeho mužné

a sebevědomé slovo: Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm!" Již touto větou učení Palackého dostává poněkud jiný smysl, než mu dává p. Hajn; a kdybych naléhal na přesnost, musil bych upozornit, že právě v „České otázce" politické učení Palackého vyloženo bylo poněkud v jiném (myslím správném) světle, nežli se obyčejně podává — p. Hajn toho všeho nedbal a tím ovšem také mého názoru plně a správně nepodal.

O politickém programu realistickém řekl jsem v „České otázce" do slova toto:

„Odsud i politický program realistický — především vydatné sociální reformy, práce kulturní, politika vnitřní. Socialisace české politiky je důsledným pokračováním obrozenských ideí: humanita dnes pojímati se musí méně abstraktně a extensivně, humanita dnes znamená, pracovat pro ty, které jsme posud z kulturní práce vylučovali; dáti jim pouze některá práva je málo — myslit, pracovat musíme s nimi a pro ně. Uslyšíme v pozdějších výkladech, že sociální otázka je po výtce také otázka česká — národ, jenž vypracoval svou národní církev bratrskou, národ, jenž ústy vyznává tyto ideály velikých předků, má v řešení sociální otázky veliký a nejnárodnější úkol.

V politice vnější přirozený a nutný je program Palackého, program státoprávní. Podle humanitního programu a podle historicky daných skutečností znamená program ten v dohodě s našimi německými krajany usilovat o samostatnost v rámci říše rakouské. Prakticky dohodnutí s Němci prováděti se dá autonomií ve smyslu selfgovernementu co největší, aby každý národ rozhodoval ve vnitřní politice sám o sobě; to také leží v pojmu lidovosti, které se dovoláváme.

Co se týče poměru českých zemí k soustátí rakouskému, tedy pokládám ‚Ideu státu rakouského' přes různé ústavní přeměny posud za bezpečné vodítko; je litovati, že Palacký, jak jsme slyšeli, sám do jisté míry své ‚Idee' se vzdával, doporučuje program více slovanský národní — tím, nechtě, posílil politické fantasty. Vyslovil jsem se o věci, jako poslanec několikrát, zejména v řeči strakonické; pro řeč tuto z různých stran, radikálních i radikálních na oko, byl jsem podezříván z ‚rakušanství'. Mám-li mluvit o politice politicky, tedy na výtku tak dětinskou nebudu odpovídat —

‚rakušanství‘ je přece v programě svobodomyslné strany, jednal jsem a jednám tedy i podle toho programu, když své politické zkušenosti vyslovuji slovy, že naše politika nemůže být úspěšná, nebude-li nesena opravdovým a silným zájmem o osud Rakouska, kterýžto zájem si ovšem nepředstavuji jako neuvědomělou předbřeznovskou pasivní lojalitu à la: Es giebt nur eine Kaiserstadt a p., nýbrž jako kulturní a politické úsilí, v souhlase s potřebami našeho lidu, pracovati ku povznesení celého Rakouska a jeho politické správy. Slýchati u nás, že nám je lhostejno, co se děje v ostatních zemích rakouských — to není pravda, není lhostejno pro nás, jak se utvařují poměry v cizích státech, natož, jak se vyvíjejí v zemích, s nimiž tak úzce jsme svázáni a na jejichž bližší součinnost jsme odkázáni.“

I při povrchním čtení každý lojální čtenář musí vidět, že p. Hajn nepodal smyslu mého názoru správně a že přehlédl věty pro tento smysl důležité. Já zejména říkám, co si nemyslím „rakušanstvím“, já uvádím důvod, proč musíme mít zájem pro země rakouské ve vlastním prospěchu, pan Hajn to vynechává a filosofuje přímo scholasticky, míním-li Rakousko celé nebo bez Uher, ba dokonce napsal, že neví, jsem-li pro Rakousko k vůli zájmům a zdaru Rakouska, nebo k vůli zájmům a zdaru svého národa, své země. To je nepěkné podezřívání. Pan Hajn sám dovolává se (ve zvláštním článku) sympatií — Evropy a tu najednou nepochopuje, proč musíme my míti skutečný interes o zdar zemí, s nimiž žijeme! U mne ty sympatie Evropy počínají u našich Němců a jdou pak dále za hranice, protože ve všem rád počínám s bližším, dokonce je-li to nutné a dobrým zájmům prospěšné. A co si představuje p. Hajn řka sám, že „chceme podporovati také ostatní lidové strany v této říši v jejich snahách“? — Zdá se mi tedy, že p. Hajn velmi dobře by mohl pochopit můj důvod pro interes o Rakousko, že totiž nebude mít interes o nás nikdo, pro koho interesu nemáme my.

Nejvíce však mne překvapila insinuace p. Hajnova, že jsem zájem pro Rakousko „tak výslovně stavěl před nás na prvé místo" — to je prostě nepravda podle celého smyslu uvedeného místa a celé „České otázky", mimo to jsem výslovně napsal, že žádám především a na místě prvém politiku vnitřní.

Avšak nač se tu namáhati důvody, když se celá věc jednoduše dá odbyt poukázáním na to, že pokrokáři sami mají „rakušanství" v programě!

I. Pokrokáři rakouský program sami také mají v programu; personální unie je přece také rakušanství. Na „sjezdě pokrokového studentstva z Rakouska-Uherska (1891) ujednána „reorganisace Rakouska-Uherska" a v programě z r. 1892 prvý odstavec jedná o „organisaci" Rakouska-Uherska.

II. V přelíčení „omladinovém" (cituji podle oficielního procesu omladinového p. 248) politický vůdce strany nebo frakce pokrokářské svým obhájcem byl tázán: „Pane doktore, řekněte mně, zdali by Vaše hnutí bylo dotýkalo se svým programem také osoby panovníkovy?"

Dr. Rašín odpověděl: Ne.

Dr. Stránský dále: „Nebo že by i bylo mělo v programu násilnou změnu formy vládní?"

Dr. Rašín: Ne.

Buď tento projev byl umluvený anebo byl spontanní — v každém případě je to výslovné odvolání všeho toho narážkového mluvení p. Hajna a obvyklých u nás politických „radikalismů". Aut — aut!

Nechci proto ke všemu ještě citovat článek p. Hořínkův v „Rozhledech", kde s pokrokářského stanoviska zdělaná byla celá černožlutá mapa — nečetl jsem nikde, že by p. Hořínek byl vzbudil „údiv" —

proč tedy údiv tam, když realista hlásá totéž, ba de facto mnohem méně?*)

31. Tu staneme právě před otázkou, jak pojímat stát a jeho význam pro národ. Pokrokáři stojí tu ve skutečnosti na názorech zastaralých, třeba slovy hájili socialisování politiky a tudíž i státu.

Dnes sociologie, státověda a konečně i politika sama na význam státu se dívá docela jinak, nežli se dívala za dob absolustických. Stručně řečeno — nám moderně myslícím je stát jedním z kulturních činitelů společenských a nikoli nejvyšším; proto člověk moderně, a v tomto případě správně myslící, nevidí ve státu fetišu, nevidí v něm zosobněné všemohoucnosti. Moderní člověk vidí v náboženství, vzdělání, v umění, literatuře, průmyslu, vidí slovem v celé organisaci národa hybatele pokroku a regulátory národního osudu a proto se nemůže rozehřát ani pro stát, pouze jednoho činitele, ani proti němu tak, jak toho schopni jsou ti, kdo po starém a zastaralém způsobu sobě ten spletitý organism společenský nedovedou analysovat a určitěji a učlánkovaně představit. Těm proto je stát tak mocný. K těm stranám patrně patří také strana pokroková a odsud ten zvláštní a jednostranný ruch politický.

Nepodceňuji státu a jeho moci, avšak stojím podle svého přesvědčení především o politiku vnitřní.

V souhlase s tímto pojímáním dívám se nejen na národní, ale i na státní organisaci s lidového stanoviska a toto lidové stanovisko musí se právě jevit v náležitém oceňování státní organisace. Vyslovil jsem se nejednou beze vší reservy pro naši samostatnost; míra této samostatnosti ovšem nezávisí

*) Viz citáty z dotčeného článku v Času 1895, č. 2.

jen na radikálním nebo radikálnějším programě. Nevěřím ve všemohoucnost státní a tudíž nevěřím ani ve všemohoucnost státu českého. Měli jsme stát svůj a ztratili jsme ho, protože jsme se zpronevěřili pravdě a svobodě, stát neudrží nás a nespasí, my udržeti bychom musili jej. V pouhém státním právu spása naše není. Rozumí se (a řekl jsem to), že nemám ničeho proti státoprávnímu úsilí politickému, tvrdím jen, že primum necessarium je vzdělání a mravnost.

Jak dosáhnouti samostatnosti politické, do které míry byla by možná již teď (i tu přece bude přirozený vývoj — o tom přece politicky myslící lidé se klamat nemohou!), je otázka jiná. Pokrokáři mají v programu personální unii — s Pánem Bohem, já ne; ne proto, že bych nerozuměl přání po této formě úplné samostatnosti, ale proto, že si nemohu dát do programu skutečně politického, o čem jsem přesvědčen, že se toho nedožiju.

Já jsem na těžký problém malého státu ve své „České otázce" již dost ukázal. Upozornil jsem, jak právě o tom napřemýšleli se naši největší mužové — v jejích ideích a plánech chci pokračovati podle nových poměrů světových co nejorganičtěji, avšak nemám pražádné chuti klamati sebe a jiné přáním a vidinami. Nezazlívám nikomu, jestli si chce vystavit třeba jen ze dřeva dům desítipatrový, ale nechci v tom domě bydlet ani v patře prvém, když páni stavitelé zapomněli — schody. Jsem zvyklý chodit dveřmi a po schodech, oknem vlízat nechci. A co teprve ti chudáci, kteří mají bydlet v patrech vyšších? . . .

Pan Hajn byl by, trvám čtenářům svým prokázal službu, kdyby jim předložil, jak Palacký pochopoval ohromnou obtíž politické samostatnosti českých zemí právě při naší zvláštní zeměpisné poloze a při našich

zvláštních národopisných poměrech; pan Hajn měl své čtenáře upozornit na to, co Palacký zval „světovou centralisací“ a jak poznání této světové centralisace působilo na jeho politické úsilí — snad bychom se pak i od pokrokářů něco dověděli o nějakém státoprávním programě aktuálním.

Snad ne! Napadá mi právě, že pokrokáři jsou také pro kolektivism. Co je jim tedy po českém, co je jim po rakouském, co je jim po českorakouském nebo rakousko-českém státě? Co jim po tom všem je? Pokrokáři nejsou pouze pro kolektivism, jsou přece také pro — státní právo (česko-rakouské!). Difficile est . . .

32. O politice pokrokářů nelze ovšem souditi pouze podle pogramu, nýbrž také podle jejich konání.

Tu v přední řadě bylo by mluvit o t. zv. omladině a jejím osudu. Řekl jsem v „Zeitu“, že nevím, byl-li tajný spolek nebo ne; posud nevím, v jakém poměru byla pokroková strana (ne celé pokrokové hnutí) k té t. zv. omladině. O tom a ostatním nevím nic bezpečného, svých dohadů a dojmů z „omladinového“ procesu atd. nechci však vykládati, kde běží o formulované zásady a fakty.

Povím tudíž jen tolik, kolik je třeba k dorozumění. Já se tajným spolkům u nás pranic nedivím — v zajímavých črtách o Sabinovi p. Arbes k tomu poskytuje poučný historický a psychologický materiál. Tajné spolky byly všude — rozdíl však je v tom, že posavadní tajné spolky u nás byly více romantickou hrou, než politickým zákeřnictvím. Vždyť proti italským a jiným spolkům tajné spolky naše jsou přímo neviňátkem. Pro sociologa a myslivého politika jsou však ty naše spolky, jak jsou, poučením velmi cenným.

Nuže ať ty spolky jsou jakékoli — mé stanovisko je, že tajné spolky jsou politickou zbraní minulosti. Tajný spolek je po výtce institucí aristokratickou — je pravým opakem a popřením demokratismu a lidovosti — tajné spolky jsou právě tak překonány, jako tajná diplomacie, tajná policie a všeliké augurium vůbec. Že ti různí „tajní" pořád a ještě dlouho se budou domnívat, že na jejich tajném vědění spočívá blaho státu, církve nebo společnosti vůbec, je pochopitelno; tibetský lama, když se oblekl do své kněžské masky, věří, že je bůh, věřili ve své božství a nadlidství různé ty pythie, ti zřeci a auguři všickni. Augurium náboženské, augurium politické, augurium vědecké atd. — to byl začátek vší civilisace, posud se ve svých výběžcích udržuje všude a odsud tedy i v politice různé ty „tajnosti". Úpadek toho tajemnůstkářství byl, rozumí se, povlovný. Není ještě ukončen, avšak dnes již žádný rozumný a vzdělaný člověk nevěří v „tajné" síly a vlastnosti „tajných" lidí jakýchkoli. Osudy národův a státu nejsou závislé na vůli několika osob sebe mocnějších a tajnějších, politika dnes tak, jako věda, jako umění, jako náboženství je světová a zároveň je demokratisována, zlidověna. To postřehl již Kollár a proto jeho touha po světovosti našeho národního vzdělání, to postřehl Palacký a Havlíček a odsud jejich vystupování proti zastaralé romantice. V uvedených výše slovích Havlíček docela správně odsuzuje politické tajemnůstkářství a zákeřnictví.

Co nesnese světla božího, nestojí za nic — to platí o všem ve všech oborech myšlení a konání. Jsem jist, že dnes žádný člověk vážný, dělný a skutečně pracující nebude si libovat v tajnostech, ať už zednářských nebo jiných jakýchkoli. Nátury blouznivé

a mystické vždy se budou nějak tajnostně skrývat — rozumí se samo sebou a to také již nikomu neškodí. Králové pruští a jiní potentáti dávno jsou již členy zednářů — jen u nás v Čechách a v Rakousku šlechta a klerikálové vidí v zednářství bůhví co hrozného. Jsou právě augurství zvyklí a proto se bojí konkurence.

U nás, připouštím, pro naši politickou a filosofickou nevyspělost augurství a tajemnůstkářství ještě dosti kvete. „Spiknutí" — větří se za každým projevem, kde dva tři lidé stejně cítí a myslí. „Umluvili se" — je stereotypní fráse i v literárních bojích a diskusích. Toto augurství, jak to stručně chci zváti, je i v politice naší dosti silné. Jen, prosím, pozorujte, jak se lid náš dívá na svého poslance, jak se dívá na člověka dnes, když byl zvolen a jak se naň díval včera, když se o poslanectví ještě ucházel. A zase v jednotlivých stranách podívejte se na to zvláštní postavení výkonných a jiných výborů! Celá stupnice augurů. Tak ve straně staročeské a nejinak ve straně mladočeské neprovozuje se politika lidová, neprovozuje se politika lidově, nýbrž jednotlivci augurové rozhodují — hromadného, uvědomělého, veřejného politického consensu ještě mnoho nemáme.

Odsud pak v naší politice a ve veřejném životě ti typičtí intrikáni — lidé malicherní a prázdní ale chytří (chytrost je vždy malicherná) hrají u nás velkou veřejnou roli. Ne že by měli veliký skutečný vliv, ale hrají právě roli. Netvrdím, že by tohoto zpátečnictva nebylo také jinde, ale je ho méně.

Se vším tím souvisí také neodkrytost našeho tak zv. veřejného mínění. Naše noviny jsou prostě orgány toho politického augurství. Odkryté diskuse politické v našich novinách není, roz-

hodují i v dułežitých otázkách politických a vedou čtenářstvo anonymní jednotlivci a anonymní družstva. Naše veřejné mínění je ve skutečnosti mínění tajné.

A právě tak staly se konečně — „tajné" demonstrace, demonstrace anonymní!

Máme výjimečný stav, který velmi tíží pokrokáře a který velmi škodí dělníkům; avšak nikdo se k otcovství výjimečného stavu nehlásí — politické unicum. Dříve k persekucím hlásili se odkrytě jednotlivci a strany — dnes nikdo neví a nechce vědět, proč vlastně byl prohlášen výjimečný stav. „Tajný" výjimečný stav, to je více než mnoho! Ovšem v té věci jsou pokrokáři mnohem méně vinni, než ti „tajní" politikové, kteří demonstrace svými nerozumnými řečmi podnítili a pak „rozumně" utekli. Zdá se mi, že věc je vážná dost, abychom o ni uvažovali všichni. Neběží o vinnika, ale o to, abychom se konečně vymanili z toho křečovitého radikalismu, dělajícího revoluci ve fantasii. To je dědictví politické výchovy stran starších, nejen mladočeské ale i staročeské. Staročeská politika od r. 1879 nebyla správným překonáním, nebyla vůbec překonáním toho neduhu, neboť byla opět „tajnou" politikou politického klubu, v němž opět „tajní" vůdcové si vedli svou — volicstvo, národ, lid nedostal však politického vzdělání žádného, z něhož by se byli vyvinuli političti charakterové, jak je již žádal Havlíček. A tak je pořád mezi národem a vedoucími politiky propast, ať už jednou překvapení jsme tajností radikální nebo oportunistickou. Po „tajných" punktacích přišly „tajné" demonstrace, po nich „tajné" podvázání křídla — — a to že by nevybízelo k přemyšlování?

Že by to nevybízelo k přemyšlování nynější vedoucí stranu, aby konečně v této kardinální věci se odhodlala k mužné odkrytosti? Ty růže sypané nesvědomitým řečníkům „radikálním" jsou mně hroznější politický symbol než ty Bory — kdy konečně zavládne ve straně mladočeské pořádek a odkryté vyznávání programu skutečného? Kdy konečně přestane nemužná hra na schovávku a budou se odpovědní politikové i veřejně hlásit ke své odpovědnosti, aby přestala ta propast, již politická výchova staročeská vykopala mezi politické vůdce a národem?

Než dosti — moje výslední otázka, hledíc na stranu pokrokovou a její program, je: Není si strana pokroková těchto poměrů vědoma, nepoznala tyto domácí překážky našeho národního a politického vývoje? Jestliže je poznala — nevyplývají jí z toho taktické povinnosti a zásady jiné, nežli které strana staví v popředí?

33. V další své úvaze p. Hajn vrací se k filosofickému podkladu programu pokrokářského. Pochopitelno — poznává a cítí, že strana opravdu pokroková své základy musí mít položeny pevně. Učinil jsem totiž v „Zeitu" i v uvedeném tu posudku „Nov. Proudů" pokrokářům výtku z materialismu.

Hajn uvádí proti mé výtce, že prý jsou mezi pokrokáři mnozí protimaterialisté, že mají ideál všeobecného bratrství, že hlásají rovnost před zákonem atd. („Slovem je tu skoro všecko, co prof. M. hlásá!") — „životní názor pokrokový nedá se naprosto směstnati do pojmu: materialism".

Přes to opakuji tu výtku ještě teď.

Ukázal jsem ve své kritice „Nov. Proudů", že jejich filosofický základ byl materialistický. Neběží jen

o několik článků, jak p. Hajn se hájí; ukázal jsem přece, že materialism je v programě a že je základem. Týž materialism vidí se ve všech důležitých projevech strany pokrokové.

Pravím-li „materialism", neříkám tím přece (i to jsem už vyložil!), že pokrokáři jsou nemravní, že nejsou obětiví atd. To jsem ve zmíněné kritice „Nov. Proudů" vytkl velmi jasně a zřetelně. Mluvím o materialismu jakožto filosofickém podkladu pokrokového programu, o materialismu noëtickém a o tom pravím, že je to stanovisko zastaralé a naprosto pochybené. Materialism, to pravím, je dnes filosofická pohodlnost a neopravdovost. Socialisté němečtí tu nedokazují ničeho. Neboť jednak materialismu již tak určitě nehlásají, o tom ani nemluvíc, že filosofie Feuerbachova, na které socialisté nynější budovali nebyla tak jednoduše materialistická. Dnes němečtí socialisté drží se sice toho, co zovou „historickým materialismem", v otázkách filosofických a dokonce náboženských určitého programu nepředpisují. Alespoň ve své vědecké revui „Die Neue Zeit" němečtí socialisté dospívají pořád více a více filosofického stanoviska nematerialistického. A socialisté francouzští, angličtí, američtí málo hlásali materialism, naopak nejlepší hlavy držely se protimaterialismu.

Materialistická filosofie se svou tendencí proticírkevní („atheistickou") byla zbraní v době reakce po roku 1848 — tak i u nás pronikla německá filosofie tohoto druhu a v letech 60tých, ještě 70tých, zejména v počátcích konstitucionalismu byl to i u nás běžný filosofický podklad liberálnímu programu. Materialism dnes není vlastně než liberalism, jak jej dnes, kde kdo prozíravější zavrhuje. Havlíček tím liberálem nebyl, teprve novější generace svobodomyslná.

Tenkrát psal na př. Alfons Šťastný, nemýlím-li se, s p. Ed. Grégrem své „atheistické“ brožurky, tenkrát vycházela různá „Světla“, „Volnosti“ a t. p.

Na to všecko (ovšem stručně) v „České otázce“ jsem upozornil a zejména na fakt, že strana mladočeská tímto liberalismem upadala a upadla. V theorii se ve straně mladočeské proti liberalismu píše, ale ve skutečnosti i ti, kdo tak píší, jsou liberálové. Že se píše proti „lžiliberalismu“, „německému“ nebo „židovskému l ž i l i b e r a l i s m u“, mnoho neznamená. Filosofický podklad mladočešství, jak se zejména presentuje „Nár. Listy“, je posud liberalism. To je skutečný duch — protiliberální záchvaty, jako na př. klerikální cyrilomethodějství a podobné pokusy, jsou více méně komická intermezza, hodící se docela dobře k základnímu liberalismu — k pohodlnosti a povrchnosti myšlenkové.

Pokroková strana, pokud se vyvinula z mladočešství a zejména z mladočešství „Nár. Listů“, je tudíž přirozeným spůsobem také liberální. To se dá velmi prostě vyložit. Udělejte statistiku toho, co naše mládež čte a uvidíte hned velmi jasně, co v ní nejvíce působí. Literatury knižní máme málo — čtou se tedy verše a romány a čtou se noviny a čtou se nejvíce „Nár. Listy“. Noviny čtou se denně, vlivеček po vlivečku časem dává vliv — tu máte tedy tu statistiku. O tom všem jsem již psal častěji a již dávno, jak naší mládeži je třeba lepší a silnější stravy vědecké a filosofické — marně a marně. Staročeské listy brojí sice proti „Nár. Listům“, ale to nemá významu nejen proto, že jejich vzdělání politické a všeobecné nestačí, ale proto že jsou v jádru právě tak liberalitické; naše vědecké korporace, v nichž Staročeši mají vliv, mají cop a bělmo a proto rozhazují se peníze na věci nepotřebné

a méně potřebné. A tak tedy šťastně naše mládež mimo školu je odkázána na cizí literatury a hlavně denní noviny.

Pokrokové hnutí znamená však pokus, vymanit se z područí této oficiální nevědomosti a lhostejnosti žurnalistické a proto právem zakládá si své vzdělávací knihovny a své časopisectvo. Pokrokové hnutí znamená rozšíření úzkého obzoru filosofického a sociálně-politického. Avšak to jsou právě jen pokusy a prvé náběhy. Tím pak, že pokrokáři vrhli se také do politiky (aktivní), po soudu mém, roztříštili své síly a zastavili svůj vývoj a tak se spolčením mladočeského radikalismu „Nár. Listů“ zůstal v nich také mladočeský liberalism a ten liberalism znamená filosofickou pohodlnost a povrchnost.

Pan Hajn ukazuje mně na pokrokovou žurnalistiku, na revui „Rozhledy“, na pokrokové bibliotéky a t. p., a soudí z toho, že směr pokrokový má dostatečný filosofický a theoretický základ. Na to všecko jsem přece v „Zeitu“ a „Času“ sám ukázal a význam toho pro naše poměry plně uznal. Avšak naznačil jsem také, že jsou to jen počátkové.

Pan Hajn zároveň dokazuje, že literární a filosofická příprava pokrokářů dostačuje, aby byly samostatnou s t r a n o u. Zejména odkazuje mne na to, co jsem sám řekl o H a v l í č k o v i a jeho filosofii t. zv. zdravého rozumu — ta prý pro stranu pokrokovou také dostačí. Nedostačí a nedostačila ani Havlíčkovi. Pan Hajn neúplně vykládá, co jsem napsal o Havlíčkovi. Ukázal jsem totiž, jak náš národní, jak i náš politický program, založen je na filosofických ideách D o b r o v s k é h o, K o l l á r a, P a l a c k é h o a H a v l í č k a; ukázal jsem, odkud tito mužové čerpali své filosofické ideje. Dále jsem ukázal, jak náš národní

program spočívá v poslední řadě na filosofické idei humanitní, ukázal jsem konečně, jak náš nynější program (na př. ve formulaci Havlíčkově) je pozvolná synthese téměř stoleté perné práce myšlenkové a literární.

To všecko p. Hajn mohl v „České otázce" nalézti, ale nenalezl toho, sice by mi nenamítal, že „Vzdělávací bibliotéka", pokroková revue a t. d. je dostatečný podklad pro politickou stranu. To by některý čilý nakladatel, na př. p. Otto nebo p. Bačkovský mohl také zakládat novou stranu. Ne, tak snadno se teď u nás skutečně nová politická strana jistě nezorganisuje.

Domnívám se, že již dosti dlouho vím a také dosti dobře, jak a čím vznikají strany;*) dr. Lueger na př. nevydává žádné bibliotéky a žádné revue a má velmi čilou stranu; jistě tedy mohou vzniknout a vyniknout také u nás strany i beze všeho literárního základu. Tedy o to se přece mezi realismem a pokrokářstvím vážně jednat ani nemůže. Oč se tedy jedná? O to:

V našem národě měli jsme posud jen jednu vedoucí politickou stranu, stranu staročeskou. Na její organisaci a na jejím programě pracovali všichni naši křisitelé, staročeská strana byla výsledek dlouholeté národní organisace a práce kulturní. To právě v „České otázce" jsem vyložil. V téže „České otázce" jsem vyložil, jak mladočeská strana nebyla než frakcí a levým křídlem strany staročeské. Ukázal jsem, jak zejména Havlíček pevně stál při Palackém, přes to že byl radikálnější. Ukázal jsem, jak a proč po smrti Palackého klesala strana staročeská nedostatkem kulturního snažení vnitřního a jak strana mladočeská

*) Viz aforismy o polit. stranách, Čas 1889, č. 9. a 10.

stůně zlem stejným. Ukázal jsem, že tento úpadek našich stran zaviněný je právě tím nepokročivým liberalismem. Ukázal jsem, slovem, že úpadek strany staročeské je vážná národní krise, a že ta krise vybízí k důkladné revisi našeho národního programu a k organickému pokračování a vyniknutí nad staro- a mladočešství — ukazuji, které jsou naše kulturní síly a prvky, kterými se toho úkolu můžeme podjati, ukazuji, jak a do které míry mezi těmi prvky vedle posavadních starších směrů jsou směry mladší (mezi nimi i pokrokářství) — a tu najednou mám se snad spokojit tím, že ten neb onen člen strany pokrokové a k tomu ještě poněkud podivným spůsobem stane se — radikálním poslancem? Ne — já bych nebyl spokojen, kdyby celá mladočeská strana ustoupla pánům z tábora pokrokového. To všecko pro mne vážnějšího významu by nemělo, pokud mně strana pokroková nepředloží jednotný a skutečně český program a pokud mně nepodá garancii, že program ten důsledně bude provádět. A tu jsme opět při hlavní věci.

Takového programu, jaký žádám (a musí jej dnes žádat každý), strana pokroková nemá a také nepodala garancie, že by dovedla jej provádět dusledně. Věc je sice ze všeho toho, co jsem už uvedl, jasná, ale pro důležitost její chci ji ještě, třeba stručně, výslovněji formulovat.

34. Klade-li se váha na theoretickou a myšlenkovou průpravu pokrokové strany a tvrdí-li se, že příprava ta za dnešní krise stačí k utvoření nové strany neb alespoň k reformaci strany mladočeské, tedy toto tvrzení nepokládám za oprávněné.

Nejsem zasvěcen do organisace pokrokové strany a nemohu tedy o věci soudit, je-li stranou již určité

organisovanou atd. Přes to dovedu docela jasně rozpoznat, co pokrokové straně chybí.

Předně nelze stranu pokrokovou stotožňovat s pokrokovým hnutím celým. To jsem vyložil v „České otázce“, uhodil jsem na to v „Zeitu“. Dekadenti, symbolisté, realisté a jiní spisovatelé, píšící na př. v „Rozhledech“, nejsou pokrokáři ve smyslu strany politické; program strany pokrokové nejlepší péra „Rozhledů“ nemohly by akceptovat. Jak se již z toho celého hnutí vydělila „Moderní Revue“, tak by se důsledně vyděliti mohly i směry jiné, — že ti spisovatelé se sešli v Rozhledech, to je jistě více otázka literárních poměrů, nežli zásad.

V tom ovšem není slabá stránka pokrokového hnutí, nýbrž naopak jeho síla a zásluha, že v jeden celek zorganisovalo směrů více. Je také docela vývoj přirozený, že se takový celek diferencuje — je to právě přirozený vývoj. Že ten vývoj je rychlý, při nynější krisi a mladší generaci je pochopitelné.

Právě tak a přirozeně z pokrokového hnutí vydělila se a vyděluje strana pokroková, pokrokáři (ominósní název!) a tudíž běží o poměr této strany k jednotlivým směrům pokrokovým a k celku hnutí pokrokového. A otázka zní tedy: je politický program, theorie a práce pokrokářská v organickém souhlase a souvislosti s celkovým směrem a směry pokrokovými?

Na to stručně odpovídám — není a v tom tedy je neorganický rozpor mezi pokrokářskou stranou a politikou a mezi pokrokovým hnutím. Neboť pokrokářská politika, na tu ukázal jsem už s dostatek, je de facto zpátečnictví.

Dohodneme se velmi snadno: ať „Rad. Listy“, které nedávno prohlašovaly theoretickou superioritu

strany pokrokové velmi sebevědomě, jmenují alespoň jednoho, pravím jednoho pokrokáře (ne pokrokovce!), který by v naší literatuře vědecké, po případě filosofické a politické, již měl nějaký význam a který by byl v souhlase se směrem pokrokovým. Ať „Rad. Listy" mně ukážou alespoň jedinou stať, neřku-li spis, kde by pokrokář nějaký filosofický, literární, národní nebo sociální problem byl jen poněkud přesněji řešil a ovšem v souhlase s směrem pokrokovým. Každá odpověď k těmto otázkám bude znít, že pokrokářství odbočilo od původního směru pokrokového, nepokračovalo jako směry ostatní.

To jasně vysvítá z programu a politiky pokrokářské, vysvítá z historie strany pokrokářské.

Pokrokářský program? Je příliš mechanická synthese programů: národnostního a státoprávního podle starších formulí, realistického a socialistického. Jistě je v programě pokrokovém všelico dobrého, to jsem již uznal; uznal jsem a uznávám, že je v něm jistý pokrok vůči starším oficielním programům strany staro- a mladočeské — ale není celek jednotně promyšlený a zpracovaný. V tom jeví se nedostatek theoretického základu pro stranu skutečně pokrokovou a stranu skutečně českou, která by organicky pokračovala, kde strany starší přestaly. Pokrokáři, jak posud jsou, jeví se jako eklektikové a diletanti v tom slova smyslu, jak jsem to nedávno ukazoval na eklekticismu a diletantismu literárním; souvisí jedno s druhým, jak ani jinak býti nemůže. Proto tu i tam stejně hrozící neurčitost, polovičatost, neschopnost vlastní organické práce tvůrčí. To eo ipso značí zároveň nepoměrně veliká závislost na cizích myšlenkách a s tím související i nečeskost.

Vím ovšem velmi dobře, že to v našich poměrech jinak býti mohlo nesnadno, uznávám, jak jen mohu, všecko, co se dovede držet. Ale netajil jsem nikdy, ani soukromí ani veřejně své přesvědčení, že mladší generace pokrokářská a do jisté míry i pokroková z toho počátečního stadia vývoje musí vykročiti.

To, co ukazuje čistě věcné a logické posouzení programu pokrokářského, ukazuje nám také vývoj strany pokrokářské.

Hnutí pokrokové, zachvátivší zejména mládež akademickou, bylo reformní pokus o to, vybřednout z indiferentismu upadajícího staročešství a mladočešství; avšak pokrokáři odbočili k mladočešství a to k mladočešství „Nár. Listů" a tím opustili svůj základ. Pokrokáři, na mnoze nechtíce a o tom ani nevědouce, vstoupili stručně řečeno, do služby „Nár. Listů". Nic jiného nebyla hned „Neodvislost" a následující tomu agitace politická. Zmíněné „Rad. Listy" říkají, že pokrokáři pracovali proti realismu — a píší to tak, jako by si na tom zakládaly. Je pravda, že pokrokáři byli od založení „Neodvislosti" (částečně již dříve) proti realistům. Pokud by měli k tomu důvody, realisté jim za kritiku mohou býti povděčni. Avšak právě toto vystupování proti realismu dálo se v cizích službách, bez důvodů oprávněných a často s vědomím neoprávněnosti. Domnívám se, že věci ty dost dobře znám. Avšak stačí zpomenouti všeho to, co se od založení „Neodvislosti" psalo a dálo a každý, kdo viděti si troufá, pochopí, že pokrokáři svou politikou a svým neujasněným poměrem k radikalismu podle srdce „Nár. Listů" zřekli se původního a základního směru reformního.

Bude se mi snad namítat, že jsem se i já a jiní

realisté přidal k mladočešství. Nevyhýbám se té námítce a odpovím k ní docela odkrytě.

My realisté připojili jsme se docela lojálně a odkrytě, po poctivém jednání o programě, k politické straně mladočeské; to bylo veřejně před celým světem ujednáno. Na tom základě stojím i já ještě dnes. Jak a proč počaly brzy rozmíšky a boje, nebudu tu vykládat, protože mně teď neběží o záležitosti čistě politické, nýbrž o naše časové směry a tužby vůbec; ale to každému i pokrokářům může a musí být známo, že ve sporech těch obzvláště „Nár. Listy" hrály roli nelojální a proti naší úmluvě. Že spory ty staly se rozpory i ve straně, je pochopitelno, protože „Nár. Listy" jsou oficielní orgán strany. Pokrokáři však zároveň spojili se s „Nár. Listy" a výslovně proti realismu, odsud přirozeně i spory s pokrokáři; že spory ty nebyly akutnější, je prostě z toho, že pokrokáři přece byly v některých otázkách lojálnější a protože hlavní zřídlo i polemiky a taktiky pokrokářské bylo v „Nár. Listech".

Povím tudíž slovo o svém poměru k tomuto listu.

Ze svého realistického programu proti programu nynějších „Nár. Listů" neslevil jsem a nemohu slevit nikdy, protože tento jejich program pokládám za pokračování toho duchovního a politického úpadku, který nastal ve straně staročeské. Program „Nár. Listu", jak se teď v listě už delší dobu jeví, je v odporu s tradicemi a programem buditelským, je zejména v odporu s programem Havlíčkovým a v tom, co podává na místě toho, v oboru kulturním i politickém nijak nevyhovuje, aby „Nár. Listy" platně a zdárně mohly s námi realisty a se všemi ostatními směry pokrokovými pracovat k odstranění nynější krise.

Obzvláště pak vůči liberalismu a literárnímu zpátečnictví „Národních Listů“ jsem intransigeant. Po desítiletém nelojálním boji tohoto listu proti realismu a všemu novému hnutí, čelícímu upřímně po nutné opravě, v těchto zásadních a životních otázkách nelze slevovat nikomu, kdo postřehuje, v jaké krisi jsme a oč se jedná.

Připouštím, že po desítiletém, jak pravím, nelojálním, naprosto nelojálním boji proti snahám mým jsem snad poněkud roztrpčen. Ale nechci být nespravedlivý. A úmysl celé té studie je, vymezit si posice, abychom se všichni dostali ze sporů starých dále, po případě ke sporům novým, sice mohlo by se skutečně říci: Staročeši vidí všecko zlo v „Nár. Listech“, „Národní Listy“ v realistech a realisté zase v „Nár. Listech“ — hotový symbol pro nekonečnost! Avšak v našich malých poměrech veliký list, list největší má význam nejen tím, že je orgánem veliké strany, ale již tím, že právě nemáme pro širší masy, ba ani pro inteligenci dostatek jiných pomůcek pro' všeobecné a politické vzdělání. U nás veliký list má tudíž úkoly větší nežli listy jinde. Nám mladším všem „Nár. Listy“ jsou něco více, ovšem „Nár. Listy“ Nerudovy, Kořínkovy a jiných! a tu máme klidně vidět a snášet, jak „Národní Listy“, orgán strany svým základem pokrokové, téměř šmahem podporuje zpátečnictví strany staročeské a nečelí duchovnímu úpadku, který touto stranou ve všech oborech byl spůsoben? „Nár. Listy“ staly se přímo orgánem našeho národního úpadku, který po odchodu Palackého krok za krokem, ale jistě, zachvátil stranu staročeskou a jí i stranu mladočeskou. A proti tomu úpadku čeliti musejí a de facto také čelí všecky snahy směrů nových; snahy ty mohou být a jistě v tom onom i jsou mlhavé, pochybené, ale byly nutné a

celkem jsou oprávněné proti staročeskému marasmu strany staročeské a již i strany mladočeské. Na tomto úsudku o „Nár. Listech“ nezměním nic, i když připustím, že některé listy „křesťanské“ jsou ještě pokleslejší a když připustím, že tažení a hlasování proti vědecké prací započalo se v bojích rukopisných ošklivým příkladem učenců a politiků staročeských.

35. V tom liší se tedy také realism od pokrokářství a liší se tím pokrokářství ode všech směrů pokrokových a právě tím, že (političtí) pokrokáři se dostali do područí „Nár. Listů“ a to znamená pro stranu, která chce být pokrokovou, počátek konce neb hledíc k její mladosti konec počátku.

I p. Hajn píše o poměru pokrokářů a realistů. Povím o tom ještě několik slov.

V pokrokových orgánech se proti realismu podle „Nár. Listů“, ba již i podle listů staročeských, občas tvrdívá, že je nepositivní, že je pouze kritický a tomu pod. výtky neoprávněné. Pan Hajn výtky té ve svém referátě o „České otázce“ tak neformuloval, ale vytýká realismu přílišnou abstraktnost, a v jistém směru i neurčitost; proto p. Hajn myslí, že stranou ani býti nemůže. Formuluje své míněni o této věci takto: „. . . Viděli jsme zajímavý zjev: Při . . . společenství mnohých základních zásad mezi realismem a pokrokářstvím, objevuje se skoro vždy různost, jakmile se jedná o něco konkretnějšího — příklad — co směr nebo metodu teprve učiní odlišnou stranou, v čem je životnost strany. Realismus, jakož velká část jeho creda (pokud ovšem nedotýká se konkretnosti), měl by býti (a více méně i jest) vlastní každé naší straně, mohl by býti dobrým doplňkem jistých jiných stran, hledě k zásadě dělby práce.“

Nemám nic proti této formulaci, že realism mohl by býti doplňkem jiných stran — sám na jeho poměr k straně mladočeské jsem se díval takto. Já jsem si přál, aby strana mladočeská spojením s realisty přijala do sebe nejen realism ale všecky pokrokové směry, pokud se shodují s naším programem národním, protože jsem poznal, co poznávám pořád více a více, v čem tkví náš úpadek. Proto také naše jednání se Staročechy, prvými šiřiteli úpadku.

Jak vidím, p. Hajn s jakousi ochotou vykládá, že realism nemůže být stranou; ale vyslovuje přání, aby realism stranou se stal, a tou by se prý stal, kdyby přikročil k „otázkám dne". Pan Hajn očekává dokonce, že v dalších studiích podám takový konkretní program pro vlastní stranu.

Já nepochybuji, že by realism politickou stranou být mohl, ale pokud se mne týká, já skutečně nechci. Mám pro to důvody, a důvody ty jsem dost jasně vyložil těm, kdo jim chtí rozumět. Co pak u nás jen politická činnost má význam a nota bene jen politická činnost poslanecká? To je ten nešťastný politický materialism, to nepochopení, že zdárná práce politická a dokonce poslanecká předpokládá politické vzdělání, politickou theorii — proč by se této činnosti nesměl věnovati kdo chce? A mám mluviti o tom, co je důležitější? Nebudu tu paušálně odhadovat: po mém soudu dnes potřebujeme intensivnější politiky vnitřní, kterou jsme v posledních letech zanedbali a zanedbali jsme ji v neprospěch politiky aktivní. Tak upadla strana staročeská a padá strana mladočeská. Tu je třeba nápravy — pro mne a za mne ať každý dělá co chce, ale ať se přestane s tím vychvalováním politické činnosti. A jaká politická činnost? Politickou akci — ano, politické agitování — ne!

Pro mne všecka politická činnost netkví ani v poslancování, natož, jak říkám, v politické agitaci. Rozumí se, že je potřeba i takové agitační činnosti, i agitace může býti velmi záslužná a je jí potřeba i u nás a velmi. Ale o to běží, v jakém úmyslu a kdo ji má dělat.

Já se na politickou činnost dívám velmi vážně. Nijak jí nezlehčuju; nepojímám vědy a filosofie scholasticky, ba mohu říci, že jsem nikdy nenapsal řádky, když jsem k tomu neměl silných podnětů životních. Že přes to stojím i v politice o přesnost a vzdělání co největší, rozumí se moderním lidem samo sebou. My chceme právě politiku skutečně pokrokovou a té bez náležitého vzdělání není. Naše politika musí býti dovršením a pokračováním osvětných snah buditelských, kterými jsme se obrodili — jiné politiky nedovedu uznat, ať se jmenuje názvy sebe hlučnějšími.

Po soudu mém pokrokové zásady pokrokářů utrpěly tou přílišnou snahou, za každou cenu hrát už už veřejnou roli bez náležité přípravy. Úspěšná činnost politická bez náležitého fondu politické vzdělanosti není možná.

Já však pochopuji i toto vzrušení a dovedu vidět i v něm stránku dobrou. Sám přece vím, jak mne a nás starší všecky pálil úpadek strany staročeské až do duše a s jakým nadšením jsme se vrhli 1891 do politiky. To budou nám všem, starším i mladším, vždy upomínky milé a pro celý život cenné. Já o takových citových stránkách nerad mluvívám, ale musím vyznat, že na mne teď jako mráz nejvíce působí ten fakt, že to nadšení z r. 1891 již se ztrácí — to po době tak nedlouhé, je mně symptom vážný a musí být memento všem

politicky myslícím, ovšem hlavně těm, kdo tím skutečným nadšením měli a mají hospodařit. Já v tom obecném rozruchu dovedu lišit nadšení od rozčilení — to bylo vzplanutí nejlepších politických citů, vyvolaných pochopením té kritické situace, do které jsme upadli a upadali. Proto, pravím, nedívám se na politickou chtivost pokrokářů mrzoutsky — opakuji jen a opakuji, že k tomu, abychom unikli a vynikli z nynější krise, především je potřeba uvědomění a organisace našich úsilí kulturních a všenárodních. To týká se však všech stran a směrů — ať politické strany, a zejména strana mladočeská změní se tak neb onak, ať se spojí se Staročechy nebo ne, tím vším nevrátí se k národnímu programu obrodnímu, žádnou pouze mechanickou změnou, organisací a reorganisací nebude odstraněno zlo, které nás ohrožuje. Svornost válčících posud stran politických mohla by na čas prospět našim politickým požadavkům, to rozumí se samo sebou, ale tím vším neodstraní se úpadek vnitřní, který v zápětí měl úpadek politický. I úplný úpadek strany mladočeské nebude myslícím lidem než memento, obrátit se konečně k politice vnitřní a odstranit příčiny, které přivodily úpadek strany staročeské a tím i mladočeské.

Ach, vnitřní život — život sám,
jen v něm je volná hlava,
a mimo něj již klopýtáš
přes sousedů svých práva.

A strkán sem a strkán tam
jsi brzy zmámen celý
a v bujném moři lidstva jsi
co kámen osamělý.

Jen vnitřní život — svatý klid,
jen v něm jsi beze sporu,
v něm na obrovskou vyrůstáš
úžasnou, pyšnou horu.

Však přijde pak ten lid již sám
a bude se ti klonit
a stříbrnými zvuky pak
tvou slávu světem zvonit.

Zevnitřní svět má pestrý háv
a sirenin hlas zrádný,
již mnohý vyšel za ním ven —
a nevrátil se žádný.

Kdo vyšel, stržen v divý rej,
po reji v těžké spaní,
a vnitřní prázdno samo pak
již další reje shání.

Že by realism byl abstraktní, abstraktnější než pokrokářství, není pravda. Ale já se ani té výtky nehrozím. Vím, v čem člověk i v politice může být abstraktní a v čem nemá; vždyť přece právě na to kladu váhu, aby se podle realistického programu pracovalo o filosofičtějším uvědomí našeho národního programu vůbec. I zdá se mi, že realisté podávali dosti určitý program ke všem „otázkám dne", realisté podali v různých svých projevech úplný a jednotný program netoliko politický, ale všenárodní. Tak je věc. Ještě určitěji řečeno: zatím z nové doby vůbec je jen realistický program — mluvíme-li o programě národním a českém a programě nejen abstraktně formulovaném, ale i v jednotlivých odborech literární a také politické činnosti prováděném

Já p. Hajnovi velmi ochotně bych připustil, že i ten program realistický není evangeliem; avšak právě proto nikdo více než já neostojí o diskusi. Já připustím každému, že realism také se vyvíjel a že ten vývoj má různé fáse, připustím, že realisté dělali chyby (já se k ním sám znám beze vší reservy) atd. — chci však důkazy toho všeho, ne autoritářské zrádcování anebo nadávání à la „Nár. Listy". (O „Hlase Nár." škoda již každého slova!)

Jestliže by bylo správné, co p. Hajn naznačuje, že totiž program pokrokářský je zkonkretněním programu realistického, pak by z toho vyplývalo, že poměr realismu a pokrokářství je jeden z nejpřirozenějších a přímo ideálně logický. Realisté by pracovali abstraktně, pokrokáři konkretně. Poměr ten takový není.

Pokrokáři na straně druhé sami uznávají, že s námi mají mnoho shodného. Pan Hajn na konci svého referátu uvádí několik velmi vážných shod, že prý souhlasí a přejímá protihistorism, souhlasí s požadavkem po reálnějším vzdělání, souhlasí s požadavky po větší samočinnosti, souhlasí s požadavky a plány pro organisaci práce vědecké a popularisaci vědy, přijímá výtky, že nemáme vydání spisů Husových atd., souhlasí s požadavkem přesné a kritické revise naší posavadní kulturní práce, přijímá mé názory o potřebě organického přejímání cizích vlivů, souhlasí také s přejímáním cizích myšlenek vůbec a konečně p. Hajn souhlasí i s hlásáním potřeby práce osvětné. Jak vidět, je podle pana Hajna těch shod mezi námi hodně. Nebudu tu ovšem opakovat, co jsem řekl o rozdílu strany pokrokářské a směru pokrokového, k němuž se hlásíme všichni.

Ba bylo by těch shod ještě více, kdyby pokrokáři na svém porušeném základě nehledali rozdílů, kde jich

není. Té výtky nemohu ani p. Hajna ušetřit. Dal jsem tomu již důkazů více. Pan Hajn přechází na příklad také k otázce studentské. Zastavuje se při otázce po hmotné podpoře studentstva a činí mně výtku, že jsem tuto otázku nazval podružnou. Že prý z humanitního ideálu tato otázka za podružnou se pokládati nesmí.

Nedám se p. Hajnovým materialismem mýlit a opakuji docela klidně, že otázka po hmotné podpoře je jen podružná. Vždyť jsem právě (i v „Zeitu") na ten moment ukázal, že český student je namnoze chudý a že tedy pro nás otázka studentská je do značné míry i otázka sociální — k čemu tedy vůči mně tak důrazné poučování o tom, jak je důležito, aby student hmotně byl zaopatřen? Kdo o tom pochybuje? V tom přece nejsou pražádné nesnáze a nemůže o tom mezi myslícími lidmi vůbec být sporu — pokud je tu něco specificky českého, to jsem trvám správně vytkl; že a jak se má chudé studentstvo podporovat, jak se studentstvo má organisovat a t. p., to jsou pro nás přece otázky skutečně podružné. A takových podružných, ač vážných otázek máme mnoho.

Právě tak zbytečně p. Hajn mi říká, že v sociální otázce nevidí pouze mravního momentu, ale i fysickou práci a strádání samo o sobě (tomu dosti nerozumím) — pochybuji o tom já, že nespravedlnost proti dělníkům zaviňuje jejich strádání atd.? Panu Hajnovi velmi neprávem se zdá, že mne můj protimaterialism i na úkor humanity žene v jednostrannost; já jsem, pravda, na hospodářskou organisaci v „České otázce" mnoho neukazoval, leda pokud to patří k výkladu o vedoucích zásadách (viz zvláštní odstavec o technologii, kupectví atd. p. 177), ale nezapomínám pro ducha na tělo, vždyť právě výslovně žádám proti

vzdělání humanisticko-historickému vzdělání více přírodovědecké a praktické a tvrdím přímo, že naše národní taktika má být důsledným využitkováním i těchto přírodovědeckých a technologických vymožeností a t. p.

Zde tedy a podobně o některých jiných výtkách p. Hajna (na př. že jsem nedosti přesně stylisoval své mínění o úkolu nynějšího studentstva) nebudu se zastavovat. Jsou to nepatrnosti a mimo to nepatrnosti, nelze jinak říci, než nelojální. Ať si čtenář ještě přečte, jak vykládá o mém názoru o mučednictví.

Já totiž v „České otázce“ ukazuji na naši zvláštní pasivitu, která se jeví v našem kultě tak mnohých, pravých i nepravých mučedníků. Rozumí se, že proti pravému mučednictví neříkám slova. Ale p. Hajn obšírně a vážně vykládá, že je přece rozdíl, mluví-li kdo o svém domnělém mučednictví a je vystavuje anebo trpí-li kdo do opravdy a jako pravý mučedník. „My ovšem také jsme proti tomu, abychom chtěli býti ‚falešnými‘ mučedníky“ a končí se pak: „Avšak s jedním bychom nesouhlasili: Aby řečené šlo tak daleko, aby se nemohly u nás ani opravdové křivdy, opravdová násilí se strany uzákoněné moci prohlašovati bez obavy a výtky, že dotyční hlasatelé chtějí býti mučedníky — zlému se máme brániti; a prohlašovati ony křivdy a násilí je jedním prostředkem obrany. Kdybychom tu mlčeli, právě bychom ukazovali svou pasivnost.“ To je právě ta podivná taktika p. Hajna: „nesouhlasili bychom, aby řečené šlo tak daleko atd.“: k čemu to, když to řečené tak daleko nejde? „A tak silná je ta sklonnost k pasivitě, že věříme a světíme mučednictví falešné atd.“ pravím já a tudíž je patrné, že mluvím o mučednictví falešném a o přílišnosti, a proti té přece „my

ovšem také jsme . . . abychom chtěli býti falešnými mučedníky". Co pak jsem sám neukázal na mučednictví Havlíčkovo? Avšak vážnější je, že i zde projevuje se p. Hajnovo jednostranné politické nazírání na náš svět — co pak jsou jen mučedníci násilí „se strany uzákoněné moci"? Já vidím dnes mnohem horší násilí se strany oficielního vlastenectví a ovšem už zase a pořád jsme tam, v čem se s nynějším pokrokářstvím rozcházím zásadně.

Jiná je dále otázka, jak silný byl na pokrokáře vliv realismu. V „listě z nejnovější historie vnitřního našeho politického života" praví se o vlivu realismu na směr pokrokový sumárně, že mu „ovšem mnoho poskytl", ale opakuje se tam nejapná výtka, že realism „spokojoval se stále jen více s negativní činností a kritikou". Po soudu mém má pokrokářství z realismu skutečně velmi mnoho, ne-li všecko, s čím souhlasíme, avšak realism pokrokářů byl ve svém vývoji zadržen „radikalismem" „Nár. Listů". Tomu „Rad. Listy" říkají, že se postavily proti realismu; je to pravda, ale to ve stručnosti znamená, že pokrokářství se také postavilo proti svému pokrokovému základu a že tedy je ve svém fundamentě necelé a rozpoltěné. My realisté říkáme stručně, že pokrokáři jsou pokažení Mladočeši, Mladočeši říkají, že jsou pokažení realisté. Máme pravdu oba.

Co se konečně významu realismu a pokrokového hnutí i pokrokové strany týká, vyložil jsem věc už v „České otázce" tak objektivně, jak jen dovedu. Tato diskuse s p. Hajnem, co jistě bylo nejasné, snad i v tomto směru podává žádoucí světlo. — —

S tím však už končím svou diskusi s p. Hajnem. Jsem teď na konci své práce sám rád, že mně dal příležitost a příčinu, povědět všelico výslovněji. Za to

jsem mu povděčen, to v našich nynějších poměrech znamená skutečný pokrok.

S našimi starými odpůrci je diskuse nemožná, ti dovedou jen hlasovat, kaceřovat anebo nadávat, neboť nemají ponětí, že by lidem do opravdy mohlo běžet o zásady. Oni sice zásady také mají, ale jen k tomu, aby je ubíjeli. Proto nezbývá nám mladším všem, nežli dohodnout se jednou a konečně o nynější české otázce diskusí čestnou a věcnou, pojmy si hodně vyjasnit a chutě pracovat k dalšímu pokroku.

IV.

O úkolech českého studentstva.

Блаженъ, кто съ молоду былъ молодъ.
Puškin.

36. Přečetl jsem první číslo „Časopisu českého studentstva" i podávám tu některé myšlenky, které se mi četbou vnutily. Tak vyhovím snad přání ctěné redakce, vysloviti se o otazce studentské, jejíž řešení „Časopis českého studentstva" se podjímá.*)

Vzdělati a připraviti se pro život, totě hlavním úkolem mládeže studující. V té příčině úkol českého studentstva není nijak zvláštní a výlučný; zvláštními jsou leda poměry, za kterých český student tomu svému úkolu má dostáti.

Vzdělání a příprava pro život! — Vzděláním zde rozumím předně studium odborní. Myslím, a rozumí se inteligentnímu mladíku samo sebou, že v odboru, který si zvolil, má co nejpilněji studovati.

Avšak vedle svého specialního odboru každý snaživý mladík se postará, aby si osvojil vzdělání všeobecné. Tím chci říci, že na př. právník, medik nebo technik mohl by se zabývati dějinami lite-

*) Stať vyšla v „Čas. Č. Stud." I., 1889 v červnu, č. 2.

ratury, nejen české, ale i cizí, literatury světové vůbec.

Každému odborníku a vzdělanci konečně je třeba pečlivějšího studia filosofického, aby samostatně posouditi dovedl hýbající idee dnešní společnosti a aby si zjednal zdůvodněné přesvědčení životní.

37. K tomu konci zase znalost cizích řečí je potřebná. Právě u nás pro veliké nedostatky nejen přesně vědecké, ale vší vzdělávací literatury vůbec, je studium cizích řečí, zejména ovšem světových, nad míru potřebné. V té příčině nikdo, komu běží o náležité vzdělání sebe sama a jiných, nemůže nevěděti, že posud u nás bez znalosti cizích řečí nikdo ani odborně ani všeobecně vzdělati se nemůže.

Český student (rozumím studentem posluchače všech vyšších škol) musí právě v této věci si býti jasný. Nebýti si v tom jasným, neznati pravého stavu věci, značí spokojovati se s poměry, jaké jsou a to značí spokojovati se s nedostatečností. Český student přece sám musí záhy poznati, že nemá (až na skrovné výjimky) učebnic, že nemá příručních knih! Český student tedy buď musí velmi pilně choditi do přednášek nebo studovati stenografované přednášky, jinak nemůže se česky odborně vzdělat a ke zkouškám připravit, o tom ani nemluvíc, že mnohé odbory na našich vysokých školách nejsou ještě zastoupeny. Avšak sebe pilnější poslouchání a psaní přednášek nedostačuje, bez knihy se neobejde, kdo jen poněkud chce vniknouti ve svůj odbor a poznati literaturu předmětu. O tom nemusím s těmi, kdo běh studií na vysokých školách znají, šíře mluvit. I ptám se tudíž: co dělá český student, aby vyhověl požadavkům svého odborního a všeobecně vzdělávacího studia, jaké knihy

a spisy studuje, nemaje potřebných knih a spisů českých? *)

Tento nedostatek naší vzdělávací literatury musí však i žákům středních škol jen poněkud snaživějším býti citelný. Jsem přesvědčen, že mnohý žák vyššího gymnasia rád by si přečetl nějaké pěkně psané dějiny řecké nebo římské literatury, dějiny filosofie, populární spisy přírodozpytné, dějiny a t. p.: českých spisů takových skoro není, — jak tedy je o vzdělání již na středních školách postaráno?

Bez znalosti cizích řečí, jedné nebo více, ani student, ani žák se neobejde. Přesvědčil jsem se, že žák, vyškolený na středních školách českých a odchovaný pouze českou literaturou, nemá toho myšlenkového rozhledu, jaký má ten, kdo už na střední škole čerpal z nějaké literatury světové. Nemůže to jinak býti: mladík, jenž může čísti Dostojevského neb Tolstého, Schillera nebo Göthea, mládež, jež může čísti Dickensa a mnohé jiné a jiné světové spisovatele, mladík, jenž může v tom, co ho zajímá, čerpati z velikého světa cizího, nutně má mnohem vyšší horizont: zásoba větších idei nutí ku přemyšlování. I zdá se mi tudíž, že je jedním z hlavních úkolů studujícího

*) Určité a co možná věcné posouzení studijní činnosti podala by srovnávací statistika. Taková statistika byla by velmi poučná a doufáme, že „Časopis č. studentstva" sám časem přinese nám žádoucí statistiku asi těchto rubrik: Kolik je studujících na různých fakultách a odborech? Kolik jich skládá zkoušky a s jakým prospěchem? Kolik skládá v témž poměru zkoušky na universitách cizích? Jaká je návštěva přednášek, obligátních, neobligátních? Jak se zapisují publica a od koho? Jaké je účastenství v seminařích a v pod. ústavech? Jak se navštěvují jednotlivé fakulty od studujících jiných fakult a oborů? Dle takových a pod. dat znalci posuzují studijní prospěch a práci studentstva a studentstvo samo takto musí poznávati sebe.

na vysokých školách, aby co nejdříve si osvojil nějaký světový jazyk.

Věc je nad míru důležitá. Veliká většina, snad všichni, starší čeští spisovatelé, umělečtí i vědečtí, odchováni jsou na školách německých nebo polouněmeckých. Vadilo jim to? Nikoliv. Nejen že i národní vědomí přirozeným antagonismem se tužilo, ale zároveň dostal se každému znalostí němčiny živý pramen světových myšlenek. Tím se povznesli. A tak každá chvála našich starších křísitelů národních je zároveň chvála za to, že čerpali z bohaté studnice světové osvěty. Proč se právem vychloubáme svými umělci? Ptejte se, jak ti umělci se vychovali a kde! Naproti tomu, podívejte se na spisovatele neznajícího než česky a posuďte obsah a hloubku jeho vědění. Znám spisovatelstvo české dosti dobře a studoval jsem je i po této stránce pečlivě. Všímal jsem si cizích vlivů, všímal jsem si, jak působí různé vlivy německý, francouzský a j., vůbec smím říci, že jsem věc seč jsem si promyslil i přiznávám se, že spisovatelé (je jich ovšem málo) odchovaní pouze naší literaturou, jsou přímo žalostní, tak chudí na obsah, a tak nemysliví. A co platí o spisovatelstvu, nutně platiti musí o každém vzdělanci, i když mu osud do rukou nevtiskl péra a kalamáře; proto smím opět a opět upozorňovati, že jedním hlavním úkolem českého studentstva je, osvojovati si cizí jazyky, čerpati z velikých literatur a takto doplňovati své všeobecné i odbornické vzdělání.

Nevyhnu se otázce, které cizí jazyky se u nás mají pěstovati.

Cizí řeči se učíme z příčin praktických a k vůli vzdělání. Z praktických příčin u nás potřebná je mnohým němčina a ještě dlouho bude potřebna. Není

ovšem třeba, aby se jí na národních a měšťanských školách učilo, ale potřebují ji na ten čas úřadníci státní, většina obchodníků a většina vzdělanců. Bylo řečeno, že každý vzdělanec musí uměti německy. Nelze namítati ničeho, má-li tím býti řečeno, že dnes každý vzdělanec německy umí. To je prostý fakt tak všeobecný, že se sotva nalezne značnější počet vzdělanců německy úplně neznajících. Avšak, co jest, nemusí býti vůbec a nemusí býti v budoucnosti; naopak, hledíme-li k budoucnosti, musíme formulovati požadavek, aby český vzdělanec německy uměti nemusil. To jest: česká literatura, české školy, česká společnost vůbec musí dospěti tam, že dovede svými vlastními prostředky vychovati a vzdělati své členy tak, že český vychovanec a vzdělanec se ctí obstojí před každým vzdělancem jiným. Toho však nedosáhneme hromováním proti němčině, nýbrž tím, že si pořídíme potřebné vzdělavací prostředky. Proto musíme upřímně poznati svou chudobu, musíme ji poctivě cítiti, pak všemožně se vynasnažíme, abychom co nejdříve měli, čeho se nám v míře tak veliké nedostává*). Kdo však od němčiny zrazuje, nepodávaje zároveň přiměřených prostředků, snižuje niveau vzdělanosti. Na ten čas čerpají téměř všickni vzdělanci čeští poučení z literatury německé. Myslím, že není v literatuře, vědecké i krásné ani 5 lidí — pravím pět! — kteří by se byli vzdělali literaturou neněmeckou tak, že by v jejich vzdělávání německý vliv kulturní nebyl převládal; těch, kteří by docela bez němčiny se byli vzdělali, myslím že mezi námi vůbec není.

*) Čeho nám v té příčině je potřeba pověděl jsem v „Athenaeum“ II., str. 271.: „Jak zvelebovati naši literaturu naukovou.“ Srv. k tomu pod týmž záhlavím úvahy pozdější — tamtéž — od prof. Seydlera, Rezka, též ode mne.

To je prostě fakt. Z toho musíme vyvozovati dvojí požadavek. Předně, abychom si pořídili, s počátku, hlavně překladovou literaturu takovou, která by ku vzdělání odbornímu a všeobecnému úplně stačila; zejména potřebny jsou studujícím učební knihy. Druhé, musíme si přáti, aby naše inteligence a především studentstvo učilo se i jiným cizím jazykům, netoliko němčině.

Z příčin praktických i idealních učiti se budeme jazykům světovým a zejména anglickému, francouzskému, ruskému.

V jazycích těch vedle německého uloženy jsou nejbohatší literatury. Říci, která literatura je nejbohatší, je nesnadno: každý, kdo poněkud vědečtěji pracuje, potřebuje snad mimo ruskou všecky. Myslím, že i obyčejný vzdělanec bez obtíží dva i tři cizí jazyky si může osvojiti. V Dánsku na př. v každé společnosti najdeš dost lidí, mluvících dobře německy, anglicky, francouzsky; v Rusku znají dobře francouzsky, dosti dobře německy. U nás však znalost cizích řečí, mimo německé, je pranepatrná. Nezdá se mi tudíž býti požadavkem neslýchaným, aby český student vedle němčiny aspoň jednomu cizímu jazyku se dokonale naučil. Z důvodů, kterých tu široko nemohu vykládati, dal bych vždy přednost anglickému. (Říká se, že gymnasistům frančina je snadnější; ale i angličině latina pomáhá, ovšem i němčina.) Anglický jazyk je netoliko nejrozšířenější, ale má velmi bohatou a zdravou poesii, vědecká literatura je dokonalá a bohatá. Praktický a empirický duch Angličanů nám Slovanům, zdá se mi, je velmi užitečný. Vliv anglické literatury na nás vždy byl prospěšný. (Hus, Komenský — Mácha!)

Český student však naučí se snadno dru-

hému slovanskému jazyku nejen, aby se vzdělával, ale aby se upevnil v tom, čemu se říká duch slovanský. Již v polské literatuře je mnohem více vzdělavacích pomůcek než v naší. Poláci pořizují si mnohé a dobré překlady, sami mají mnoho dobrého a pěkného ve vědě i v poesii. Český student tudíž s prospěchem pěstovati bude polštinu; znaje polsky podívá se také na semestr, dva, na polské university a školy vůbec. Kdo zase naučíš se srbsky, půjdeš snad do Záhřebu na universitu. Takovouto idealní vzájemnost pěstovati zajisté je úkolem především našeho studentstva.

Vedle polštiny ruština poskytuje mnoho poučení. Rusové nemají sice ještě v mnohých odborech vynikající literatury samostatné, ale mají velmi mnoho překladů; o věcech slovanských však mají hojnost pramenův a spisů a zejména je krásná literatura dnes literaturou par excellence, jak uznává celý svět vzdělaný. Je žádoucno, aby české studentstvo i ruštinu pěstovalo v idealné snaze poučiti se a zušlechtiti.*)

38. Vedle studia řeči dále se odporučuje právě českému studentstvu studium historie. Poznání minulosti nás pomáhalo vzkřísit. Co nás vzkřísilo, to nás i udržuje. Studium historie zároveň je vydatnou přípravou pro politickou činnost, o níž hned několik slov chci promluviti.

39. Má se studující mládež zabývati politikou? Že prý se jí to často zakazuje. Zakazovati něco, co se zakázati nedá, bylo by pošetilé. Studující mládež politikou se zabývá a zabývati se bude. A proč by na

*) Těm, kdo chystají se k činnosti politické, prospěje znalost maďarštiny. Posud se u nás maďarština téměř nepěstuje; neprávem. Jak máme kontrolovati, co se za Litavou myslí a dělá?

př. právník, studující ekonomické a státní vědy, neměl míti interes v takovýchže otázkách, přetřásaných na sněmě nebo v parlamentě? Právník 4. ročníku studující v Praze neměl by se zabývati politikou, ač týž právník odbyv zkoušky a přišed po roce do veřejné nějaké služby, smí a má se zabývati politikou? Takové absurdní supposici rovná se nejvýše směšný spůsob těch žurnálů, dle nichž student na vysokých školách je sice „květem národa", ale nezralým hochem, stojí-li veřejně v jiném táboře politickém.

Studující mládež zabývej se politikou, ale zabývej se jí tak, jak inteligenci sluší — věcně. Studuj historické a politické problemy, přemýšlej a nevěř, co na zdař Bůh se podává. K tomu však je právě zase potřeba, aby studující co nejlépe pracoval ve svém oboru a aby se mimo to vzdělával politicky. Politika je dnes práce, není mluvením, kdo dnes chceš býti politikem, osvoj si patřičně vzdělání studiem těch oborův a spisů, jež jsou potřebny. Připravuje se naše mládež takto na budoucí svou politickou činnost? Čte na př. Aristotelovu politiku, již dobře znáti v Anglii je dobrým tónem parlamentárním? Studují se tak zv. státní vědy, národní hospodářství a statistika? Čtou se spisy novějších vynikajících polit. spisovatelů, Milla, Spencera, Mainea? Čte se Tocqueville? Studuje se filosofie historie? Čtou se ruští slavjanfilové, polští messianisté? Ba čte se z domácí literatury Havlíček a Palacký? Čte naše studentstvo vedle domácích politických listů hlavní listy a časopisy cizí, aby samostatněji mohlo posuzovati, co mimo nás a — u nás se děje?

Ačkoliv bych tedy mládež před politikou varovati nechtěl, nesmlčím svého přesvědčení, že politická činnost není nejvydatnější činností pro národ a člo-

večenstvo. Politika nerozhoduje o osudech národův, ale rozhodují city a idee, jež nevznikají v parlamentech, nýbrž v srdcích a hlavách charakterů, charakterů nejen světem slavených, ale i těch, již v neúhledných chatách v mozolné práci tráví život. City a idee rozšiřují se rodíce city a idee nové, čerstvé city a nové idee vychovávají nová a nová pokolení, někdy pak těmto citům a ideám vynikající praktikové dávaji výraz politický. Proto dbejme toho, abychom každý měli živé přesvědčení, dbejme toho, aby naše vzdělání sloužilo vznešeným idealům mravním, — naleznou se pak i politikové, kteří takovým přesvědčením daji praktický výraz. Avšak politikové sami takového přesvědčení nikdy nebo velmi zřidka vdechli národum. Mnozí ovšem daji se mýliti časovým úspěchem, mnohým imponuje moc, postavení — ale ani ten Napoleon nebyl by možný bez filosofie XVIII. století, Bismarck nebyl by možný bez těch Schilleru, Lesingu, Kantů, Heglů! A je to, co vykonali takovito mužové činu, skutečně tak velikolepé, aby každý spravoval svuj život jejich příkladem? Neměl by právě český student lépe pochopiti historii, neměl by právě český student lépe oceniti onen idealní svět, z něhož rodivaji se skutkové v pravdě velicí?

Dokonce pak nebažiž už dnes nikdo po vavřínech politických, — poznáš záhy, že starý Oxenstierna měl pravdu! Všude v každém postavení vydatně můžeš pracovati pro svuj lid, lépe, než na tribuně řečnické. Chceš-li pak přese všecko pomáhati na historii, již pochlebníci do památníku národu pořád ještě zapisují velkými literami, buď alespoň pevný . . .

40. Kdo nevěří ve všemohoucnost politiky, představuje si i národní práci našeho studentstva jinak, než obyčejně se žádáva

Student nejlépe pracuje pro národ, připravuje-li se svědomitě pro budoucí své povolání. Netřeba si lámati hlavu, čím prospějeme národu; jestliže studuješ medicinu, nejlépe mu prospěješ, budeš-li dobrým a svědomitým lékařem, ty zase prospěješ nejlépe, budeš-li dobrým a svědomitým učitelem, — jak jinak máme každý pracovati pro národ?

Mládež má mnoho síly, mládež se neráda uzamyká specialitou, má zájem pro všecko. Šťastná léta, — tím šťastnější, využitkují-li se všemožně. Avšak, obávám se, u nás pojem „národní práce" je mnohým nejasný. U nás národnost stala se pojmem čistě abstraktním, scholastickým, tak abstraktním, že se v něm nehledá určitého obsahu; „dobrý Čech", „vlastenec" a t. p. stali se entitami, nepomýšlí se, že „pouze Čech" je fikce, protože každý Čech eo ipso je také otcem, dítětem, přítelem, je úřadníkem, advokátem, učitelem — zkrátka dobrý Čech je, kdo mravně a rozumně pracuje. „Ne každý, kdož mi říká: Pane, Pane, vejde do království nebeského, ale ten, kdož činí vůli otce mého, kterýž v nebesích jest."

Velká hesla sevšedňují. Proto tak často bývá nejlepším vlastencem, kdo nejvíce křičí a největšímu počtu se zalibuje. Sevšednělo heslo svobody, sevšedněly nejkrásnějši idee — —. V době takové není jiné pomoci, než držeti se pevně starých uznaných pravd mravních a dle nich spravovati všecky kroky své. Vlastenectví, jak se hlásá, nedává teď pro život těch pevných pravidel, na kterých bychom žili a umírali. Prosté staré pravidlo „nelži!" poučuje tisíc-tisíckrát více, než všecky bombastické řeči o vlasti a národu! Kdo nelže, kdo nezapírá pro prospěch své přesvědčení, kdo nepochlebuje ani jednotlivcům ani masám, kdo se nepřetvařuje — — to jsou mužové zlatí, ti

prospěji národu. Plňme toto jediné přikázání a farisejství a scholastika „vlastenecká“ vymizí a nebudeme jméno národa bráti nadarmo.

Národ — národ není abstraktum, jež si každý z přirozeného egoismu vytvořuje sub specie sui, ale ty, on, já, my všichni jsme národ a milovati ten národ značí milovati hned tebe, tebe, jehož znám, o němž vím, co tě tíží . . . nedovedu-li milovati tebe, nemiluji národ, nanejvýše pranepatrnou národu část — sebe. Vidím-li však v národě své bližní, pak vím vždycky docela určitě, jak a co mám jednati; pak moje láska k národu je živá; kde není takové lásky, tam to slovo je fikce, egoism. Český student zajisté přestane společenský život posuzovati s takového mrtvého stanoviska, za to zajímati se bude sociálními otázkami, nejen ekonomickými, ale i mravními, a vůbec všemi. Náprava českému životu nebude z vídeňského parlamentu — napraviti se musí vnitřní náš život, a to značí, že napraviti se musíme já, ty, my všichni.

41. Mnohdy slýchati otázku, jak český student má působiti na venkově? K otázce je snadná odpověď: jednej každý dle toho, jak jsi jednal v neprázdninách! Kdo ví, jak má studovati v Praze, ten ví, co má dělati o prázdninách. Bude na venkově především si odpočívati (potřebuje-li odpočinku) a pak sám od sebe šířiti bude své idee. Tak se dálo vždy a tudíž jen o to běží, jaké kdo má idee.

Dejme tomu, že by naše studentstvo mělo živý zájem o budoucí akademii, že by se zajímalo existujícími již spolky vědeckými a literárními; dejme tomu, že by naše studentstvo hloub cítilo a vědělo, co by pro nás všecky znamenala druhá universita (na Moravě); dejme tomu, že by naše studentstvo mělo živý zájem v našem umění, — nešířil by se ten zájem jako

plamen, nenadchly by se kruhy širší pro takové tužby? Proč by naše mládež neměla míti veliký interes v chystané reorganisaci universit a v podobných časových otázkách? A jak by takový interes nutně působil na venek? Kdo co chce a ví, není dlouho na rozpacích, jak a komu se sděliti.

42. Mládež má však také právo, býti skutečně mláda a má privilej ideálního přátelství.

Vedle opravdovější práce, péče o ušlechtilou zábavu a o zdraví je nemenší povinností mládeže. Proč by 3000 mladíků — (tolik je v Praze studentů na vysokých školách a akademiích) — nemělo na př. znamenitý pěvecký sbor akademický? Nebylo by milé a pěkné, kdyby takový akademický sbor několikráte do roka pozval své příznivce, aby se občerstvili zpěvem? Řekneme, že by studující vždy na příchod po prázdninách a na odchodnou před prázdninami někde v nějakém sadě pořádali pěvecký koncert? Staří, mladí by se na to těšili, mluvilo by se o studentech, čekali by se studenti . . .

A proč by se nemohl studentstvem pěstovati tělocvik? Nemohlo by býti ne-li 1000, tedy alespoň několik set sokolů-akademiků? A zase by naše obecenstvo vídalo studenty a tím by interes o ně rostl. A tak mohlo by studentstvo pěstovati šerm (počátek již učiněn) a jiné sporty, na př. veslaření.

Tím vším udržovala by se svěžest, mládí a přátelství, utužovala by se mezi mládeží ušlechtilá pospolitost . . . blažen, kdo v mládí je mlád!

43. K tomu všemu potřebny jsou spolky. Otázka spolková je prý naléhavá, palčivá a běží prý o to, zreformovati život spolkový. Bez pochyby; ale spolkem nepolepší se život studentský, protože tělem duch nežije. Proto, jak dobře bylo podotknuto, ani akade-

mický dům neodpomůže neduhu, je-li těžký. Každý spolek prospívá, kde členové mají nějaké horoucí tužby a idee; tam sám od sebe vzniká spolek, zle však je spolku bez nutící vniterní potřeby. Také spolky, v nichž není určitých tradic, jež by z generace členstva přecházely na generace, chřadnou a zanikají. Má-li tudíž prospívati spolek studentský, musí býti v studentstvu živých tužeb, musejí býti tradice. Jak rád bude každý otec věda, že jeho synek v Praze vstoupiv ve spolek akademický, vstoupil v kruh opravdových, snaživých a čestných kamarádů, kteří příkladem a radou nezkušeného kolegu povedou po cestách pravých.*)

Nesnadno bude však rozřešiti otázku, jak mají se vedle všeobecného spolku akademického zorganisovati spolky menší, krajinské a jiné. I studentstvo tu podléhá duchu času, požadujícímu specialisaci, autonomii a samosprávu. Jsme všichni odpůrci přílišného centralismu. Všeobecný spolek, který by spravoval všecku činnost akademiků, jest asi nemožný, protože je úkolů mnoho a rozmanitých, z nichž za našich poměrův obzvláště rozmanité snahy podpůrné mají velikou důležitost. Z menších spolků všeobecný musí organicky býti složený, — jak o tom poučí podrobné studium spolků, vedoucí k rozdělení funkcí, na reální znalosti založené.

Končím. Podrobný rozbor českých poměrů studentských je úkolem studentstva samého. Každý sebe zná nejlépe, inteligentní člověk nebude hledati příčiny svého nezdaru a svých vad v jiných. Stůně-li české studentstvo neduhem, zpytuj si své vlastní svědomí, napravuj. České studentstvo skutečně stůně, ale ne-

*) K tomu konci je nezbytno, aby vedle mladších akademiků starší, zkušenější starali se o spolek.

stůně více než my všichni, než národ celý. Nedělejme mu více výtek, než si dělá samo. Sebepoznání však, vždy jsem věřil, nemáme se báti, nemá se ho báti český student, sebepoznání vede pevné charaktery ku práci a pokroku.

44. K tomu, co napsal jsem před lety a na počátku toho reformního hnutí, z něhož se vyvíjela politická strana pokroková, dnes nemám, co bych připojil nového. Řekl jsem všecko. Ale že se právě dnes bude mnoho mluvit o politické a národní činnosti našeho studentstva, rozvedu některé své myšlenky, které jsem o úkolech studentstva již vyložil.

Má student, akademik být politicky činným? O to svádějí se horké boje těch, kteří k otázce odpovídají, že akademik může a má se také věnovat činnosti politické a těch, kteří tvrdí opak.

Nemiluju takových bezplodných hádek, jež se vedou o pojmy nejasné a neplné. Ať si strany napřed řeknou, o jakou činnost jim běží. Poslancovat student — nemůže; tedy co může dělat, co může dělat za okolnosti našich, neboť o studenta „vůbec" neběží, nýbrž o studenta českého. Představme si věc určitěji: nejsou tu rozdíly mezi právníkem a filosofem, mezi právníkem a medikem? Nejsou rozdíly mezi studentem mladším (I. ročníku) a starším (IV. ročníku)? Co tedy může ta ona třída nebo vrstva studentů politicky dělat? Co může dělat v Praze na studiích, co může dělat doma nebo venku? Již takové otázky dávají sporu směr jiný, neboť musí se právě vymezit, co se za daných poměrů dělat může.

A nehloubejme o tom, co by dělat mohl — podívejme se, co skutečně český student dělal a dělá a ptejme se zejména těch, kteří jsou pro tu politickou činnost, aby určitě řekli, co jejich kolega

může dělat, jak, kde a v kterém politickém oboru činným býti může.

Když se věc tak rozebéře (a je dost divné, že se to nestalo), pak strany válčící se snadno dohodnou, alespoň si vymezí obsah svých sporů. Zdá se mi, ze se politickou činností velmi často rozumívá politické smýšlení radikální a činnost ve službách určité strany politické. V tom případě dovedeme si jasněji představit, jaká ta činnost býti může: novinaření, přednášeni ve spolcích a schůzích, agitace volební atd. Vedle toho jsou činnosti politické více nepřímé, jako zakládání knihoven v místech národně ohrožených atd Avšak to se dělalo již dříve, tak že konec konců vidím hlavní spor o to, má-li akademik mít účast v činnosti politické (eo ipso stran existujících nebo se tvořících) a má-li být smýšlení radikálního.

K otázkám těm dá se nalézt odpověď dosti prostá.

Nebudu zatím ukazovat k výsledkům takové činnosti politické, za to podle svých zkušenosti řekl bych toto. Taková činnost (hlavně novinaření, agitace) zabírá člověka celého, chce-li skutečně pracovat Student takový pak při nejlepší vůli studovat ani nemůže; je sice zapsán na té oné vysoké škole, ale to je formalita, je student dle jména, ve skutečnosti jím není. A tím praxí dána odpověď velice jasná, určitá a pádná, může-li student, t. j. student studující svůj předmět svědomitě, zároveň býti činným politicky a jak.

A teď představme si skutečnost zase docela konkretně. Jako všude i ve spolcích a stranách studentských, kde běží o práci, o skutečnou práci, pracuje a dře se malinký počet, často dva tři, ba jeden — ostatní se rozčilují mluvením, dávají se pořád do práce, ale skutečně ničeho nedělají, stejně však nestudují jako ti, kteří poctivě plní úkoly,

které si položili. Takový je stav věci skutečný, vždy byl a bude. Tudíž kladu si otázku: je tato a taková politická činnost dnes pro náš národ potřebná, potřebnější, nežli jiná? Odpovídám docela určitě: není. Po tom, co jsem v této studii a v „České otázce“ již řekl, formuluju si věc takto.

Právník, medik, technik, filosof atd. ten onen byl politicky činný. Jezdil po zemi a agitoval. Podařilo se mu v Zlámané, Křivé a Malé Lhotě pro svou ideu získat 100 lidí, voličů nevoličů — stojí to za to? Jsou ti lidé skutečně získáni té jeho idei trvale, netoliko na chvilku? Pochybuju. Ale nepochybuju, že by týž akademik všecky ty tři Lhoty a celé byl té své idei získal úplně a trvale, kdyby napřed byl pilně studoval a při tom všeobecně a politicky se byl vzdělával, zkoušky dobře odbyl a v té oné Lhotě se usadil jako lékař a tam příkladem a slovem jako svědomitý lékař a uvědomělý občan působil. A teď ještě počítejme: Náš akademik při své činnosti ztratil rok, dva, tři, čtyři — poznává na konec, že musí složit zkoušky — musít počít znova a znova, ale to jde těžko, velmi těžko... jeho přítel a kolega, který s ním tak neagitoval, ale pilně studoval, je dnes v té Lhotě již koncipistou nebo lékařem a pracuje pro své a jeho idee . . .

Tyto otázky, jako všecky otázky životní, skutečně praktické dají se dost prostě zodpovědět, jestliže se nedáme polapit v předivo fantastiky a scholastiky — a rozčilenost citová (říkají tomu nadšení) má hroznou scholastiku!

Ať věc zpřevracím na ruby a kolkolem, vždycky v poměrech našich přicházím k těm závěrům, které jsem už v „Čas. česk. studentstva“ formuloval a formuloval jsem je v poznání, že nejsme již tam,

kde byli generace starší, že jsme ce do počtu většími a že tudíž je již možná organičtější dělba práce a to znamená v otázce studentské: že český student především a hlavně se již může a musí věnovat svým studiím odborním a všeobecným, pro politiku praktickou na školách musí si sbírat potřebné vzdělání.

Každá činnost, každá praxe musí být založena na znalostech a vědomostech a tudíž i politická činnost akademikova počíná studiem problémů politických. Z gymnasia si nepřináší takových vědomostí, nezbývá mu tedy nežli hledat je na vysokých školách a v našich poměrech vlastním studiem.

Tedy prvý požadavek studenta, jenž chce být politicky činným, je: politické studium! To znamená přesné studium vědecké, netoliko zběžné a úryvkovité čtení několika denníků a venkovských lístků.

Vedle této prvé a základní činnosti podávají naše poměry i studentovi příležitost, pracovat také politicky ať už psaním do novin nebo přednáškami v různých spolcích (nezapomínat na — studentské!), zakládáním knihoven atd. Hospodářské postavení (nouze) mnohého studenta nutí i k politickým agitacím, toho onoho vede k tomu záliba a přesvědčení — to všecko bylo (mnozí páni, kteří teď jsou proti tomu, sami to fedrovali a de facto pro stranu svou fedrují posud), je a bude. Běží však o to, aby akademická mládež dostala lepší politické vzdělání, než kterého se jí posud dostávalo a toho nedostane zakazováním a trestáním, nýbrž tím, že se jí místo špatné a zkažené politické stravy dá politická strava lepší a zdravější. Naše Akademie na př. má také obor pro studia historická, státovědecká, ekonomická — tudíž politická; otázka: kolik spisů

a brožurek vydali pánové, kteří se o studentstvo tak náramně starají?

Co tedy náš student má studovat, jak se má politicky vzdělávat? Kde se má učit politicky — pracovat?

O tom promluvím podrobněji jinde, zatím nemohu než odkázat k tomu, co jsem o věci řekl jako poslanec (v parlamentě při jednání o reformě studií právnických) a co jsem tu i tam napsal.*)

Politické vzdělání řídit se musí podle politiky. Nebudu tu široce opakovat, že se politika socialisuje, a co to znamená. Tudíž i studia na vysokých školách, zejména studia právnická, musejí se reformovat, socialisovat — socialisace práva a politiky to důsledně požaduje.

V dotčených svých řečech a statích ukázal jsem, že právníkovi modernímu nestačí již scholastika a formalistika, nýbrž že musí mít i pro svá studia zákonníků a právních institucí, širší základ filosofický a sociologický. Nestačí ani jediné studium národního hospodářství, i toto musí být doplněno filosofií a sociologií, jak nejlépe ukazuje vývoj této vědy v Anglii, kde národní hospodářství je úzce spojeno s filosofií (A. Smith, Mill, Jevons, Sidgwick atd.). Podobně i vědy státní atd., zkrátka všecka studia, zabývající se tou neb onou institucí společenskou, nezbytně vyžadují podkladu filosofického a sociologického.

Nynější university jsou v té příčině dosti nedokonalé, není pochybnosti; reforma právnických studií, jež se u nás uzákonila, je nedostatečná a nestojí vlastně za nic, ale přes to dbalý student na každé universitě, i na naší, sehledá si poučení pro své

*) Viz zejména stať o sociologii a politice v Konkr. Logice

tužby politické dost. V starších kruzích politických v poslední době pilně se psalo proti naší universitě. Staročeské a mladočeské listy svorně, jako ve všech otázkách duchovních, větřily hrozné novotářství a ve své lásce k vlasti neštítily se vlastenčícího udavačství. Ten boj proti „mladším“ je de facto boj proti universitě a svobodě myšlení a bádání, pod vlastenčícími hesly vedl se boj upadající žurnalistiky proti vědě, neboť mnohým našim žurnalistům je věda a svoboda myšlení nepohodlná a zejména také nepohodlná „svobodomyslným“ „Nár. Listům“. Vyložil jsem v „České otázce“, co tento boj žurnalistiky svobodomyslné proti universitě znamená Zde připojuju jen přání, aby naše akademická mládež nedala se másti takovým počínáním, ale abychom se všichni, jimž jde o pokroky vzdělání a svobodu bádání a učení, opírali nejen reakčním choutkám vlády (proti těm máme alespoň v základních statních zákonech §§ 17., 13.), nýbrž také a jak věci dnes stojí, především horším reakčním choutkám našich upadajících politických stran. Hajme svobodu slova a vysokého učení také proti všem těm, kteří v otázkách svědomí a vědy zavádějí politické hlasování a zrádcování.

Že by tedy české studentstvo nepochopovalo, jaké má plnit úkoly, chce-li býti politicky činným? Že by nadšení mládeže české nenalezlo svého pravého předmětu? Vyslovil jsem slovo: nadšení. Ano — bez nadšení pro ty své nesnadné úkoly studentstvo by nepořídilo nic. Ostatně k čemu mládeži kázat nadšení — jí třeba je rady, kam má nadšeně směřovat.

Naše mládež musí mít pevné přesvědčení, ale nikoli přesvědčení náhodou nabyté, nýbrž přesvědčení zdůvodněné Proto student náš přiro-

zeně bude stranníkem — mezi studenty strany vždy byly a budou. Vědecká příprava pro život a tudíž i pro politickou činnost nevylučuje strannictví — náš student nemůže svá leta na universitě trávit v olympickém klidu ztraceného pro svět učence podle střihu z doby rokokové — — věda pravá je život, učíme se pro život a ne pro školu, věda pravá nedusí nadšení, ale řídí je a spravuje.

Tolik však spůsobí věda politická a vědecké vzdělání vůbec, že stranník neutone ve straně nehybné a mrtvé, nýbrž že bude pracovat k zdokonalování své strany, protože pracuje ke zdokonalování svému. Vzdělaný a čestný stranník neutone však také v mechanickém strannictví vůči živým stranám jiným — zdůvodněné přesvědčení je nadšené i vášnivé, ale není slepé, není slepé proti důvodům přesvědčení jiného. A tak strany ve studentstvu, tím, že se vzdělávají všecky, upraví svůj poměr k sobě jinak, než jak jim ukazují slepé boje a štvanice strannické, kterými jsme otráveni všichni a které charakterisují nynější krisi, pochodíce z toho úžasného úpadku všeobecného a politického vzdělání našich starých stran.

45. Naše studentstvo proto také pochopí, jakou v této krisi má povinnost národní.

Povznesením politického vzdělání program národní se obživí, dostane plnější obsah. Láska k vlasti a rodnému jazyku bude uvědomělejší — „uvědomělá je pravá láska“.

Vzdělání politické, vzdělání vědecké nutně musí být světové a čerpané z literatury světové. Tím vrátíme se k úsilí našich buditelů sami sebou, chtějme nechtějme. Naši bu-

ditelé chtěli ven z malosti, chtěli nám dát obzor světový. Přečtěte si Kollára, jak po celý svůj život píše a káže proti „šosácké nezávislosti malé, slabé, at politické nebo literární republiky". „Čím menší je kruh, čím osamocenější je společnost, v níž žijeme, od jiných, tím menší, nechutnější a nesnášelivější jsou naše pojmy, knihy, jež píšeme a díla umělecká, jež vydáváme, protože nám mimo ně nic není známo, co by nás vedlo k blahodárnému srovnání a co by nás nabádalo . . . Kdo mezi vrabci je prvý, není proto prvý v ptactvu." „Žádný národ nesmí se vydati prospěchu konkurence — kde není aemulace není pokroků." „I o národech a vzdělanosti platí zajisté to přísloví: „Z malé vody malé ryby." „Vzdělanost maličkých národů — ‚národkův a národečků' — sama bývá malicherná a neduživá: její slabé literní, umělecké neb občanské přípravy a společnosti, sotva že vznikly, opět tu nedostatkem povětří a prostranství zanikají a hynou, ona nežije ale jen živoří, neroste ani kvete ale jen vegetuje, nevyvodí stromy ale jen chrastiny; ona chtějíc se rozprostraniti a zveličiti, dopouští se násilí, křivdy a loupeže naproti jiným sousedním národům, zbavujíc tyto těch nejdražších klenotů lidských, totiž samostatnosti, řeči a národnosti: čímž potom i sama vzdělanost takových národů zcizoložená, krví zbrocená a proto nelidská bývá. Naproti tomu ve velikém národu, není-li tento roztrhán a sobě samému odcizen, vzdělanost velikánské pokroky činí; tu tisíce hlav, tisíce ruk pracuje na chrámu vzdělanosti; tisíce jazyků, per a mečů brání ji proti nepřátelům. Plodové vzdělanosti jsou tím lacinější a každému i tomu nejchudšímu přístupnější čím hojnější jejich odbyt." . . . „Malí národkové myslí a cítí takořka jen napolo, jejich myšlenky a city mají krátká křídla, anebo ko-

nečně vykrvácejí v ohromné námaze, potlačujíce násilně národy jiné — všecka jejich kulturní práce má v sobě něco nepřirozeného, nuceného; za to národové velicí, když k žití ducha se jednou probudili, vyšinou se až k nebi a objímají celé člověčenstvo, a to všecko stává se lehce, přirozeně, bez tlaku a násilí proti jiným.“ .... „V malých národech lidskost projevuje se obmezeně, zmrzačeně, alespoň slabě, ve velikých všestranně a plně.“ .... „Malí národové, malá odpovědnost; velicí národové, veliká odpovědnost před soudem světovým.“ „Isolované, stojaté bahno smrdí: nárazem ocele a kamene jiskry se rodí a světlo“, — vybízí Kollár zejména své nejbližší krajany na světové kolbiště kulturní. Kárá Hněvkovského pro verš:

„že je malý národ český,
pro něj také malý zpěv jen hezký“.

Nejinak Šafařík mluvil proti pražskému Kocourkovu (citoval jsem místo), Marek mluvil proti samožilectví — naši buditelé, jedním slovem, zrevolucionovali ducha svých netečných bratří, — to je moderní výraz pro „buzení“ a „křísení“. O to jim šlo — to je vedlo a pudilo ku práci buditelské, křísitelské.

To byl Kollárovi důvod a pohnutky pro vzájemnost slovanskou — literární vzájemností chtěl uniknout malosti. Proto česky pracoval, kdežto nynější zvrhlí potomci jeho o vzájemnosti slovanské mluví a mluví bez znalosti nejen Slovanstva, ale i těch našich buditelů, jejichž jména den co den béřou na darmo.

Proti těmto „Slovanům“ zahromoval Neruda: „Ano, — nám jest stálé žvanění o národnosti a

vlastenectví už ‚přemoženým stanoviskem‘. Nenávidíme od srdce každého, kdo myslí, že je to už nejvyšším cílem — být národovcem, že dosti na tom, a že mu netřeba, aby také něco pro národ konal. Jsme už na takovém stupni vzdělání, že to už pražádnou zásluhou není, když je někdo vlastencem; k národnosti své se znát a ji ctít první jest povinností každého vzdělance, zároveň ale i povinností nejlehčí, poněvadž nám nyní už povinnost nastává, abychom národ svůj na výši světového uvědomění a vzdělání postavili a jemu takto nejen k uznání dopomohli, ale i život pojistili. To je ten náš kosmopolitismus . . .“ „Učme se u národů jiných, poznejme stupeň jejich vývinu, spřátelme se s jejich světem myšlenkovým a spracujme pak v sobě vše v celek nový s tím, co jsme s mateřským mlékem už obdrželi a ve vlastech svých seznali. Bude to pak zajisté slovanské, poněvadž co Slované jinak tvořiti nedovedeme.“

A tu nám dnes chtí dávat vysvědčení vlasteneckého očkování lidé, kteří vůbec nic neznají a kteří právě ani těch našich buditelů a velikých mužův neznají? A to máme klidně snášet? Ne! Vari nevědomci a vlastenečtí fariseové!

Kdo má skutečné snahy po světovosti vzdělání a kdo pracovat chce k tomu, aby celý náš národ unikl malosti, ten nemůže se postavit na celý svět, protože na světě se státi nemůže. Kdo vypáčit chce svět, musí mít ten pevný bod, jejž si Archimedes přál a ten pevný bod je rodina a národ. Bez zdravé, plné rodiny není zdravého a plného národa, bez národa nejsme nikdo ničím.

Světovými nejsme, těkáme-li světem, ale když jsme v sobě zpracovali, co svět nám podává. Když Kollář a Šafařík, když Palacký a Havlíček, Mácha a Neruda, slovem všichni hlásali „světoobčanství“, „čisté člověctví“, „svrchovanou ideu člověčenství“, „světové uvědomění a vzdělání“ (a úvahy našich buditelů jsou plny těchto výrazů slovně z nich uvedených), nehlásali tím, jak i Neruda se musil hájit, kosmopolitism politický a beznárodní. „Vlast může se obejít bez každého z nás, ale nikdo z nás nemůže se obejít bez vlasti. Běda tomu, kdo to myslí. Dvakrát běda tomu, kdo se vskutku bez ní obchází! Kosmopolitism — je nesmysl, kosmopolita je nula, méně než nula. V nenárodnosti není ani umění, ani pravdy, ani života, není ničeho.“ Tak přece cítil „západnický“ Turgeněv — k čemu tedy ty vlastenecké tirady pánů, kteří o tom, co je západnické a není, nemají ani zdání?

A o nic lepšími kosmopolitů jsou právě ti naši patentovaní „Slované“, kteří právě proto slovanským světem jen v prázdné fantasii těkají, protože v něm nestojí. Tyto apoštoly slovanství Havlíček, jenž Rusko, Polsko a české země skutečně znal a jenž netoliko vřele ale i plně cítil slovansky, zakřičel: „Patriotism slovanský jest jenom o něco méně horší než kosmopolitimus“; a protože v sobě nepociťoval ani trochu kosmopolitismu, praví: „Zkrátka: s hrdostí národní řeknu: Já jsem Čech, ale nikdy já jsem Slovan.“ Proto také zavrhuje všecko blouznění o jednotném písmě a o přijetí ruštiny jako spisovného jazyka: dobrovolně jazyka se nevzdáme nikdy — odbývá ty, kdo by k tomu radili.

A skutečně všecko to plané blouznění a mluvení

o slovanství, azbuce atd. nic není než slovanský kosmopolitism — nepevnost a neurčitost národního vědomí českého.

Náš národní program český je program humanitní: Co Čech to člověk — „A vždy voláš-li Slavjan: nechť se ti ozve člověk!“ To je program český, to je program slovanský. Nebuďme však ve fantasii bratry všem a ve skutečnosti nikomu Bratr musí nám být ten bratr, jehož jsme posud ve svém egoismu a shonu kosmopolitickém odstrkovali a k národní práci kulturní nepřipouštěli. My musíme i svou národní politiku socialisovat.

Jen tak budeme pokračovat v činnosti obrodní podle našeho programu národního. Pak přestane u nás ta modloslužba slova a litery, ubijící ducha. Pro samé vlastenčení naši vlastenčící dozorcové vychovávají prázdné hlavy. Vari — slovíčkářský Kocourkove — my držíme s Komenským, že pojmy jsou před a nad slovy, a že slova jen s věcmi mají být podávána!

Kdo není ani všeobecným ani slovanským kosmopolitem, ten i svůj cit národní živě bude mít zakotvený ve své rodné vísce, ba v své rodné chaloupce, to bude pro jeho cit ten bod, z něhož vypáčí ten náš svět český. Láska k vlasti musí být uvědomělá, musí mít docela určitý předmět, cit bez určitého předmětu se rozplývá a chtění nemá, čeho by se chytalo. Nerudovi tím místečkem byla Malá strana; Lermontov ve své známé básni („Родина“) opsal tento určitý, pevný, konkretní cit, právě tak jak jej opsal Burns (My heart 's in the Highlands, wherever I go) a tento silný, pravý cit k vlasti má každý, kdo o vlasti a o citech svých mnoho nemluví!

—

PŘEHLED.

O naší nynější krisi.

(Str. VI.)

I. Krise nespočívá pouze v úpadku politické strany staročeské, ale v úpadku obrodní schopnosti strany staročeské. Co znamená úpadek prvé politické a kulturní strany po naší dvoustoleté politické nečinnosti. Pád celého staročeského systému a tudíž do značné míry i systému mladočeského. II. Úpadek je neschopností pokračovat v buditelské práci podle požadavků nové doby (Historism a historický empirism). III. Starší strany nesprávně pojímají úkoly obrodní podle úzkého hlediska politicko-nacionálního. Nepochopení kulturní plnosti našeho národního programu. Nedostatek politiky vnitřní: národnost má širší a hlubší obsah, nežli staré strany dovedou hlásat. IV. Boj starších proti mladším. Boj padající strany staročeské proti mladším vedla a vede i strana mladočeská, zejména oficielní orgán strany. V. Úpadek strany mladočeské. VI. Do které míry representuje strana mladočeská a zejména „Národní Listy“ celý národ a ideu českou? VII. Mladší a mladí. Nové směry a tužby buditelské. VIII. Organisace těchto směrů. IX. Vady a nedostatky směrů nových. Pokračovati na dráze Dobrovského, Kollára, Šafaříka, Havlíčka, Palackého. X. Požadavky přesnějšího a vyššího vzdělání politického. Socialisace vší politiky. Politika vnitřní hlavním požadavkem. XI. Úpadek politického vzdělání ve stranách starších. Mlhavost programu a rozčilenost taktiky. XII. Chyby vídeňské vlády a její povinnosti v řešení české otázky. Oposice, jaká má být, a vady našeho radikalismu. Program státoprávní

a naše politika zahraniční. Socialisace i politiky zahraniční. XIII. Opět a pořád politika vnitřní. Pryč s Kocourkovem! Citát z Nerudy. Krise není úpadek.

Vývoj pokrokového hnutí.

(Str. 1.)

1. Počátkové pokrokového hnutí byli studentsky reformními; napřed literární, později i politické. Lišíme celkové pokrokové hnutí od pokrokové strany. Strany a směry studentské: spolky staročeské a klerikální, „Slavia“ rozdělena na pokrokáře a neodvislé. Orgány pokrokové. 2. Pokrokové hnutí mezi mládeží (omladinou) dělnickou. Dějiny časopisu „Omladina“. 3. Český student a český dělník spojují se v společné práci sociální. Příčiny a důvody toho spojení: cizí vzory a hospodářská rovnost. Česká otázka studentská pro nás částí otázky sociální. Starší předchůdcové sbližující studentstvo a dělnictvo: Barák, R. Mayer, Sabina. Krise studentská: konstitucionalism a vyšší vzdělání mas odvádí studenta od otázek politických k otázkám sociálním. Vliv školství českého a zejména university české: český student není již pod tlakem university německé. Proto také žurnalistika, zejména „Nár. Listy“ ztrácejí vliv, jejž měly jakožto vůdce mládeže na universitě německé. Národní program studentský se socialisuje. Odsud spojení českého studenta s omladinou dělnickou. Poměr této pokrokové omladiny k sociální demokracii. 4. Poměr pokrokového hnutí a zejména pokrokové strany ke straně mladočeské. Pokroková strana jako radikální křídlo strany mladočeské. Shody a neshody. 5. Poměr pokrokové strany k realismu. 6. Mravní význam reformního hnutí pokrokového: literární svépomoc. 7. Represe pokrokového hnutí policií a vlasteneckou žurnalistikou. Vliv policejní a žurnalistické suggesce. Čtvero stadií represe vlastenecké. „Mladočešství“ proti „Staročešství“. 8. Základní a počáteční směr pokrokového hnutí byl reformně literární. Teprve později dostal se do radikálního směru mladočeského. Literární směr pokrokový podstatně moderní a eklektický. Nedostatek filosofického základu (Vliv Nietzscheův). 9 Politický program pokrokářský. Požadavky sociální a politické. Poměr toho programu k mladočeskému. 10. Byl-li tajný spolek „Omladina“? Všeliký politický okultism zastaralý a ne-

pokrokový. Demonstrace „omladinové“ nevhodnou politickou zbraní. Revoluce nemožná a proti pokroku: revoluce politickým šosáctvím. Vliv výjimečného stavu na pokrokáře. Usílená činnost literární.

První literární orgán pokrokový.

(Str. 24.)

11. Nové proudy, prvý literární orgán pokrokového hnutí, dělá dojem nehotovosti. 12. Nehotovost jeví se zejména v osnovních otázkách životních. Stať o manželství a volné lásce. Vliv Bebelových názorů o ženě a rodině. Nesprávnost Bebelových názorů. Nesprávná je jeho theorie o přirozenosti a síle pudu pohlavního. Göthe Bebelovi autoritou pro volnou lásku. Nedostatečnost filosofie socialistické. Naší mládeži především třeba je čistého, nezkaženého žití, je jí třeba čistoty. Nedostatek filosofického základu. Materialism je filosofií zastaralou, přímo zpátečnickou. Diletantism a nedostatek vědecké propracovanosti. Eklekticism a necelost jednotného názoru filosofického. 14. Realism umělecký. Realism ve smyslu positivismu nestačí. Co znamená positivistická formule: konstatovat fakty. Určitost není totožná s neomylnictvím. 15. Sloh „Nových Proudů“. 16. Úmysl této kritiky „N. Proudů“. 17. Postscriptum: Co Kollár mládeži klade nejvřeleji na srdce. Čistota jakožto základ demokratismu mravního a tudíž i politického a sociálního.

Reformace nebo revoluce?

(Str. 43.)

18. Páně Hajnova kritika realismu v „Rozhledech“ příležitostí k následující diskusi. 19. Princip humanitní je princip český: odsud úkol všech našich stran a směrů: zaujat vůči němu určité stanovisko. Týž úkol má strana pokroková -- vyslovit se totiž jasně a určitě o principu humanitním. 20. Humanita absolutní a relativní. Relativní humanita není humanita. 21. Konflikt humanitního ideálu se skutečností. Konflikt ten existuje, existoval a bude existovat, ale nejde z toho theorie o „skutečném svědomí“. Pan Hajn hlásá de facto darwinistický boj o život. Jeho příklady o tabulkách v Praze a o sněmovním „železe“ ze dne 17. května 1893. 22. Reformace ne revoluce! Zásady humanitní taktiky: I. Dovoleno je se bránit. II. Revoluce násilná kazí revoluci, totiž revoluci názorův a mravů a jen

politiky. Intrikání. Augurství t. zv. veřejného mínění: není veřejné politické diskuse. „Tajné“ demonstrace a „tajný“ výjimečný stav. 33. Filosofický a theoretický podklad strany pokrokové. Její noetický materialism a tudíž liberalism mladočeský v duchu „Nár. Listů“. Potřeba protiliberálního základu pro náš národní program. O úpadku strany staro- a mladočeské nepokročivým liberalismem. Význam nynější krise. 34. Program a směr pokrokářský. Lišíme pokrokovou stranu (pokrokáře) od celkového pokrokového směru (pokrokovců). Vývoj pokrokového hnutí a jeho organická diferenciace v jednotlivé směry. Pokroková strana nepokračovala organicky. Důkaz z programu a politiky pokrokářské. Program pokrokářský neorganickou syntesí různých programů starších a nových. Pokrokářství jako eklekticism a diletantism. Odsud jeho nečeskost. Politika pokrokářská de facto zpátečnictví. Historie pokrokářů: hnutí pokrokové, čelící staro- a mladočešství, pokrokáři opuštěno přičleněním k mladočešství „Nár. Listů“. „Nár. Listy“ a realism. „Nár. Listy“ orgánem nynějšího úpadku starších směrů. 35. Poměr realismu a pokrokářství. Proč realism nechce být stranou politickou. Potřeba organisace práce kulturní. Je realism abstraktním a pokrokářství konkretním? Shody a neshody programu realistického a pokrokářského. Potřeba další diskuse pro všecky směry pokrokové. Diskuse pokrokářů pokrokem proti starovlastenecké nehybnosti a neomylnosti.

O úkolech českého studentstva.

(Str. 123.)

36. Vzdělání a příprava pro život. Studium odborné, všeobecné a filosofické. 37. Potřeba cizích jazyků a literatur proti naši literární malosti. Kterým cizím jazykům se učiti? O němčině. O literatuře anglické a francouzské. O jazycích slovanských: polština, srbština, ruština. (Maďarština.) 38. Studium historie. 39. Jak student se má zabývat politikou. 40. Národní práce studentova. Národnost musí se pojímat v širším a plnějším smyslu. 41. Působení na venkově. 42. Společné hry, sporty a j. 43. Organisace studentských spolků. 44. Opět o politické činnosti studentstva. 45. O národním uvědomění v nynější krisi: z revolucionovati náš Kocourkov! O lásce k vlasti.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 30 12 11 010 2